

ESCRITS INTRASCENDENTS?

Lluís Mallart

A cura de Josep M. Comelles,
Oriol Romaní i Joan Prat

ESCRITS INTRASCENDENTS?

Lluís Mallart

A cura de
Josep M. Comelles,
Oriol Romaní
i Joan Prat

Tarragona, 2025

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

1a edició: octubre de 2025

ISBN URV (paper): 978-84-1365-213-9

ISBN URV (PDF): 978-84-1365-214-6

DOI: 10.17345/9788413652139

Dipòsit legal: T 1011-2025

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Contenidos

Presentació	7
Nota dels editors	17
Introducció: l'etnografia com a gènere literari	19
I. DE L'ÀFRICA	
Retorn al poblat. A causa del coronavirus	27
Ebola	39
En defensa de les llevadores i curanderos africans	45
El plany de les <i>abia</i>	47
Intervenció sobre l'obsequi rebut a l'acte inaugural del congrés Encounters and Engagements	63
Lectura etnològica del film <i>Dansa als esperits</i> , de Ricardo Íscar	67
Pròleg a la segona edició de <i>Soc fill dels evuzok</i>	73
Top manta	77
Doctor i professor Lluís Mallart	79
II. DES DEL REPLÀ D'OLOT	
Olot: Les delícies de la tercera edat	83
El replà	111
El Nadal de l'any 2017	145
Fa dies que no escric	151

III. L'ESGLÉSIA I ALTRES ESCRITS

Secrets de confessió. Retalls de la memòria d'un excapellà	155
La Sagrada Família.....	163
Devoció als sants. Del llibre <i>La fàbrica del sants</i> al taller dels sants d'Olot ..	165
Sequera	167
Eutanàsia política	169
Coses petites	171
Viatge a través dels objectes. Darrer (?) acte d'etnografia	173

IV. EL PAS DEL TEMPS

Fer-se vell.....	177
Sordesa.....	179
Visita inesperada	191
Coronavirus: impressions d'una persona de risc.....	193
La gran consolació	201
Les pastilles	203
Viure. Més enllà de l'esperança de vida normal, estadísticament parlant ..	205
Un camí lent. L'Alzheimer o coses semblants	219

V. EPÍLEG

La irresistible propensió a la sacralització d'alguns lletraferits. El cas de la Carme Junyent	241
Josep Canals, <i>in memoriam</i>	245
BIBLIOGRAFIA.....	247

Presentació

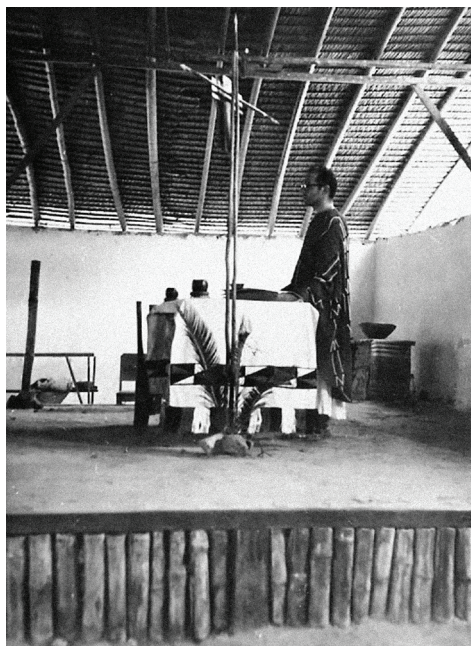
Tam-tam

El tam-tam va formar part de l'imaginari de la nostra infantesa i adolescència. Nascuts a finals de la dècada dels quaranta-principis del cinquanta, pertanyem a una generació per a la qual l'Àfrica combinava les històries més o menys racistes de «Don Melitón Pérez» i «Las aventuras de Eustaquio Morcillón y Babalí» al TBO amb aquelles marmites de fang on intentaven bullir l'explorador, les aventures d'Allan Quatermain a la recerca de les mines del Rei Salomó, els *malvados derviches* de *Las cuatro plumas*, les novel·les de P. C. Wren sobre la legió estrangera francesa al Sàhara o les *Cinc setmanes en globus* de Jules Verne, entre moltes d'altres. En moltes biblioteques barcelonines de la classe mitjana educada, les dels nostres pares, no era difícil trobar *Las razas humanas*, publicades el 1928 per Pere Bosch Gimpera a l'Institut Gallach i plenes d'il·lustracions. L'imaginari s'ampliava als «tebeos» inclosos en els llibres de la col·lecció *Historias* de l'Editorial Bruguera i per les «pel·lis» als cinemes de patacada de programa doble, on sentíem els udols d'un Tarzan rodat a Califòrnia. Mentre imaginàvem l'Àfrica a partir de la memòria visual o de les lectures, Lluís Mallart, aleshores coadjutor a la parròquia d'Esparraguera, s'hi encaminava¹ de la mà d'Agermanament.² És ben possible que en Lluís viatgés a l'Àfrica en avió, però deixeu que ens imaginem que ho feia en un vapor correu, ja tardocolonial, de les Messageries Maritimes fins a Duala o en el *Ciudad de Toledo* de la Trasmediterránea, que duia càrrega i passatge fins al Sàhara, Fernando Poo i Bata. És a la frontera

1 Redacción (1961, 22 de novembre). «Intercambios entre Esparraguera y Kribi». *La Vanguardia Española*, 27.

2 Agermanament fou un moviment basat en laics i capellans seculars fundat a Barcelona el 1955 i que seria l'embrió de l'actual CIDOB.

fluvial entre la Guinea Espanyola i el Camerun, que tindria lloc el seu viatge pel riu, amb salacot i sotana blanca, navegant al capvespre, acompanyat per un sergent i un parell de números de la Guàrdia Civil colonial.

Una dècada més tard, Lluís Mallart va publicar *Un poble africà: etnologia i pastoral* (Mallart-Guimerà 1971), en una editorial vinculada al catolicisme progressista català força influït pel francès. Eren els temps en què nosaltres tres ja havíem estat posseïts, o estàvem en camí de ser-ho, per l'antropologia que ens contava Claudi Esteva, en la qual però l'Àfrica gairebé no existí,³ malgrat que el mateix Esteva havia fet una missió a Guinea la dècada anterior. A les classes de Claudi Esteva, un americanista, l'Àfrica era, més o menys, una nota a peu de pàgina. El seu antecessor a la Universitat de Barcelona (UB), August Panyella, no va formar part del nostre enamorament de l'antropologia, per bé que un de nosaltres⁴ el va conèixer abans d'arribar a la universitat, com a pare d'un com-

3 Els representants oficials i gairebé únics de l'africanisme eren aleshores l'etnòleg August Panyella (1921-1999), director del Museu Etnològic i Colonial de l'Ajuntament de Barcelona, i Jordi Sabater Pi (1922-2009), etnòleg i etnòleg. Tots dos van ser professors a la UB, però només Panyella a Filosofia i Lletres (Calvo Calvo 1997). Una síntesi sobre el seu paper es pot trobar a Nerín (2019), que ignora el paper de Lluís Mallart.

4 Oriol Romaní.

pany del Milà i Fontanals,⁵ i va poder contemplar fascinat, a la seva torre de Bellaterra, màscares i altres objectes africans; però sí que va captar l'atenció de la nostra amiga i companya de generació Josefina Roma (2018). Panyella era aleshores el director del Museu Etnològic i Colonial de l'Ajuntament de Barcelona, havia estat professor d'Etnologia abans del Pla Maluquer a la UB. Jordi Sabater Pi, l'altre referent de l'africanisme, era més popular per la seva faceta d'etòleg i per dur el Floquet de Neu al zoo de la ciutat.

El llibre d'en Lluís, en català, publicat en una col·lecció amb vinculació religiosa, fa pensar que els editors van estimar que la combinació d'etnografia amb un debat de caire religiós en el context del procés de descolonització podia tenir interès. Cap de nosaltres en va ser sensible en la mesura que quedava fora de les recomanacions bibliogràfiques d'Esteva, malgrat que la solapa del llibre destaca que el 1968 havia presentat una tesi per al diploma d'etnologia de la VIème Section de l'École Pratique des Hautes Études.

Cap de nosaltres tres, aleshores estudiants, tampoc hauria imaginat que Lluís Mallart acabaria formant una part tan important de la nostra vida professional i personal.⁶ És per això que, en aquest llibre, que és sobretot un exercici de reconstrucció de memòries, convé esmentar aquesta publicació inicial, també fundacional perquè està escrita en català⁷ i no té cap relació ni directa ni indirecta amb el pes de la llengua catalana a les recopilacions dels folkloristes, des d'Oleguer Miró fins a Joan Amades.

A diferència dels folkloristes clàssics, *Etnologia i pastoral* (Mallart 1971) s'inscriu dins una tradició d'escrips etnogràfics de missioners (Rubiés 2017) que forma part de la genealogia més immediata de l'antropologia professional.⁸ Són nombrosos els missioners protestants que van rebre formació a partir de les *Notes and Queries* (British Association for the Advancement of Science 1874). En el cas de les missions catòliques, en les quals s'inscriu la tasca pastoral de Lluís Mallart, cal destacar que es produeix en un moment d'inflexió intel·lectual de certs sectors del catolicisme progressista i dels jesuïtes; és el moment en què el jesuïta català Ramon Sugranyes de Franch (1956) afirmava que «ciència missi-

⁵ Institut del barri del Raval de Barcelona.

⁶ La nostra relació amb Lluís Mallart ha estat l'objecte de diferents aportacions (Comelles 2014).

⁷ Panyella va escriure principalment en castellà la seva obra etnogràfica.

⁸ Cal destacar que més les missions protestants que les catòliques al segle XIX, per exemple. El paper de les missions catòliques ha estat vindicat per antropòlegs (Lisón Tolosana 1971) i historiadors modernistes (Rubiés 2003, 2012a, 2017), però, és clar, no van tenir una influència directa en la constitució de les antropologies professionals hegemòniques ni a l'Imperi Britànic ni a França.

onal és una apologètica basada en l'etnografia», inclòs en la molt ben documentada *Histoire Universelle des Missions Catholiques* (Delacroix; François-Primo 1956, 1957a, 1957b), una historiografia rigorosa que posa en relleu, en particular en els dos primers volums, les bases etnogràfiques del treball missional i, a la vegada, revela que en el catolicisme preconiliar el paper de l'antropologia professional del segle xx havia obert una escletxa en el nou significat de la missió (Comelles 2014: 124).⁹

És a *Etnologia i pastoral* on Mallart impugna, *de facto*, el nou projecte missional avalat pel Vaticà II a partir de les contradiccions que suposava, entre altres, el conflicte entre creences o l'adaptació de la litúrgia, com explicaria en una obra posterior en el cas de no tenir blat per pastar les formes sagrades.¹⁰ La vocació missional inicial (Mallart Guimerà 1993: 17–18) s'inscrivía en aquest context i no en el del nacionalcatolicisme reaccionari del franquisme, però l'anàlisi de la seva transició de missioner a *ethnologue*¹¹ i les seves claus intel·lectuals estan perfectament reflectides en la part del debat «pastoral» de la monografia (Mallart-Guimerà 1971: 36–40). La distància crítica i el relativisme de l'antropologia del segle xx hi són presents i expliquen molts aspectes de la seva obra posterior.¹²

En la literatura catalana del segle xx no han estat freqüents els escrits de caire o de valor etnogràfic sobre altres contrades.¹³ Hi ha els llibres sobre el viatge a la Polinèsia de Josep Maria de Sagarra (1894-1961) o d'Aurora Bertrana (1892-1974), la immensa quantitat d'escrits viatgers de Josep Pla (1897-1981) i, més recentment, els de Josep M. Espinàs (1927-2023), que va contribuir a la publicació de l'obra de Lluís Mallart. Per això *Etnologia i pastoral* ha de ser un punt de partida en la genealogia de l'escriptura etnogràfica en català. En

9 En l'antropologia espanyola hi ha hagut diversos missioners i missioneres, com Tomàs Calvo i Teresa del Valle o Rafael Briones, capellà obrer a la *banlieue parisienne*. Tots ells s'inscriurien en projectes missionals semblants, ben diferents de les missions claretianes abans de la Guerra Civil a l'Àfrica.

10 Ja al segle xvii, els jesuïtes que eren a la Xina s'havien trobat amb problemes similars relatius als vestits, a la litúrgia, però també a les traduccions dels conceptes (Rubiés 1995; Rubiés 2003, 2012b).

11 *Ethnologue* a la França dels anys setanta era el terme genèric per a l'antropologia social i cultural anglosaxona o llatinoamericana.

12 Un tema àmpliament desenvolupat en obres anteriors (Mallart Guimerà 1993), però també a les seves *Memòries pels íntims*, un manuscrit escrit entre finals del segle xx i el 2009, del qual en aquest volum recollim alguns fragments.

13 *Destino*, la revista barcelonina que es va fer ressò de l'anada d'en Lluís al Camerun, publicava molts reportatges de viatges, però sempre en castellà, mai en català.

aquesta obra, la tria de l'estil literari —el realisme etnogràfic—, cal considerar-la pragmàtica. S'allunya de l'artificiositat del català més culte, enllaça amb la prosa de Josep Pla i també amb la narrativa etnogràfica de Ramona Via (1972) (1922-1992). Potser perquè tots dos, el missioner i la llevadora, tenen l'objectiu de comunicar el que veuen, de transmetre una realitat, més que de fer-ne un plantejament purament acadèmic, com en Lluís faria en la seva obra posterior.

Malgrat *Etnologia i pastoral*, Lluís Mallart ens va arribar per altres vies. En una de les seves estades a Barcelona, a punt d'instal·lar-se o ja instal·lat a París, va visitar Claudi Esteva i li va fer arribar un exemplar ciclostilat del seu *Mémoire* per al diploma de l'École Pratique des Hautes Études (Mallart-Guimerà 1977).¹⁴ Esteva va publicar-li a *Ethnica* un article (Mallart Guimerà 1971) en clau estructuralista que no sabríem dir si en aquell moment el vam llegir o no. Entre aquell moment i el seu retorn formal a Catalunya a principis de la dècada dels noranta, seria el més francès dels antropòlegs catalans i va participar en la fundació de l'antropologia mèdica francesa (Retel-Laurentin 1983), i ben aviat, amb la fundació de la primera Maitrise en Ethnomedecine a la Université de Paris X, una de les primeres a Europa.¹⁵

La presentació «oficial» d'en Lluís a Barcelona fou la seva participació el 1977 al I Congreso Español de Antropología (Mallart Guimerà 1980). La seva ponència era dins un simposium sobre història de l'antropologia, i el conjunt de les presentacions que s'hi van fer, una espècie de calaix de sastre (I Congreso 1980: II, 3-224) que tancava la seva participació (Mallart Guimerà 1980). En Lluís no havia estat convidat com a ponent, a diferència d'Àngel Palerm, Pedro Carrasco i Santiago Genovés, tots tres americanistes. Malgrat tot, ell s'hi va presentar, amb la seva pipa, reivindicant-se com a antropòleg format a l'estranger, en una presentació molt divertida segons els assistents.

Malgrat el títol de la seva ponència publicada, que no explica les raons que en justifiquen la inclusió en aquest simposium, el contingut descriu la seva transició de missioner a *ethnologue*, que la fa avui més interessant, si és possible, per a la construcció de les genealogies de l'antropologia catalana. El contingut posa en relleu que era la seva carta de presentació a la novíssima antropologia espanyola.¹⁶ Venint de l'*ethnologie* acadèmica francesa en un moment en què era

14 Convertida el 1975 en École des Hautes Études en Sciences Sociales.

15 Un ampli recorregut sobre la vida i l'obra de Lluís Mallart es pot trobar a la miscel·lània del seu homenatge (Houseman & Sarró 2014), sobretot en el capítol de presentació del llibre.

16 Vegeu sobretot Prat Carós (1992), on hi ha una descripció minuciosa del context i dels efectes posteriors del Congrés de 1977.

un referent mundial, va explicar el seu viatge intel·lectual en un context en què una part significativa dels antropòlegs catalans i espanyols presents procedien d'escoles religioses, de seminaris o, en alguns casos, de les missions. Reconeixia, com Sugranyes de Franch, que

Ciertos misioneros (Junod, Leenhardt) quienes por mejor realizar su obra evangelizadora, intentaron poner la Antropología al servicio de la misión a la cual se creían llamados. Podemos decir que, de la misma manera que los escolásticos consideraban la Filosofía como la «sirvienta» de la Teología, estos misioneros intentaron poner la Antropología al servicio de la evangelización.¹⁷

No coneixem, en l'antropologia espanyola, un escrit tan transparent dels exmissioners mutats en antropòlegs i menys aleshores. Segurament no vam ser gaire conscients que nosaltres mateixos érem també el producte d'una «posseïció» que ens havia dut a convertir-nos a aquesta nova professió. Però cap de nosaltres havia embarcat al Ciudad de Toledo per anar a Ultramar, encara que sí que ho havíem fet al metro per anar al Raval de Barcelona o al manicomi de Sant Andreu, o havíem recorregut l'Espanya rural amb un Seat 127 per recollir fonts etnogràfiques locals.

En Lluís, des de la seva presentació «oficial» el 1977, va participar en alguns dels col·loquis i jornades de l'Institut Català d'Antropologia; va causar molt impacte el seminari que va dirigir sobre «Malaltia, institucions i pràctiques terapèutiques en una societat africana». Més endavant s'incorporaria com a professor visitant a la Universitat Autònoma de Barcelona i posteriorment a la Universitat Rovira i Virgili. El 1982 va participar en el col·loqui fundacional de l'antropologia mèdica a Espanya (Mallart Guimerà 1984).¹⁸

17 No hi ha dubte de les influències dels corrents catòlics esmentats prèviament.

18 S'ha preservat a l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya un enregistrament parcial de la seva ponència a les I Jornades d'Antropologia de la Medicina (Tarragona, 1982). L'Arxiu va produir un documental sobre la seva trajectòria professional. Comelles, Josep M. (2012) *El sofà amb Lluís Mallart*. Tarragona, Arxiu d'Etnografia de Catalunya.

El més important, però, ha estat la seva presència ininterrompuda a la nostra vida anímica i personal.

Gaudir de la seva amistat personal, de la seva ironia amb uns antropòlegs d'estar per casa com nosaltres, ha estat un gran regal. Hem après d'ell, hem compartit misèries humanes i alegries durant més de quatre dècades a París, a Tarragona, a Barcelona o als viatges en tren entre aquestes dues últimes ciutats. Hem peregrinat a *Le Plessis-Bouchard* amb els trains de banlieue i ho hem fet al carrer Venezuela d'Olot, algunes vegades tots tres junts, d'altres per separat. Hem compartit amb ell i amb la Neus, i també de vegades amb els seus fills, la Myriam i l'Oriol, llargues xerrades, àpats a Olot o a casa nostra.

Dir que en Lluís es va jubilar és no entendre res. No s'ha jubilat mai, ha deixat de tenir obligacions professionals per compte aliè, però la seva vida ha estat riquíssima en tots els sentits del terme. Ha publicat dues monografies, *La forêt de ses ancêtres* (Mallart Guimerà 2003), i la seva reescriptura, no traducció, a *El sistema mèdic dels evuzok* (Mallart Guimerà 2008), que són dos monuments de l'antropologia internacional. Ha publicat altres llibres, entre els quals un sobre aquestes peces menudes que estima tant, del joc de l'*abia* (Mallart Guimerà 2010), i ha fet una tasca immensa de catalogació del seu fons documental: notes de camp, entrevistes en àudio, documentació derivada del seu treball de camp, una catalogació complexa per l'enorme volum de documentació i que avui, sortosament, podem consultar a la Universitat de Paris X i a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès.

Un dia, en Lluís ens va escriure per dir-nos que passava pàgina. Havia complert els 85 i va considerar que la seva faceta professional —com a antropòleg africanista—, la podia tancar un cop endreçat el seu patrimoni etnogràfic. Però, des de fa dècades, ens envia de tant en tant documents privats. El més important són unes extraordinàries *Memòries pels íntims*, escrites en la primera dècada de l'actual segle.

MEMÒRIES PELS ÍNTIMS*

*Un temps ja ha passat?
El copsa amb el record
És present?
L'utilitza.
És esdevenidor?
En frueix a la bestreta.
L'ajuntament de tots els temps en un,
fa esdevenir llarga la seva vida.*

Sèneca, De brevitate vitae, XVI, 5

Lluís Mallart Guimerà

Es tracta d'un document extraordinari sobre la Barcelona de la seva infantesa des de la II República fins al franquisme autàrquic, sobre el temps del seminari de Burgos, del seu enamorament de l'Àfrica i de la seva incorporació al món acadèmic francès. Si a la seva autoetnografia *Soc fill dels evuzok* (Mallart Guimerà 1993) s'hi reconstrueix la seva trajectòria de missioner a antropòleg a l'Àfrica, a les *Memòries pels íntims* hi ha la seva arribada a França i a la universitat francesa. És una etnografia de la vida quotidiana d'un estudiant d'*ethnologie* vint anys més gran que els estudiants de les seves promocions i de la seva vida en una ciutat estrangera on romangué tres dècades. Hi ha el retrat d'un món, el de l'antropologia dels seixanta i els setanta, servit amb una llengua de la qual domina totes les claus.

Les *Memòries* ens van arribar a l'entorn del 2008-2010. Sobre aquesta base va desenvolupar posteriorment la tasca memorialista que recuperem en aquest llibre i que n'inclou alguns fragments. Les *Memòries* eren un exercici de llibertat perquè no havia de retre comptes a ningú, un document per a ell que ens oferia compartir —en secret— amb nosaltres. En canvi, els escrits que recollim en aquest volum combinen observacions etnogràfiques, reflexions sobre temes diversos, contes a la vora del foc amb un propòsit literari, sovint ple d'ironia. Són escrits privats, certament, ja que els rebíem alguns amics personals, dels quals hem pogut anar gaudint quan arribaven, però no són tan intrascendents com poden semblar a primera vista, en la mesura que hi ha un itinerari relacionat amb l'envelliment o, més ben dit, amb «fer-se gran», des del setè pis que ha esdevingut la seva talaia olotina.

Les seves observacions personals són també etnografies, però no necessàriament etnografies positivistes. Explora amb els gèneres literaris, el conte, la ficció, el diari o el dietari. No està obligat per cotilles acadèmiques a pensar i expressar el que sent. Els millors exemples, perquè estan més elaborats, són històries llargues com «El replà», el relat de gènere fantàstic a partir d'humanitzar una *abia* que descriu el que l'envolta, i «Fer-se vell», entre d'altres.

«El replà» es va anar construint a poc a poc en forma de notes ocasionals, finalment estructurades en un relat cronològic de la seva relació amb dos nens que creixen al seu replà i dels quals ells esdevenen uns avis. Un altre és el relat des del punt de vista d'una *abia*, una peça de fusta noble procedent d'una closca vegetal, en què ens explica la trajectòria d'aquests menuts objectes de mà en mà, de museu en museu, i la relació personal, també íntima, que adopten amb les persones que les cuiden i les admiren. El tercer gran bloc són històries sobre la jubilació, l'envelliment i la pandèmia; observacions personals, el relat d'un pacient imaginari del seu procés de senilitat, el coronavirus i les vacunes.

Molts dels escrits que hem reunit estan relacionats també amb la religió i, sobretot, amb la seva Àfrica. No l'Àfrica en general, sinó una Àfrica personal, viscuda intensament, representada pel seu amor, en el sentit més noble, per una gent que estima profundament des de fa dècades i que, com a grandíssim antropòleg que és, vol comprendre, fins al punt que vol ser reconegut com un d'ells.

JOSEP M. COMELLES, JOAN PRAT i ORIOL ROMANÍ
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social
Universitat Rovira i Virgili

Nota dels editors

Organitzar i editar una col·lecció de textos heteròclits requereix alguns comentaris afegits relatius a alguns criteris per fer més fàcil la lectura del text.

1. En aquest cas, hem optat per la inevitable correcció ortotipogràfica, i hem conservat aquelles singularitats tipogràfiques que l'autor va voler introduir.
2. Hem inclòs les referències bibliogràfiques que fa l'autor en forma de notes a peu de pàgina, ja que la majoria dels textos anaven dirigits a tres antropòlegs familiaritzats amb l'obra de l'autor i amb les referències de la disciplina.
3. En alguns casos hem optat per introduir notes dels editors a peu de pàgina per contextualitzar o descriure allò que en el text podia quedar massa obscur.
4. La data de cada document és estimativa. S'ha construït a partir de la data dels correus electrònics de l'autor als tres coeditors. En alguns casos remetien a documents anteriors o al volum inèdit de *Memòries pels íntims*.
5. La toponímia i els noms dels grups ètnics van en rodona i en aquest cas sense majúscules. En canvi, els mots en llengües locals van en cursiva.
6. NA són notes de l'autor; NE, notes dels editors.

Introducció: l'etnografia com a gènere literari

Abril de 2010

L'etnografia, un gènere literari d'estil narratiu? / l'etnografia com a gènere narratiu

*La etnografía se construye como un género literario y los estilos narrativos no son los mismos en francés, que en catalán o en castellano o portugués. Compárense por ejemplo el último libro catalán de Lluís Mallart, reescritura a su vez de la versión inicial francesa para comprobarlo. Pero hágase lo mismo con Death without weeping (en la versión inglesa) y Tristes tropiques. Son estilos literarios todos ellos que tienen un punto de intraducibles o que deberían abrir un debate sobre la traducción.*¹⁹

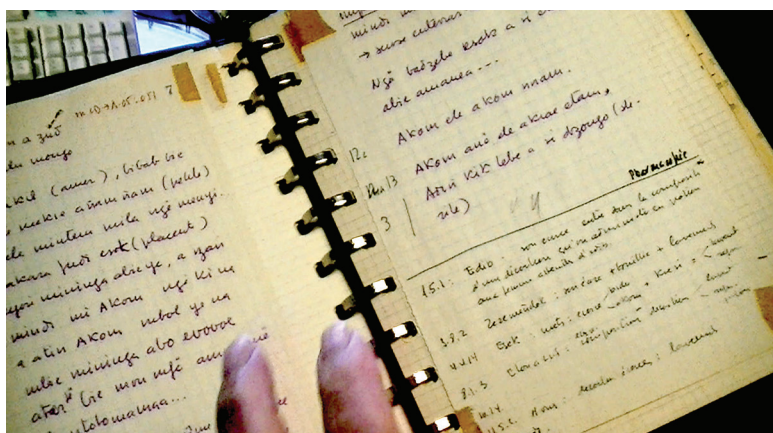
Bé, anem per parts, sobretot tenint en compte que m'han citat. No estic d'acord quan es diu que «l'etnografia es construeix com un gènere literari», si això vol dir que l'etnografia només es fa seguint un estil de caire narratiu. El meu darrer llibre en català, *El sistema mèdic d'una societat africana. Els evuzok del Camerun* (Mallart Guimerà 2008) no em sembla demostrar el que l'autor del blog de REDAM insinua. Aquest llibre és gairebé una simple traducció (parcial) de tres llibres escrits en francès, completada amb altres capítols inèdits molt etnogràfics i, això sí, estructurada d'una manera diferent, seguint una lògica i donant-li una unitat que només es pot obtenir al terme d'una vida de recerca dedicada al mateix tema; llibres i articles publicats en francès que només han estat les etapes necessàries per assolir-la. En la solapa de *Médecine et pharmacopée Evuzok* (Mallart Guimerà 1977), la presentació del seu autor que vaig escriure jo mateix

19 «Una colección para el futuro» (post). El blog de REDAM, 13 d'octubre de 2009.

s'acaba amb aquestes paraules: «*Médecine et pharmacopée Evuzok* va ser seguit per dos altres llibres: *Ni dos ni ventre. Religion, magie et sorcellerie Evuzok* (Mallart Guimerà 1981) i *La forêt de nos ancêtres* (Mallart Guimerà 2003)».

La promesa es va complir i l'essencial d'aquestes tres obres (i una mica més) vaig poder publicar-lo en català en el llibre esmentat, publicat per la Càtedra UNESCO Llengües i Educació de l'Institut d'Estudis Catalans. Em sembla que no es pot dir que, ni en els llibres escrits en francès, ni en el llibre escrit en català, empri l'estil narratiu amb una clara intenció literària. Són llibres d'etnologia amb molta etnografia.

Fins i tot m'atreviria a dir que són llibres d'antropologia, si no fos que aquí, a casa nostra, la paraula *antropologia* no estigués gairebé reservada als estudis sobre la nostra pròpia societat, molt sovint molt especulatiu i amb molt poca etnografia i etnologia. De cap manera es pot confondre cap d'aquests llibres esmentats amb aquell altre que he publicat en català, *Soc fill dels evuzok* (Mallart Guimerà 1993), aquest sí, amb un estil narratiu i una clara intenció literària, com queda enunciat en el subtítol: *Vida d'un antropòleg al Camerun*. Jo penso que en el text que encapçala aquesta nota hi ha una confusió, aquella que sovint crea l'escola d'antropologia mèdica espanyola entre «antropologia» i «etnologia» o entre «antropologia mèdica» i «etnomedicina», d'una banda, i la reducció que fa, de l'altra, de l'etnografia a una certa literatura narrativa en la qual els límits entre la realitat i la ficció no serien gaire clars. Una manera com una altra de considerar l'etnografia com a sospitosa i no gaire pertinent per a un estudi teòric com el que pretén fer l'antropologia mèdica.

I acabaré amb una precisió. *Soc fill dels evuzok* mai va ser concebut com un llibre d'etnografia o d'etnologia. En el moment en què vaig escriure aquest llibre, sentia que l'etnografia, sobretot a casa nostra, era posada en quarantena, particularment l'etnografia de les altres societats, l'etnografia i l'etnòleg, la seva presència en una societat «exòtica», el seu objecte, el seus mètodes... Fins i tot s'intentava ridiculitzar-lo amb aquella expressió que volia sintetitzar moltes coses: «Jo hi vaig estar». És clar que els etnògrafs «hi van estar», van conviure amb la gent, van escoltar les seves maneres de dir, van observar les seves maneres de fer, van esbrinar les seves maneres de pensar... En aquest context, jo pensava que al costat d'aquells llibres meus en què intentava no fer cap concessió a la literatura perquè eren destinats sobretot a especialistes, em calia escriure'n un altre de més personal, més narratiu, potser destinat a un públic menys especialitzat, més ampli, en el qual expliqués, una vegada per sempre, no tant el que havia fet (el resultat de les meves recerques) sinó més aviat com ho havia fet, en quines circumstàncies, perquè ser etnògraf, «estar-hi», no és gens fàcil, conceptualment fàcil. I dic «conceptualment» per no donar la prioritat a aquelles altres dificultats, anecdòtiques, d'ordre material, ambiental... que han donat peu a altres ridiculitzacions, com si l'etnògraf fes la seva etnografia tot presentant-se com un «heroi» i el seu «treball de camp» com un treball iniciàtic per esdevenir antropòleg, quan de fet l'etnografia hauria d'acompanyar tota la vida de l'antropòleg. I evidentment en un projecte com aquell d'escriure *Soc fill dels evuzok* havia de donar compte de la raó per la qual em trobava a l'Àfrica i de quina manera, de mica en mica, sense saber-ho, vaig esdevenir etnògraf, etnòleg o potser, si se'm permet dir-ho, antropòleg. I en aquest cas, l'estil narratiu m'ajudava més a assolir el que jo volia dir en aquell moment.

El darrer llibre de Susana Ramírez, *Calidad de atención en salud. Prácticas y representaciones sociales en las poblaciones quechua y aymará del altiplano boliviano* (Ramírez-Hita 2009), és un exemple de tot el que acabo de dir. Ella és una antropòloga formada en una universitat sud-americana i doctorada en Antropologia Social i Cultural a la Universitat Rovira i Virgili, especialitzada en el camp de l'antropologia mèdica. Tant a l'Argentina com a Bolívia, on treballa, és considerada antropòloga. El seu llibre és una aproximació antropològica sobre un tema ben precís. No es cap monografia com aquelles d'una determinada etnografia i època en què es parlava de tot sense parlar de res (les monografies à tiroirs).²⁰ Totes les etnografies d'avui són temàtiques. Potser hi ha dues maneres de concebre-les: prendre com a punt de partida una o diverses societats per analitzar un tema i el seu context o prendre com a punt de partida un tema tot referint-se a una o diverses societats. El darrer llibre de Susana Ramírez s'inscriu en aquesta segona orientació. Això vol dir que és un llibre d'antropologia en el qual fa present d'una manera eloqüent les eines pròpies de qualsevol bona antropologia: l'etnografia i l'etnologia. L'etnografia, en primer lloc, perquè, de la primera a la darrera plana, el llibre ens presenta un nombre molt important de dades de primera mà; l'etnologia, en segon lloc, perquè no es limita a presentar simplement unes dades, sinó que les analitza constantment. I emprant d'una manera pertinent i continuada aquestes dues eines, el seu llibre esdevé una obra d'antropologia perquè les seves dades i les seves anàlisis li permeten d'anar més enllà i avaluar un seguit de conceptes (interculturalitat, relacions entre la medicina biomèdica o formal i la medicina tradicional...). En aquest llibre, els testimonis dels informants *descriuen* moltes situacions concretes. El llibre, però, no és un llibre escrit emprant un estil narratiu. L'etnografia d'aquest llibre en tot cas no es construeix com un «gènere literari» que empra un estil narratiu, com sembla que diuen els autors del blog de REDAM quan parlen d'aquesta eina de l'antropologia que és l'etnografia. L'autora hauria pogut fer-ho. En té les qualitats. Hauria pogut fer un llibre escrit en primera persona de caire narratiu en què expliqués les mil situacions que configuren la qualitat dels serveis sanitaris quítxues i aimara i ens fes veure els despropòsits d'una política intercultural en les sales de part o en aquells centres mèdics en què es troben cara a cara dues formes de medicina que segurament no tenen res a dir-se però que per satisfer un cert romanticisme vingut de fora intenta que s'avinguin encara que no vulguin. L'autora hauria pogut fins i tot aportar el seu testimoni personal narrat de quina manera va estar a punt de morir quan, fent el treball de camp

20 NE: L'autor fa referència a les monografies etnogràfiques clàssiques de pobles originaris dividides per capítols específics: medi, economia, política, costums i creences, etc.

sobre aquesta recerca, va caure greument malalta i va viure personalment molts dels aspectes que tracta en el seu llibre, i no per l'afany de fer una etnografia «participativa» i fer seva aquella frase de Jeanne Favret-Saada (1979): «On ne peut donc étudier la sorcellerie [aquí podríem parlar de la qualitat de l'atenció en el camp de la salut] sans accepter d'être inclus dans les situations où elle se manifeste et dans les discours qui l'exprime». Susana Ramírez ho hauria pogut fer, però jo no crec que les paraules de Jeanne Favret-Saada es puguin exigir a tots els etnògrafs, ni siguin aplicables a tots els temes, ni tan sols a totes les situacions de bruixeria.²¹ Jo tinc alguns col·legues que s'han dedicat a estudiar la poligàmia sense esdevenir polígams o a analitzar les representacions sobre el cos entre els anorèxics sense esdevenir-ne. Però aquest és un altre tema.

21 NA: En moltes societats africanes, el fet d'ésser inclòs en un situació de bruixeria representaria acabar amb qualsevol forma de recerca sobre el tema.

I. DE L'AFRICA

Retorn al poblat. A causa del coronavirus

Maig-juny de 2020

En parlem cada dia amb tothom, d'una porta a l'altra, amb la gent del veïnat, amb mascareta o sense, com podem. Parlem de la sida, de l'èbola i d'aquesta covid-19 o coronavirus en parlem sense parar. Escoltem la ràdio. Intentem seguir les recomanacions.²² Estem neguitosos. Tampoc sabem distingir les vertaderes notícies dels simples rumors. Ho barregem tot, de manera que es crea un clima de molta inseguretat. Diuen que tothom hauria d'anar amb mascaretes. A la farmàcia no n'hi ha. Hom en troba al mercat, tantes com en vulguis, de totes classes i preus, fetes amb roba de *pagnes* sobretot, però sense cap garantia de res. Abans es mirava de mal ull les dones musulmanes que anaven amb vels o es tapaven la cara. Ara es recomana més o menys que fem com elles. D'això se'n parla també de porta a porta al barri de New Bell, a Kribi, una ciutat del Camerun.

Com cada dia, avui n'hem tornat a parlar el meu marit i jo. Està molt nerviós. La feina que té perilla. Potser més que mai. Treballa en una empresa xinesa: és un dels seus comptables. Avui hem parlat per primera vegada de la possibilitat de tornar al poblat. Allí estarem més segurs. I a més no haurem de pagar lloguer ni comprar menjar. Potser en una ciutat més gran tindríem més ocasions de trobar una feina millor. Però ara no és el moment. La gent està espantada. Es diu que el coronavirus està atrapant molta gent. Alguns diuen però que a nosaltres, els africans, no ens passa res, que som els millors de la terra, com a Yaoundé, on alguns ho celebren com si haguessin guanyat el mundial de

22 NA: Que se'm permeti donar les gràcies a Montserrat Vall Mayans que durant aquest acte d'escriptura m'ha anat enviant documents sobre el Camerun per anar afinant el que escrivia.

futbol. De totes maneres està prohibit fer reunions, com aquelles de les cotitzacions; els bars tanquen a les 6 i fins i tot està prohibit anar als enterraments... o a missa, els diumenges. Ni tan sols el capellà hi va... Els temples de les altres religions també estan tancats. Els nens no juguen a pilota, no van a l'escola, estan a casa, només se'n veu el cap per la finestra i alguns estan a les verandes sense saber què fer. Es comenta també que aquesta vegada és diferent de l'Ebola. Llavors es deia que eren els blancs, que havien inventat aquesta malaltia per desfer-se dels africans i quedar-se amb les nostres riqueses. No se'n van sortir. Ara, les notícies ens diuen que són els xinesos, els que volen fer-se amos i senyors de tot el món.

De fet, ja fa un cert temps que molts xinesos han tancat els seus negocis i han tornat al seu país. Ahir jo mateixa vaig veure com insultaven una xinesa i no la deixaven entrar en una botiga dient-li que tornés al seu país. Parlant de porta a porta, ja no saps a qui creure. Una dona molt cristiana m'ha dit que el bisbe ha agafat aquesta malaltia i que volia anar a Europa o a l'Àfrica del sud per curar-se i no ha pogut, perquè les fronteres estan tancades com a tot arreu. Fins i tot es comenta que es fa difícil viatjar d'un lloc a un altre, d'anar al nostre poble, doncs.

—Tinc un amic taxista que ens pot portar fins a Bipindi. Em diu que coneix molt bé els policies que fan el control.

—Sí, però ens costarà molts diners... Fins i tot diuen que els preus dels cotxes s'han doblat...

—Ens farà un bon preu, és algú de la família.

Vam fer uns quants farcells. Vam omplir totes les maletes que tenien. Vam enquibir-hi tot el que vam poder. A mitja nit va venir l'amic taxista. Ja hi havia un client. De totes maneres vàrem entaforar tots els paquets com poguérem. A la porta del cotxe hi havia inscrita la divisa de l'amic taxista, com ho feien també els autocars. Deia: «Ici, c'est la mécanique à l'état pur». Jo hi hauria escrit allò que ja fa temps que em va ensenyar el director de la cooperativa de pesca SOCOPEK, que era un blanc català: «Dieu, plus que nous»²³. La sortida de la ciutat va ser fàcil. El taxista va ensenyar un document en el qual segurament se l'autoritzava a portar alguns clients, alhora que feia lliscar a la mà d'aquell gendarme que controlava la situació un bitllet de banc. Nosaltres estàvem immòbils. Sabíem que eren moments delicats. Aquell gendarme ens va demanar els documents d'identitat. En fer la comprovació, ens mirà fixament la cara i amb la llum d'una lot mirà la fotografia i, tot tornant-nos, d'un en un, els documents, va fer un gest perquè aixequessin la barrera de bambú i ens deixessin passar.

23 Déu hi faci més que nosaltres.

—Aquí —va dir el taxista al cap d'una estona d'haver superat aquell primer obstacle—, els militars estan preparant un hospital de campanya i la gent diu que hi ha molts més estris sanitaris que en els altres hospitals.

Èrem als afores de Kribi, sobre uns terrenys d'una antiga leproseria a Bandewuri, a uns 20 km de Bipindi. L'altre client i la seva dona varen baixar. Ell era un fang que es deia Menguna. Bandewuri era el seu poble natal. Segurament també fugia del virus. De totes maneres, no va fer-ne cap comentari. Després d'estirar les cames i de beure una mica de cervesa o de taronjada a casa dels parents d'aquells altres clients, seguirem endavant.

La carretera estava més o menys com sempre, sense asfaltar. Es deia que una companyia xinesa havia d'asfaltar-la fins a Bandewouri i que acabaria l'obra l'any vinent. De tant en tant, entre les ombres de la nit, arraconada en un costat, havíem vist alguna màquina excavadora, però si fins fa poc no s'hi treballava gaire, darrerament encara menys, comentava el taxista. I afegia: «Com sempre!»

Arribàrem al pont sobre el riu Lacoundje, a l'entrada de Bipindi, amb alguns clots però sòlid gràcies a la seva estructura metàl·lica, construït durant la colonització alemanya. Travessàrem el pont, el taxi s'endinsà per alguns carrers de la petita ciutat de Bipindi, on naixia la carretera vers Nsola, i, més endavant, la carretera per on veníem s'enfilava cap Ngovayang i Lolodorf.

La família ens esperava.

Abans d'anar a descansar i dormir una mica, bescanviàrem impressions. El tema obligat era el de la pandèmia. Se'n deien moltes coses. La gent tenia por. Els fantasmes de l'ebola eren molt presents, encara que el Camerun no fou gaire infectat per aquest virus. A la petita ciutat de Bipindi tothom tenia un transistor. Hi havia alguns aparells de televisió. Algunes de les imatges s'havien transformat en fantasmes d'un imaginari popular que ara, uns anys després, alimentava de nou l'angoixa de molta gent per una malaltia certament diferent però molt semblant segons el que s'imaginava la gent: aquelles bruses grogues i blanques, les ulleres grosses, les cues, tots aquells complicats aparells dels hospitals, el nombre de morts dit impúdicament cada vespre a la ràdio i a les cadenes de televisió... Totes aquelles imatges, d'ahir i d'ara, del continent africà o d'un hospital americà, es barrejaven i es feien presents en la ment de molts de nosaltres.

—A Bipindi —deia el germà petit— se'n parla molt, però es fan difícils de complir, les ordres vingudes de dalt que l'alcalde deu rebre i de les quals fa còpies, que va fent penjar per tot arreu. A la nostra escola. A les escoles de la Missió, també. En tinc una fotografia al mòbil.

—Sí, jo també —va dir el germà gran, que afegí:

—Vaig fer-la a Kribi.

—Es diu que els pigmeus han fugit a la selva. La gent està preocupada. Ja fa setmanes que es va morir un nen evuzok de *mvok* Olama, al costat mateix de les clarianes bassà. Al començament alguns van començar a dir que era a causa del coronavirus. Hi van intervenir les autoritats sanitàries. Es van emportar al cadàver del nen. Després van tornar aquells metges per calmar la gent, dient que els infants no agafen la covid-19 i que aquell havia mort d'un paludisme i d'una melsa inflamada, que actualment, en el nostre país, eren més corrents que les morts per coronavirus.

—Sí, ho vaig sentir a dir, ja que a Kribi aquest assumpte es comentava —va dir el germà gran, que preguntà:

—Com va acabar tot plegat?

—Ja t'ho pots imaginar —va continuar—. Si, després d'haver-ho intentat tot, el malalt no s'en surt i es mor, la gent llavors ja no es pregunta de què s'ha mort, sinó que vol saber qui ha desitjat i ha provocat la seva mort. Entre les clarianes bassà i evuzok hi ha molt malestar. Es busca un culpable.

—Una mica com el que ara estan fent els americans i els xinesos. També ells busquen un culpable —va dir el germà gran, que afegí:

—Encara que en el seu cas tot és més gran.

—Sigui el que sigui, el cas és que aquí —va dir el germà petit, coneixedor de la realitat local— la policia vigila molt. Per un no res et clava una multa. Deu ser per això que la gent surt poc de casa.

La majoria d'aquests policies són estrangers, bamilekés, hausas... És difícil entendre-s'hi. La carretera de Nsola està molt vigilada. Explicar que tornes a casa per ocupar-te dels afers de la família perquè el pare va morir-se fa poc i ets el gran de la família, no ho voldran entendre. «No penso presentar-me a la policia, ni tampoc llogar un taxi i menys encara travessar tot el país bassà anant per la carretera. Anirem a peu pels camins de la selva. La conec bé. Hi he fet moltes anades i tornades. Els nostres pares ens ensenyaren a caminar sols per la selva», va recordar amb una mica de melangia el germà gran.

Van passar un parell de dies a Bipindi. Era fosc. L'alba encara no havia mostrat les seves primeres clarors blanques.

—Sortirem abans de *kídí yalénde*—, havia dit el germà gran emprant aquesta fórmula tan musical.

El germà petit els acompanyà fins als afores de Bipindi; travessaren carretons, camins i dreceres fins a arribar al lloc on les dues ribes de la Lakundje s'apropaven i un gros i llarg tronc d'arbre feia de pont. Allí, s'acomiadaren. Havien agafat allò que creien que era indispensable; ell i ella ho portaven sobre el cap mentre ell tenia a la mà un matxet per obrir-se camí si calia. Quant a la resta

de coses, el germà petit es cuidaria de trobar una ocasió segura quan tot estigués més calmat.

Passaren pels camins de darrere d'algunes plantacions de cacau, d'alguns antics horts abandonats que fàcilment hom reconeixia per la seva brossa i manca d'arbres, fets mentre els uns i els altres mostraven la relativa proximitat de les cases on vivien els propietaris, a la vorera de la carretera.

S'endinsaren doncs més lluny. Els grans arbres ja no servien de guia, només calia endevinar sota algunes herbes i rebrots les soques dels arbres que la SAFOR havia abatut. De soca en soca, doncs, seguien el camí; bé, el camí el feien ells tot caminant... Miraven el terra, veien les arrels que serpentejaven; aixecaven una mica els ulls i encara podien veure els magnífics contraforts com a testimonis d'uns arbres que tenien un nom que aprengheren dels seus pares, dels seus avantpassats. De fet, eren les soques, els arbres que no havien tallat, les lianes que penjaven o que s'enrotllaven en algun tronc i les herbes, que els ensenyaven el camí: aquelles plantes anunciaven que allí hi havia uns aiguamolls que calia evitar; aquelles altres eren el senyal que s'estaven apropant a llocs habitats. Els calia doncs endinsar-se més per la gran selva. Les primeres clarors de l'albada els feien veure millor el relleu de les mil coses que conté: el termiter *ngudu* amb el seu caperó; el campament abandonat d'una família de pigmeus; la cabana de fulles, mig enfonsada, on hauria passat les nits un caçador; alguna de les trampes que ell instal·laria; aquella liana que té una saba refrescant; les petjades d'algun antilop; els excrements d'altres animals...

—Feia temps que no sentia el plaer de caminar per la selva...—, va dir Amugu a la seva muller, Ada, mentre deixava la càrrega a terra i amb el matxet tallava un tros de la liana *ngon*, l'obria i amb la saba es refrescava una mica i n'hi feia beure.

—La meua selva és molt semblant, encara que aquesta és d'una vall, molt més planera, més suau—, comentà ella.

Ada era una *ngoe* de les muntanyes de Melombo. Essent petita a l'esquena de la seva mare i essent joveneta a peu, havia anat fins a Lolodorf, Ngovayang o Nsola, moltes vegades. Després, amb les companyies forestals, esperava un cotxe o una ocasió per anar a qualsevol lloc, sobretot a Nsola, on va viure a casa d'uns parents per anar a l'escola primària, i després a Bipindi, on va viure també per seguir els cursos d'ensenyament secundari. Els seus pares van fer tot el possible perquè estudiés.

—Mentre caminàvem, em deia el mateix que tu —digué Ada al seu marit—. Feia anys que no feia un tros de selva, que no en sentia el silenci trencat només per la suau remor de les fulles o el cant dels ocells que es desvetllen al

mateix ritme que les primeres clarors de la matinada, tot semblant que se saluden els uns als altres.

Aquell silenci trencat de tant en tant per la fressa d'algun rierol, l'olor de les plantes que exhalaven el seu perfum quan hom les fregava tot caminant, no es podien sentir en la sorollosa Kribi, on de bon matí hom sentia l'olor de fregit dels bunyols que les dones preparaven per anar a vendre'ls al mercat i, durant tot el dia, la música dels bars, els clàxons dels cotxes, el moviment de la gent...

—Ah! —s'exclamà Ada—, que agradable que és tornar al país sense necessitat de seguir cap camí assenyalat pels altres, fent-lo tu mateix per allí on vas passant.

—Veus aquell arbre amb els seus grans contraforts —digué Amugu—, és un *oveng*. Som a l'alçada de Mamel... Els nostres pares deien moltes coses d'aquest arbre.

—Els meus també, el consideraven com el més poderós de tots i potser per això l'anomenaven «el que ho governava tot».

—Els meus l'anomenaven també «l'arbre dels que veuen les coses» i deien que tots juntament amb els esperits dels morts i el doble de certes persones es reunien a sota per fer el bé o el mal.

S'hi acostaren a poc a poc, amb respecte, una mica temerosos... Amugu va fer-li una ofrena i amb una pedra va fer saltar algunes plaques de l'escorça, primer des del cantó on surt el sol, després des del cantó on es pon, com ho feia el seu pare, que era un gran medecinaire. Agafà aquells trossos d'escorça i ambdós seguiren endavant. Aquella trobada amb l'arbre *oveng* —gens inesperada per part d'Amugu— va donar peu a encetar una conversa.

Va començar Ada dient:

—Els Bekon, els *Minkuk* i els posseïdors d'*evu*, que troben les seves forces en aquest arbre, són éssers invisibles, no es poden veure, una mica com el coronavirus sobre el qual es diu que circula per tot arreu però que no es veu.

—Els nostres pares deien —continuà Amugu—, que un simple ull humà no pot veure res del que passa a *mgbël*, el món de la nit, al peu d'aquest arbre, per exemple.

—De vegades penso —continuà ella—, que entre el que diuen els blancs i el que deien els nostres pares hi ha moltes coses semblants. Un ull simplement humà, com dius tu, no pot veure el Déu que prediquen els blancs, ni pot veure com és el paradís o l'infern, ni tampoc el coronavirus. Moltes dones de Kribi deien que el que ens passa ara amb aquest ésser invisible és quelcom del món de la nit, de *mgbël*.

—Tant els blancs com els nostres pares —afirmà Amugu— creuen en éssers invisibles, en éssers que no es poden veure.

—Has fet bé —va dir Ada— a agafar aquelles escorces de l'arbre *oveng*. Em sembla que les necessitem.

Van continuar caminant. El silenci de la selva convidava a seguir pensant en tots aquells éssers invisibles que ho omplien tot. La selva no era un espai tancat, ans el contrari: transportava lluny els seus pensaments, el silenci que els envoltava ressonava en els seus records, repetint el nom dels arbres i les herbes que els seus ulls contemplaven. Ja feia una bona estona que la llum del sol passava entre fulles i branques, i dibuixava sobre l'humus que anaven trepitjant una mena de mosaic bellugadís que canviava de forma a cada pas que feien, segons la brisa de cada moment.

—Mira, un *asam*!—, va exclamar Ada, tot assenyalant les moltes arrels que sortien a flor de terra i aguantaven el tronc d'aquell arbre.

—És un *asam* o un ebebega Zamba?

—Què vols dir? —, va contestar Ada a la pregunta del seu marit.

—Els meus pares m'ensenyaren que quan aquest arbre creixia lluny en deien ebebega Zamba, «l'arbre plantat pel mateix avantpassat Zamba», perquè era molt potent, mentre que, quan creixia a la vora del poblat, se l'anomenava *asam*, «el desvalgut», perquè tothom intentava treure'n profit. Jo crec que és un *asam*, perquè devem ser a la vora del nostre poblat.

—A mi —va continuar Ada—, era un arbre que em feia por perquè en una cantafaula es deia que una dona malvada havia quedat presa entre les seves arrels... Tant de bo que li passés el mateix al coronavirus.

—Hi penses massa, dona! Tot anirà bé —, va dir-li ell.

De mica en mica s'anaven apropant als poblats. Deixaven els gran arbres al darrere. S'anaven acostant als boscos més clars i amb molta més brossa. Alguna palmera tallada que anava degotant dins d'una garrafa la seva saba, el mal anomenat vi de palmera. A mesura que avançaven es trobaven amb alguns camins que portaven darrere les cases, amb estris abandonats però amb les grans fulles d'un verd clar dels bananers.

En arribar per la carretera no asfaltada al seu poblat, alguns oyenga o crits de benvinguda es varen sentir, encara que tímidament. Malgrat tot, la mare va abraçar el seu fill i la seva nora Ada.

Passada mitja tarda, els parents del veïnat anaren a saludar els novins portant un vas a la mà i algun d'ells una garrafa amb vi de palmera. En aquelles reunions familiars era difícil mantenir el nombre de persones i la distància que la ràdio des del 18 de març no parava de recordar. Abans de compartir aquell

vi, un dels presents s'aixecà i preguntà a Amugu si havien vingut per quedar-se o per passar només uns dies. Va ser discret, no li preguntà si havien vingut fugint del coronavirus. De fet, sense aquesta malaltia estaven avesats a beure el vi de benvinguda amb membres de la família que venien només per passar uns dies. Era el sentit d'aquella divisa, «ha vingut, se n'anirà» (angasò, angakë), que ja fa temps que s'emprava amb un deix d'ironia per a certes persones. Amugu va prendre la paraula per anunciar a tothom que havien vingut per tenir cura de la mare i de les plantacions de cacau que el pare havia deixat, i que així que fos possible farien la «diada de la mort» en recordança d'ell. Les dones llançaren a l'aire uns llargs oyenga o crits de joia, mentre algú amb la garrafa entre els genolls es posà a omplir els vasos. Abans un vas servia per a tothom; ara cadascú portava el seu, tot pensant que així s'evitava un cert contagi, es mantenia un cert distanciament. A partir d'aquell moment, la conversa va ser no tan sols més informal sinó també molt més animada, quasi sobre un sol tema: tothom volia saber què es deia a la ciutat sobre el coronavirus. Els feien moltes preguntes. Els nouvinguts també van aprendre que allí, mig en broma, mig seriosament, no es parlava ni de corona, ni de coronavirus, ni de covid-19, sinó de sugu-bikum o ton-sigui.

—Segons sembla —va explicar un dels presents—, un vell de Melondo va trobar en els seus records aquests noms i digué que allò que passava actualment era com aquella malaltia que els nostres pares anomenaven sugu-bikum: els que l'agafaven estosseaven molt, esternudaven contínuament, els feia mal el pit i no tenien ganes de beure ni de menjar... i finalment es morien. La gent de llavors s'imaginava aquesta malaltia com una persona que anava a cercar llenya per al foc, deixava les soques [bikum] més fortament arrelades que no podia arrencar i s'enduia les més febles com a teies per al foc, o bé l'anomenaven també nton-sigi, ja que volien dir que la persona malalta d'aquella malaltia [la grip espanyola] era com un bastó inútil que hom abandonava recolzat en una paret. És recordant aquestes coses —va acabar dient—, que nosaltres anomenem el coronavirus amb aquests noms.

—És com si el virus de la corona —va dir un altre dels presents— hagués infectat allò que deien els nostres avantpassats.

Tothom es posà a riure per aquest acudit. Es van encendre alguns llums de petroli. La vetlla va anar continuant, la garrafa es va anar buidant. Un veí més aviat jove va preguntar a Amugu amb una veu ben alta perquè pogués sentir-lo tothom:

—Faràs com quasi tota la gent, de plantar un ayang al costat de la porta?

—Aka! —va fer un assistent, el qual tot seguit s'aixecà i, ajudant-se amb el seu bastó, s'acomiadà, deixant entendre que no era el moment de parlar d'allò.

Ja havia caigut la tarda. Ja era fosc. La tradició volia que en aquells moments no es parlés mai del poder de cap planta, ja que algun ésser nocturn podria ser allí rondant sense deixar-se veure per a ningú i apoderar-se del nom de la planta, del seu poder, per fer després els seus afers. De fet, amb el coronavirus s'havien fet més fortes les creences de tots.

L'endemà vingué a veure'l de nou aquell vell, que era el germà més gran del seu pare, el seu pare, doncs, i vivia en aquella mateixa clariana amb la seva muller i algun dels seus fills. Li digué:

—Vinc a explicar-te allò de l'ayang d'ahir vespre. Resulta que quan va haver-hi allò de l'Ebola, la gent també estava molt espantada. Els vells del país es van reunir i varen decidir que a les entrades i sortides de totes les clarianes i, quan es pogués, a les entrades de les cases, s'hi plantés un ayang, però no un de qualsevol, ja que, com tu saps, n'hi ha de moltes classes. Com que resulta que els nostres avantpassats deien que curaven gràcies al nom de les plantes, varen triar l'ayang-bibolo, ja que bibolo²⁴ recordava aquella malaltia.²⁵ Així es va anar fent i cap dels nostres va agafar aquella malaltia. L'ayang-bibolo, doncs, va protegir tothom. Ara, amb aquesta nova malaltia, hem decidit de fer el mateix. Et venia a dir que a l'entrada i la sortida de la clariana hi hem plantat aquest ayang. Alguns diuen que és una bestiesa, coses dels vells, com en Bikoe ahir

24 NA: És el plural d'ebolo.

25 NA: És un derivat d'Ebola que significa «podrit».

vespre. Si vols, et puc portar un brot del meu ayang-bibolo perquè el plantis a casa teva.

—Gràcies, pare —digué Amugu—. El plantaré junt amb una escorça d'oveng.

—Tens una escorça d'oveng?

—Sí. Ahir, tot venint, en vaig trobar una al mig de la selva i vaig fer saltar algunes plaques de l'escorça. Te'n donaré una.

—Gràcies, fill.

I, a l'hora d'encaixar la mà, es varen posar a riure tots dos, ja que s'acabaven d'adonar que no havien guardat ni la distància reglamentària ni portaven mascaretes. L'avi, tot ajudant-se del bastó, va marxar, tot dient en francès:

—Ah, les Blancs!

Post data: Amugu va passar molt temps pensant, parlant amb Ada i altres persones properes al llinatge sobre com s'ho faria per celebrar la «diada de la mort» o els funerals pel seu pare, que tradicionalment reunia molta gent. Mentrestant, el coronavirus o el que fos que Amugu devia contraure a Kribi es manifestava cada vegada més, amb febrades, cansament, mal al pit, esternuts... La ciència mèdica oficial diria que és un asimptomàtic. Sí, podem dir que la ciència mèdica ha fet un gran pas endavant per conèixer el coronavirus, però les seves recomanacions (normes, lleis, decrets, etc.) ignoren completament les cultures dels pobles.

Ebola

Juny-juliol de 2015

Soc a fora... Em diuen que no puc entrar. El meu pare, a mitja nit i l'endemà, de matinada; la meva mare, embarassada, porta dintre seu un germà que feia set llunes que tots esperàvem. Cap repicar de tambors. Cap xiscle pels aires per anunciar-ne la mort. Només ells, immòbils i amb els ulls ben oberts, vidriosos, sense parpellejar, estesos sobre unes catifes embrutides que ningú podia netejar. Sense cap parent per tancar aquells ulls ni per purificar aquells cossos; ni cap veí per acomiadar-se d'ells ni per consolar-me amb els seus crits i plors, que, si bé tots sabem que són rituals, ens donen almenys la força per fer suportable la mort d'uns éssers estimats.

L'Ebola, diuen, ens ha atrapat. Però, qui l'ha fet raure en el si d'aquesta llar i ha fet que els meus pares hagin vist el seu cos, enfebrat, descompondre's, amb vòmits i excrements sanguinolents, sofrint fins a l'infinit i com mossegat per dintre per una banda de feres salvatges tant de dia com de nit?

I des de fora estant, rebotant-me per terra, vaig veure dos, tres, quatre homes emmascarats amb túniques grogues i ulleres de plàstic que, sense dir cap paraula de consol, perquè si parlaven aquelles ulleres s'entelaven, entraven a casa dels meus pares. Res a veure en tot cas amb aquelles màscares de fulles i cares de fusta esculpides que, al ritme del tambors, tam-tams i xilòfons, dansaven al costat dels nostres morts com si fossin uns avantpassats als quals s'enduïen cap a un més enllà.

On sou, màscares beneïdes, que amb les vostres danses ens portàveu una mica de consol?

On sou, dones i homes del clan, que amb el vostres xiscles i plors fèieu que una mort fos sentida com la mort de tots?

On és la més vella del poblat, que s'encarregava de rentar i perfumar amb oli de karité els cossos dels difunts?

Qui s'acomia da d'ells? Qui allarga braços i mans per tocar per darrera vegada aquella persona estimada?

Aquells homes revestits amb aquelles màscares grogues i ulleres de plàstic entraren a casa, a casa dels meus pares, per ruixar aquells cossos amb una medecina estranya, embolcallar-los i endur-se'ls cap el crematori comunal. Uns altres homes, també emmascarats, ruixaren tota la casa per dintre i per fora, el pati, les altres cases de la concessió. No era cap benedicció purificadora de cossos i llocs. En tot cas, no era com aquella que feien els nostres pares per foragitar algun mal esperit que rondava per darrere les cases.

I aquells homes emmascarats se n'anaren amb una camioneta, on transportaren els cossos dels meus pares cap el crematori de la ciutat.

Tenia els ulls inflats de tant plorar. La gorja seca de tant cridar. Sense cap lloc per anar a ofegar el meu dolor. Soledat immensa en veure veïns i amics, tots germans meus, fugint de mi, dient-se que la meva família havia estat atrapada per una cosa estranya que els blancs anomenen Ebola i que a nosaltres ens sembla quelcom que et va podrint per dintre i per fora, i que pot ser provocada per una ratapinyada, que no és sinó el doble d'algú que vol enfortir la seva vida gràcies a la nostra mort. Amb l'ànima trencada, doncs, tots ells em miraven i em deien que no podien obrir les portes per acollir-me, ja que un cert protocol ho manava. Ho tenien prohibit.

Vaig començar a caminar seguint les roderes d'aquella camioneta fins al crematori.

El crematori

Olor de carn cremada. Sense cap xemeneia fumejant. Un crematori comunal, als afores de la ciutat, per prevenir noves contaminacions.

La cremada d'aquells cossos forma una sinistra foguerada al costat d'aquella altra on es cremen les màscares grogues i ulleres de plàstic per por que hagin pogut ser contaminades. El protocol així ho mana. Les autoritats parlen una vegada més emprant aquesta paraula dictaminada, aquesta vegada, per les autoritats de l'hospital. És una paraula nova que hem incorporat al llenguatge de cada dia, fins i tot quan parlem la nostra pròpia llengua tradicional, en què diem protokol. I això malgrat el nombre de vegades que els protocols han manat coses que, sense comprendre'n gaire allò que diuen, perquè no sempre tenen en compte la nostra manera de pensar i de dir, ens enfosqueixen els nostres propis horitzons.

Olor de carn cremada i unes cendres perdudes per sempre més. En els nostres poblats ja no hi haurà tombes que ens permetin recordar.

Ni ossos, ni cendres.

Des de petits havíem après que els morts i els vius vivíem plegats. Les tombes estaven arran de les cases. Així els morts no estaven morts: convivien amb nosaltres i els vius els podíem fer ofrenes i libacions per estar una mica amb ells. I quan fèiem allò que els blancs en diuen una «estadística», nosaltres els comptaven a tots, tant els vius com els morts.

El meu avi m'havia explicat que, abans, els ossos dels nostres avantpassats els ficaven en uns reliquiariis de fusta que guardaven ben guardats per invocar-los quan una greu malaltia o infortuni amenaçava el benestar de tots.

Ja fa temps que aquells reliquiariis no hi són. El meu avi m'explicà que els digueren que eren «fetitxes». Foren eliminats, alguns fins i tot cremats. Ara, no puc cavar cap tomba on pugui enterrar els meus morts. Ni ossos, ni cendres. Immensament sol, orfe, sense res que em permeti sentir-me lligat amb el present i el passat.

L'hospital

I molt a la vora d'aquelles fogueres, un hospital, el qual, si abans hauria sigut vist com un lloc d'esperança de vida, ara era com un centre on es respira la mort.

I aquesta mirada desespera tot el seu personal. Han de fer una tria ben justificada segons el protocol, quan tots els que demanen ser ingressats haurien de ser-ho. La selecció és obligada. L'hospital no dona per a tant. La prioritat és absoluta per als casos d'Ebola i no tots, només aquells que possiblement es podran retrobar amb la vida, com ho testificarà el diploma que rebran. I és així com, sense voler-ho, aquell centre destinat a donar esperança a la vida es converteix en un centre sense que l'esperança sigui per a tothom. Infants recargolats per una greu malària; joves i adults víctimes de mil coses diferents, pel virus de la sida; dones embarassades amb problemes per infantar...

—Cap de vosaltres, per favor! No us acosteu a l'hospital, no tenim lloc per a vosaltres! Prengueu les vostres pocions, feu els vostres massatges i no us oblideu, si cal, de fer les vostres invocacions com us ensenyaren els vostres pares. Ara necessitem que tots els déus estiguin amb nosaltres.

Tot el contrari del que abans ens recomanaven els agents de l'hospital.

—Ara, no pot ser —ens diuen—. No donem l'abast.

Les estadístiques quantificaran els morts d'ebola. Molts d'altres també ho seran, sense que ho siguin realment. No seran comptabilitzats. Són les persones mortes d'altres malalties, potser moltes més, que en aquell moment no poden ser ateses a l'hospital.

Perdut

Des de lluny he anat mirant com aquella foguera s'apagava fins que uns altres homes vestits de groc i ulleres de plàstic venien per revifar-la i depositar respectuosament al seu costat altres cossos embolcallats de blanc.

La claror d'aquelles fogueres no es reflectia en res. La negra nit era més negra que mai. Tot era fosc. A fora, a dintre meu. Però malgrat tot, intentava respirar a fons per incorporar dintre meu algun bri d'aquelles cendres dels cossos dels meus éssers estimats per tal que em comunicuessin la força de continuar caminant endavant. Abandono aquell lloc.

El camí serà breu. Ara ho puc dir. Ja fa dies que crec que jo també m'he encomanat d'ebola. L'ombra d'aquella ratapinyada ha passat per sobre meu com va passar per sobre dels meus pares. He anat fent el cor fort tant com podia. No volia alarmar els meus pares. I sobretot, tots teníem por d'anar a l'hospital. Quan em rebolcava per terra era per expressar el dolor que em causava la mort dels meus pares, però era també a causa del mal que sentia dintre meu. Com si les ales d'una ratapinyada batessin dintre dels meus budells; com si les dents afilades d'aquest ocell nocturn es clavessin dintre meu i em provoquessin vòmits i diarrees sanguinolentes que fins avui he procurat amagar a tothom. He vingut per veure aquella fumarada i complir així els meus deures filials; he contemplat el meu proper destí tot contemplant el dels meus pares.

On soc ara? Torno cap a la ciutat, sense tornar a casa meua. M'assec en una pedra, tot el cos em fa mal. Alguns llums que s'encenen i d'altres que s'apaguen lentament. Cap música festiva. Tots els bars estan tancats. La ciutat està com de dol. Les reunions estan prohibides, ni per fer-se companyia i cantar al costat dels morts o d'aquells altres que voldrien celebrar la vida amb algun casament. Segueixo endavant. Cap a on? Aniré al poble del germà de la meua mare. Allí segurament em rebran, malgrat que, aquesta vegada, porti un buit a les mans que mai més ningú podrà omplir. Sempre han rebut com cal el fill d'una germana, tot i que ara, des que aquest malvat Ebola ho ha destarotat tot, fins i tot els pobles dels nostres pares pensen malament d'aquells fills seus que venen de la ciutat. Abans de la mort dels meus pares, ja em deien que en els pobles on havies vist tantes albades no t'acollien com abans i que les autoritats prohibien que la gent

es trobés en els enterraments i altres festivitats familiars o socials. Què queda de tots nosaltres, de la vida que portàvem entre els uns i els altres?

Camino pels carrers malgirbats dels barris alts de la ciutat. Els conec pam a pam. Hi havia treballat de taxista. Segueixo els carrers més solitaris. No vull que ningú em reconegui, no vull saludar ningú, ni que l'àle de la meua paraula pugui encomanar la persona coneguda. M'amago per descansar una mica, sobretot a sota d'algun taulell buit a la vora dels mercats, de nit, i quan puc cerco un descampat on defeco, vomito, ploro, em desfaig de dolor. I més enllà, sota l'ombra d'un baobab solitari, em miro i m'esgarripen les butllofes estranyes que van apareixent per tot el meu cos, com en el cas dels meus pares. Per què els nostres avantpassats ens han abandonat? Què hem fet perquè estiguin enutjats i ens castiguin d'aquesta manera? No! No poden ser ells. Continuaré caminant. Potser a casa del meu oncle trobaré el remei: una mica d'aquella aigua salada o d'allò que en diuen l'oignon. Segurament són falsos rumors que s'escampen fàcilment entre la gent que viu al costat de la por. Els remeis protectors del germà de la meua mare sempre m'han guardat de qualsevol mal. Reprenc el camí. Em sento cansat. Estic en els darrers carrerons de la part baixa de la ciutat. Aviat trobaré la dreuera que em portarà entre pobles i poblets a casa de l'oncle. De cop i volta m'entren unes esgarriances. Sento fred i calor. Tremolo. Ensopago amb no sé què. Caic i quedo mig estirat per terra. Intento aixecar-me. Sento com se m'escapen els excrements i el cos en queda empastifat. Vomito. Passo per sobre d'una claveguera. Caic de nou. No em puc aixecar. La gent que em veu trontollar i caure fuig corrents de mi. Algú crida: "Té l'ebola...!". Al cap d'una llarga estona ve la camioneta de l'hospital. Uns homes emmascarats de groc i ulleres de plàstic m'agafen, m'arrossegueu com poden i em fiquen a la furgoneta. Aquesta vegada, aquells homes emmascarats van acompanyats d'un altre que amb un aparell de fotografiar fa uns quant clics per immortalitzar aquell moment i fer-lo conèixer a mig món.

Al cap d'uns dies, l'hospital publica estadístiques. Ho exigeix el protocol: 560 morts d'ebola. Els casos 489, 490 i 491 corresponen a l'home i a la seva dona embarassada. El 498, a la persona trobada extenuada al mig del carrer. Els casos 489, 490, 491 (fetus) i 498, dones.

Epíleg

La notícia s'ha donat a conèixer avui. Tots els mitjans de comunicació se n'han fet ressò. Taules rodones, debats, primeres planes, antenes parabòliques al lloc dels fets, paparazzi per tot arreu. Gairebé una crisi de govern. La vicepresidenta es fa càrrec de l'afer. Crítiques. Se'n busquen culpables. Se'n troben.

L'ajudant d'infermeria, la senyora Teresa Romero, s'ha encomanat d'ebola cuidant un malalt a l'Hospital Carlos III de Madrid.

N'hem pogut saber moltes coses: què va fer, què va deixar de fer abans que s'encomanés; si va anar a la perruqueria, si va anar a comprar, al cine o a passejar... Hem pogut veure imatges del seu company, que per cert es diu Javier Limón. Hem pogut saber cada dia si tenia més o menys febre, si el remei que prenia feia efecte o no.

Per fi es va curar i els telenotícies ens van transmetre la seva conferència de premsa, en què donava les gràcies a tothom.

Un cop curada, els mitjans de comunicació ja no parlaren més d'ebola.

Ah! El gos de la infermera es deia Excalibur.

Tenia doncs un nom propi i un número: va ser el primer gos sacrificat.

En defensa de les llevadores i curanderos africans

Octubre de 2011

Una persona amiga va assistir a Barcelona a la projecció-debat d'un documental sobre un tema relacionat amb les llevadores a l'Àfrica. Em va escriure aquest correu electrònic:

Em vaig indignar amb la defensa que feia [un metge d'una ONG de Catalunya], escudant-se amb el que diu l'OMS i polítics o sanitaris africans, que es perseguissin les llevadores tradicionals a favor de les professionals. Aquestes o bé estan lluny de la gent o exigeixen que la gent els pagui molt més que a les tradicionals, moltes vegades sense tenir les condicions necessàries (sang, medicaments, metge, etc.), ni tenir les actituds adequades per tranquil·litzar les parteres, facilitar-los el part natural o donar confiança a la gent. Sortosament, hi havia un antropòleg per matisar-ho i no em va caldre intervenir, també perquè ho va fer altra gent del públic (molt poc nombrós perquè era a BCN) i el temps es va esgotar.

I aquest correu m'ha portat a escriure aquestes ratlles:

La paleontologia ens diu que l'Àfrica és el bressol de la humanitat. I després, durant segles i segles i més segles encara i molts mil·lennis més, aquesta humanitat, la nostra, s'ha escampat per tot arreu. Potser no calia que algunes religions en fessin un precepte religiós inscrivint en els seus llibres sagrats aquella màxima de «creixeu i multipliqueu-vos». La humanitat —migració rere migració— s'ha anat fent present en tots els racons de la terra sense esperar, per altra banda, l'esdeveniment d'una ciència mèdica que es creu que és la Norma universal (en

el temps i en l'espai) i que es pensa que posseeix el veritable Model per fer venir al món els éssers humans, i que ara ens diu que aquell saber acumulat durant segles i segles i més segles encara per unes dones africanes no mereix cap consideració, i els organismes oficials es proposin culpar aquestes dones pel fet de ser simples llevadores, parentes o veïnes de la partera, dipositàries d'un saber que durant segles i segles i més segles encara han sabut portar al món una gran part d'aquesta humanitat. D'un saber que han anat perfeccionant perquè elles més que ningú estaven interessades pel naixement d'aquell infant que després coneixerien pel seu nom i segurament veurien créixer sense fer-lo caure en l'anonimat d'unes estadístiques o de considerar-lo com un simple «producte» (en termes econòmics) d'aquella ciència mèdica, la nostra, aquella que tenim ara, aquella de les «retallades» i que tot retallant potser ens dirà un dia que s'han de tornar a tenir els nens a casa com es feia abans, amb les dones de casa i les veïnes i si es pogués amb la Sra. Maria que vivia al carrer Major de Sarrià i va ser la meva llevadora... per esmentar només un cas.

M'agrada que la llengua francesa hagi honorat aquestes llevadores anomenant-les des del segle XIII *sage-femmes*, nom que suggereix la sagesse, la saviesa, d'aquelles dones. Lamento que el diccionari de la llengua catalana consideri les llevadores només com a «tècnics sanitaris preparats per a assistir les dones durant el part», amb la qual cosa es fa transmissor dels postulats d'una ciència mèdica oficial.

També els medecinaires d'aquests pobles africans que s'han tractat despectivament de «curanderos» o fins i tot de simples «bruixots» o «fetitxistes», mereixerien el mateix respecte perquè durant segles i segles abans de l'esdeveniment de la ciència mèdica (i encara avui) han fet el que han sabut i el que han pogut per guarir els seus semblants. També el diccionari esmentat hauria de mesurar millor les seves paraules, ja que segons ell els medecinaires o els curanderos no són res, no són metges, no estan legalment autoritzats per exercir la medicina. Segons, doncs, la nostra Ciència Mèdica i com defensava aquell metge d'una important ONG catalana, aquelles llevadores, aquells medecinaires o curanderos africans poden ser perseguits: no són res, tampoc tenen papers.

Les ONG dedicades a la salut potser haurien de tenir una mica més d'estima, de consideració i de respecte envers tots aquells i aquelles que d'una manera o d'una altra han pensat i fet quelcom per la vida, la salut i el benestar dels seus semblants, envers tots aquells sistemes mèdics que despectivament han sigut tractats de «primitius», «exòtics» o «tradicionals», transformats en caus de «supersticions».

El plany de les *abia*

Abril de 2021

I

No ens treuen per jugar. Als museus no s'hi juga. La gent ve per instruir-se, mirar, contemplar.²⁶ Tampoc ens treuen perquè ens contemplin. Som massa petites per ensenyar el que els nostres pares havien fet amb nosaltres. No estàvem doncs a les grans galeries, sinó als magatzems. Silenci, solitud, molta paciència, doncs. Tristesa, sobretot. Enyorança d'un temps en què d'una manera o altra vivíem. Estàvem penjades en un arbre. Érem uns fruits. Vivíem plegades. Un cop ben madures quèiem d'una en una. No érem bones per menjar. La nostra part carnososa s'anava podrint i amb el pas del temps es fonia amb l'humus que envoltava aquell gran arbre, l'elari. Quedaven a cel obert només els pinyols, que tenien una part exterior tan dura que res els feia desaparèixer d'aquell lloc fins que unes dones del poblat venien i se'ns emportaven en un cistell entreteixit amb lianes, petit i amb un coll estret, nkutĩ. Fou dintre d'aquell cistell on aprendrem a viure a les fosques, però encara no érem el que després vàrem ser. Aquelles dones ens bescanviaren per unes barretes de ferro que anomenaven bikye, mimbas o minsongama, i, segons si érem més grosses o no tant, brillàvem més o menys, variava el nombre de barretes de ferro, que entraven en joc en aquell bescanvi per fer precisament de nosaltres les peces d'un joc.

Va ser llavors que canviàrem de mans, que generalment eren d'unes persones molt hàbils, d'uns veritables artistes el nom dels quals malauradament no coneixem. I fou en aquelles mans on començà la nostra nova existència. De

26 NE: El joc d'*abia* ha donat lloc a una monografia específica de la qual aquest conte evoca la història i les relacions amb l'autor i les peces (Mallart Guimerà 2010).

cada grana en tallaven dues, tres o quatre peces, més grans o més petites, més rodones o menys, segons les intencions de cada artista, totes però una mica corbes seguint les inclinacions de cada grana. Cada una d'aquelles peces era anomenada *mvia*, mentre que el joc a què eren destinades es deia *abia*. I tot seguit començava la nostra creació, la nostra vinguda a aquest món. Sobre la part més brillant l'artista hi anava gravant la figura d'un ésser d'aquest univers i que nosaltres, simples fragments d'una grana, seriem per sempre més. Totes érem diferents. Més o menys realistes, més o menys abstractes seguint els gustos estètics d'aquella contrada africana. Quin goig, sentir-se formar com un infant en el ventre de la seva mare! Quin plaer que devien sentir aquells artistes quan veien eixir de la seva imaginació, gràcies a l'eina que empraven, la figura d'un búfal amb el seu caçador, un antílop espantadís, la volta del firmament amb algunes estrelles i amb aquell tros de lluna que anomenaven «dent d'antílop», o, a més a més, algunes figures abstractes i ornamentals. Quina emoció, quan contemplaven que havien ben acabat la seva obra i l'emmarcaven gràcies a una simple incisió que vorejava tota la peça, tot fent-la eixir, moltes vegades, d'un fons imaginari fet d'estries entrecruades. Quina emoció, doncs, que devien sentir aquells artistes, que segurament devien portar a ensenyar a parents i veïns allò que havien engendrat les seves mans! Va ser llavors que va començar per a mi una nova vida, la vida d'una cosa feta o esdevinguda. Suposava que serviria per a quelcom, encara que la vida em va ensenyar que moltes vegades serviria per a ben poc, per no dir que no serviria per a res. Potser per ser contemplada i proud! De moment havia canviat de mans. Vaig ser bescanviada i ara era propietat d'una persona molt aficionada al joc d'*abia*. Per a aquest joc em tenia ben guardada en una mena de petit sac fet de fibres vegetals. Allí em vaig trobar amb altres peces que portaven gravades a l'esquena altres figures i, juntes, tornarem a estar a les fosques, encara que, de tant en tant, el nostre propietari agafava aquell petit sac i ens portava a jugar. Era un joc amb apostes, de vegades importants. El nostre propietari era un home amb molta sort. Es deia que guanyava les partides al món de la nit, a *mgbêl*. Aquest món era considerat com el món on realment succeïen les coses. Allí on anàvem hi havia força gent. Devia ser doncs una ficció que potser la gent prenia per un món real. En tot cas, només dos, tres o quatre jugadors. Els espectadors a favor dels uns o dels altres. Cada jugador entregava una peça del seu petit sac a un jutge, que les posava en un altre, les remenava ben remenades i tot capgirant el sac, feia caure les peces a terra, mentre tothom, jugadors i assistents, miraven com havíem quedat, d'esquena o cap per amunt, cara o creu. I la primera vegada que vam jugar vaig tenir una gran decepció en adonar-me que a penes ningú s'interessava per la figura que por-

tàvem gravada a l'esquena. El recompte es feia fàcilment i hom sabia qui havia guanyat o no. Mai pel que portaven gravat. En el petit sac del jutge hi havia set peces més, no gravades, rodones, fetes de la closca d'una carbassa i de les quals en deien bisa. De vegades entraven en el recompte, de vegades, no. No sempre es guanyava quan quèiem cap per amunt i ensenyant la figura que lluïem als ulls de tothom; de vegades es perdia en aquesta posició. Segui com sigui, si el meu propietari guanyava la partida agafava la seva peça i tot content es posava a cantar o a dir quelcom amb una veu especial que feia referència a la figura gravada per donar-li les gràcies, com per exemple quan jo sortia ensenyant les meves ales desplegadas. Hom anomenava ongung (calao) un ocell de plomatge negre i amb un bec llarg que es confonia amb l'àguila (amb les ales desplegadas) de l'escut de l'imperi alemany.²⁷ Atangana, fill de Ntzama, lluitava del cantó dels blancs.²⁸ Anava guarnit amb unes cartutxeres i portava un fusell sobre el cap. Atangana diu:

—Qui pot actuar com un home blanc, blanc com el color dels ossos, sense tenir el poder d'un mag?

Resposta:

—No! No! No!

—Val la pena ser com un búfal?

—No!

—Val la pena ser com un elefant?

—No!

Si sentia la meua divisa, m'omplia de satisfacció; si sentia la dels altres, aprenia moltes coses: proverbis, dites, cants, onomatopeies. Recordo especialment aquella *mvia* que tenia gravat un elefant. La sentia bo i a les fosques. Semblava com si s'acostés poc a poc:

27 NE: *Kameroon* fou colònia alemanya fins al Tractat de Versalles de 1919.

28 NA: *Atangana Ntzama*, esmentat en el petit cant, era un col·laborador de les forces colonials alemanyes d'aquella època.

—A wog oo!²⁹

—Ndúmàn nduman ndúmàn nduman ndúmàn nduman ndúmàn nduman (*in crescendo*).³⁰

—A wog, wog! Akê di bile.³¹

En guanyar, el meu propietari em donava proves d'afecte i generalment em feia tomar a jugar, i si, al contrari, perdia, m'agafava i sense mirar-me em posava al seu petit sac i en treia una altra, de manera que jo em tornava a quedar a les fosques. I d'aquesta manera, jugant, a plena llum del dia o ben guardades a les fosques, guanyant o perdent, van passar els anys que ara enyoro sincerament.

Van ser uns anys en què mentre es jugava a l'*abia*, la gent aprenia a guanyar o perdre en la vida, a sospirar apassionadament per una cosa, a conformar-se a no assolir-la, a apostar-ho tot, fins i tot la pròpia llibertat, a perdre-la o a conquerir-la de nou, a pensar en la realitat i en la ficció. I entre totes aquestes coses, s'aprenia també a lloar els artistes que ens havien creat, a llegir el llenguatge abstracte, a comprendre els codis estètics d'una societat, a saber quelcom dels éssers representats en aquelles figures, quan el guanyador ens agafava, ens ensenyava a tothom i deia poèticament o cantava alguna cosa sobre nosaltres. L'*abia* era un joc, però era sobretot una manera de viure i d'anar aprenent que, com aquelles figures, valem el que som o que les coses d'aquest univers, reals o no, però representades en la grana d'un fruit, valen per si soles abans de ser organitzades o classificades d'una manera o d'una altra per la ment. Amb l'*abia* s'aprenia, doncs, una forma de pensar el món tot jugant. I potser també que en aquesta vida hi ha una gran part d'atzar, sobretot en aquelles circumstàncies que ens toquen viure.

Però va arribar un moment en què ens anàrem quedant a les fosques més sovint. Progressivament deixàrem de jugar. El joc d'*abia*, en efecte, va ser prohibit per aquelles autoritats alemanyes que manaven, després per totes les altres. Els més afeccionats hi jugaven d'amagat: de les places públiques es passà a jugar en algun racó de la selva. A les clarianes, però, és difícil guardar secrets. Tothom sabia on es jugava i qui ho feia. Hom diu que la llenya ben amagada es podreix, mentre que ben estesa a la plaça pública s'asseca... i esdevé bona per fer un bon foc. S'havia de saber, perquè algú s'havia enriquit o empobrit tot jugant.

En aquell racó de la selva es deien moltes coses sobre el nostre joc. Es deia, per exemple, que alguns blancs s'interessaven molt per les nostres *mimvia*,

29 «Crac, crac, crac».

30 Assenyala el soroll d'un gran animal que s'acosta tot arrancant els arbres.

31 «Es menja els arbres».

gens en canvi pels nostres bisa, molt poc pel nostre joc. Les compraven. Alguns camerunesos en buscaven per tot arreu. Després, les venien a aquells blancs, que les enviaven als seus països.

En sentir aquestes paraules per primera vegada, em vaig trasbalsar. Quin seria el meu futur? —em preguntava sovint dintre d'aquell sac i de la foscor que m'aclaparava. De mica en mica, doncs, les dones van deixar d'anar a cercar aquelles granes, ja que cada dia hi havia menys artistes que en volguessin fer de noves. La gent anava oblidant aquest joc. Els joves en sabien ben poca cosa.

Jo i les meves companyes estàvem en aquell sac entaforades en el graner de la cuina. Arribà el dia en què el nostre propietari en va vendre unes quantes. A mi no, almenys la primera vegada. Hi havia un parent de Ngola que li anava molt al darrere; al darrere, és clar, de les seves peces d'*abia*. Ja no servíem per a res, deia. Finalment ens va vendre a totes. Els blancs, sobretot, esdevingueren els nostres nous propietaris, però no per jugar, ja que ells tenien els seus propis jocs d'atzar, amb apostes també i que no estaven prohibits, sinó pels gravats que portàvem a l'esquena. Ens miraven molt quan ens compraven; ens cuidaven bé, però cap de nosaltres es va estalviar d'anar a raure altra vegada en un lloc fosc, fora d'aquell moment en què el nou propietari ens treia per ensenyar-nos. En aquella nova vida que portàvem ens van canviar fins i tot el nom. Ja no érem les *mimvia* del joc d'*abia*. Se'ns donà el nom del joc, ens anomenaven *abia*. Cada peça representava tot el joc. Quina responsabilitat!

Un joc fet de moltes coses. Però nosaltres, que només n'érem una, ara ens anomenaven com si fóssim el joc sencer. Però no podíem dir res. Rumiàvem, només. Això ja ens venia de molt lluny. Així no se'ns escapava res. Ens calia ser ben silencioses, neutrals: d'esquena o cap per amunt, cara o creu; no ser res o donar la possibilitat al nostre amo de guanyar-ho tot. Essent doncs ben guardada, vaig anar a parar a un país europeu. No se ben bé quin. És igual. Em van portar a un museu. Tampoc sé quin. També és igual. No era jo sola, érem moltes; també hi havia coses molt més grans; tenint en compte aquestes, nosaltres érem un simple detall. De totes maneres, durant una bona estona vàrem sortir de les fosques. Ens van ben mirar d'una en una, ens van enregistrar i ens posaren una etiqueta a la panxa o a l'esquena; ens van netejar ben netejades, brillàvem com mai. Després, ens posaren de nou en una capsula en la qual ja n'hi havia d'altres. Ens van portar en una dependència d'aquell museu, segurament el magatzem. En tot cas estàvem en una capsula ben tancada i a les fosques, com era habitual. Al cap d'un cert temps, ens van treure totes les que hàviem arribat darrerament i ens posaren en una capsula gran de vidre, en una vitrina. Estàvem en una sala gran. S'encengueren uns llums. Tot allò que veia era molt estrany. Bé, reconeixia

moltes coses, devien ser del meu país. Venia gent. Ens mirava, molt més les coses grans que a nosaltres, que estàvem en una vitrina perquè érem molt petites. Uns vidres ens separaven de la gent i de les altres coses. Ja fossin vidres, ja fossin fustes, a plena llum o a les fosques, aquells tancaments expressaven que ja no érem del poble que ens havia creat. De cop s'apagaven els llums i ens quedàvem de nou a les fosques, però aquesta vegada a dins la vitrina. I així va ser un cert temps, fins que ens posaren de nou a la capsa de fusta, al magatzem.

Passaren anys i anys.

Un cop a la setmana venia algú a treure la pols de les capsas, petites i grans [baguls], i dels altres objectes que, immòbils, estaven allí, en aquella gran sala del magatzem. Altres vegades venia algú altre amb una llibreta a la mà; obria una capsa, en treia un dels objectes que contenia o n'agafava un altre si estava fora de la capsa, comprovava l'etiqueta que totes portàvem enganxada a sobre amb la seva llibreta, l'agafava i se'n anava.

Jo em trobo just a l'ull del pany, però des de dins veig més o menys el que passa a fora. Sempre el mateix. I sempre la mateixa posició. Em cansa. Moltes vegades desitjo que algú s'apropi a la meua capsa i se m'endugui encara que no sàpiga a on. Però no ve ningú.

Ha passat molt de temps, anys, potser molts. No sé ben bé qui tinc a sobre, a sota i als costats. Estem amuntegats. Només recordo que som objectes semblants. De totes maneres, és fosc i ningú es mou. Som com uns éssers que no tenen vida, mal posats dins d'una capsa. Ningú ve per mirar-nos. Potser tenia raó aquell senyor quan deia que ja no servíem per a res. Però tenim un avantatge, perdurem. No em sento gens corcada pel temps.

Un dia, però, vaig veure pel forat del pany, gràcies a la mica de llum que hi entrava, com algú s'acostava a la nostra capsa. Em vaig emocionar. Feia molt temps que desitjava una cosa semblant. Se la va emportar. Tots els que estàvem a dins ens vam remoure una mica. Per a mi tot es va tornar fosc. Ja no tenia l'ull del pany davant meu. Després, la nostra capsa va ser oberta de nou i una llum forta, viva i enlluernadora va caure sobre nostre, que feia anys que vivíem a les fosques. Al mateix temps, sentírem una gran fressa quan buidaren aquella capsa sobre una taula, de la qual caiguérem l'una sobre l'altra a empentes i rodolons. Vaig veure que totes les peces que estàvem en aquella capsa érem més o menys iguals, almenys per la forma i el color. Una mà es posà sobre nostre i ens escampà per sobre la taula. Era la mà d'un senyor que ens agafava d'una en una, ens mirava bé, contemplava durant una bona estona el que els nostres pares havien fet amb nosaltres, ens mesurava, prenia notes. Amb aquella buidada havia quedat lluny de les seves mans. La seva feina em va encuriosir. Era molt repetitiva,

encara que per a aquell senyor que ens agafava, d'una en una, semblava que es desvetllés, cada vegada, una nova i pregonia emoció. Llavors vaig posar-me a fer com ell, mirar els meus semblants. No totes érem iguals. Una cosa em va sorprendre, que les peces semblaven vives, com si aquell esclat de llum que vàrem rebre en obrir-se la capsa ens donés de nou la vida, com un nadó quan acaba de sortir del ventre de la seva mare. Però totes vam quedar quietes, segurament molt sorpreses. De fet, n'havíem après molt, d'estar quietes. La sorpresa de poder esdevenir realment el que en aquelles peces eren simples representacions era molt gran i ens paralitzava completament.

Aquell senyor no va veure el que estava passant davant seu. Estava molt capficat a examinar allò que representàvem. Va acabar la seva feina. Ens arreplegà i ens ficà de nou dins la capsa. Un gran esglai s'apoderà de totes nosaltres: a les fosques tornàriem a ser com abans? No va ser així. Tinguérem la impressió de tornar al si d'aquella grana que ens portà a la vida. Jo em sentia més forta que mai, devia ser molt antiga.

Ara, dins la capsa tot era una altra cosa. Vivíem a les fosques, certament. Era negra nit, com el món de *mgbêl*, al qual hom pensa que els homes accedeixen un cop desdoblats. Totes nosaltres ens havíem també desdoblats i només érem les representacions d'unes coses reals. Però, com tatuades a la pell d'aquelles granes, no podíem sortir mai del cossos que mostraven aquelles representacions. Havíem esdevingut unes representacions incompletes, d'una forma i prou. *Mgbêl*, el món de la nit, és pensat com un món invisible als ulls de la gent del món de la llum. En aquell món tot és possible, per bé o per mal. És un món de totes les forces, de tots els sabers, de tots els poders. És un món en què la foscor és més forta que la llum, ja que no il·lumina ningú. Dins d'aquesta foscor trobàvem el que ens mancava per ser el que realment érem, la nostra paraula, el bramular d'aquelles peces que portaven a l'esquena el gravat d'un búfal o elefant; els rugits quan aquells artistes hi representaven una pantera; els raucs de les granotes o dels gripaus; el silenci quan es gravaven uns peixos que omplien el nostre mar i els nostres rius, que contrastava amb les diferents refilades de la multiplicitat d'ocells que gravaven a l'esquena de moltes de nosaltres; les melodies de la nostra arpa *mvèt*;³² els meravellosos sons dels nostres xilòfons. Retrobàvem doncs la nostra manera de dir les coses encara que fos a mitja veu dins d'aquella capsa. I envoltats de tota aquella foscor ens van entrar unes ganes molt vives de fer sentir, ben fortes, les nostres veus per dir que estàvem cansades de malviure en els magatzems d'aquells museus.

32 NE: És un instrument de corda. Veg. <<https://ca.wikipedia.org/wiki/Mvèt>>.

Ara eren els elefants, que ho deien bramulant fort com mai ho havien fet. Després, eren les panteres que rugien també fort com en un altre temps. Aquesta nit, eren alguns ocells que cantaven a destemps. I aquesta matinada eren les serps, que tot xiulant s'escapaven pel forat del pany.

Al cap d'uns dies, els diaris locals escrivien que en el museu de la ciutat passaven coses estranyes i que se sentien crits d'animals que semblaven planys, uns planys que eren de totes les *mimvia* del joc d'*abia*, que expressaven el seu desig de ser contemplades de nou per la gent de les seves terres.

II

Aquell senyor havia llegit quelcom sobre aquells rumors. De totes maneres, va anar una altra vegada al museu per continuar la seves recerques. L'encarregat d'aquella secció del magatzem li va parlar d'aquelles veus que la gent deia que sortien del museu. No en va fer cas. No creia en «veus», ni que fossin de Santa Caterina o de l'Arcàngel Sant Miquel, com aquelles que es diu que sentia Joana d'Arc. Obriren aquella capsa sobre la taula. I, com sempre, aquelles *mimvia* del joc d'*abia*, engegades per la foscor, rebien una nova alenada gràcies a la llum que les embolcallava, mentre es deixaven caure sobre la taula com si fossin allò pel que eren considerades ja que aquell senyor, si no creia en les veus, encara creuria menys que aquella llum els donava vida o almenys les treia del seu ensonnament.

En sortir a empentes i rodolons, aquella vegada vaig anar a parar a una de les vores de la taula. Vaig quedar-m'hi quieta com mai, mig a fora, mig a dintre. Després es va produir un petit moviment entre nosaltres, quan aquell senyor agafà una peça per contemplar-la. Aquell petit moviment em va fer caure i en aquell precís instant les ales d'aquell ocell que jo representava, gravat en aquella *mvia* del joc d'*abia*, es posaren a aletejar i a planejar amb suavitat fins a sota la taula. En caure a terra, els meus ulls van veure, com si fos un forat en un tronc d'arbre, potser l'entrada d'algun niu on jo podria amagar-me. De fet, era l'entrada de la butxaca de l'americana d'aquell senyor. L'ocell es va posar a aletejar una altra vegada i, prenent el vol, vaig entrar en aquella butxaca i, com una *mvia* del joc d'*abia* que era, no tan sols vaig deixar d'aletejar, sinó que també vaig trobar-me una vegada més en la foscor de sempre, però aquesta vegada era una foscor que em donava l'esperança d'escapar-me d'aquell magatzem.

El senyor es va acomiadar, s'acomiadà per sempre. Havia acabat la seva feina. Havia examinat d'una en una totes les *mimvia* de la capsa, les havia ben mirat, fotografiat; havia pres notes. Continuaria contemplant-les durant molt

de temps, però a les fotografies. Més tard n'escruiuria un llibre. N'estava com enamorat, de totes nosaltres.

Vaig continuar estant ben amagada en aquella butxaca molt de temps. Cada vegada que aquell senyor hi posava la mà posant-hi o traient-ne alguna cosa, jo em quedava ben arraconada al fons del fons de la butxaca. No en gosava sortir. Un dia, però, els seus dits toparen amb mi. Em va agafar i em va treure de la butxaca i tot mirant-me va exclamar:

—Una abia! Què hi fa, aquesta abia, aquí?

Em mirava per davant i per darrere, posant una cara de persona molt estranyada. Jo em feia la morta, no em movia per res, com una *mvia* de veritat. Aquell senyor em devia reconèixer, ja que tot seguit i quasi corrents va anar al seu estudi i es posà a cercar en el seu ordinador. De cop i volta van aparèixer un seguit de *mimvia* i vaig tenir un bon ensurt en veurém tal com era però més gran al centre d'aquell ordinador.

—El meu doble! —vaig pensar—; és a dir, el meu *nkuk*.

Fruit d'aquell espant i d'aquell pensament, se'm va escapar un xiscl tan fort que els dits de la mà d'aquell senyor no van saber dominar-se i vaig sortir volant pels aires i vaig caure al costat d'aquell escriptori on hi havia l'ordinador. El senyor va agafar-me. Va mirar-me bé. Sabia qui era i d'on venia. Certament estava en aquella caps, pensava.

—Sí, soc jo! —va dir aquella peça del joc d'*abia*.

I més estranyat encara, aquell senyor va exclamar:

—Com! Una abia que parla!

—No és la meua manera de parlar —vaig dir—. Jo canto. En aquesta abia —com dieu ara vosaltres— soc la representació d'un ocell. I en aquella negror de la caps on vaig viure tants anys els sons dels meus cants esdevingueren paraules amb les quals ara podem conversar. T'ajudaré a comprendre'ns, et podré explicar com érem en un altre temps, t'inspiraré en la teua recerca. En els contes —en els teus i els meus— no hi apareixen animals que parlen, senten i s'emocionen?

—No entenc gaire bé com és possible, això; però és igual —va dir sincerament aquell senyor—.

I afegí:

—Et guardaré com un *byang*, un objecte màgic, un amulet, com diem nosaltres, que es fan i es desfan en la negror del món de la nit o de *mbél*, com dieu vosaltres.

—Però guarda'm bé, a les fosques si pot ser, car romandre molta estona amb la vostra llum em fa mal als ulls.

—Et guardaré a dintre d'una bossa petita que portaré penjada al coll.
—Molt bé, així les estones que no conversem gaudiré de nou amb la meva foscor.

Aquest és el gravat d'aquella *mvia* del joc d'*abia*.

III

I és que, malgrat tot, m'agradava la foscor. El que no m'agradava era estar dins d'una capsa i, encara menys, al magatzem d'un museu. Era com viure en una caverna. Ja no sabíem on era la realitat, si a dintre o a fora. De totes maneres, volia veure el món que anomenaven de veritat, aquell que potser per a aquelles *mvia* no ho era, per a les quals només era una simple ficció. Per això m'havia escapat. Volia saber el que la gent pensava de nosaltres —li vaig dir una vegada a aquell senyor, que m'havia tret de la bossa que portava penjada al coll.

—Poca gent sap el que éreu —em comentà—. Ningú sap jugar a l'*abia*. Heu esdevingut una altra cosa. Hom admira els vostres gravats. I allò que per a vosaltres no era essencial, ja que es podia guanyar o perdre caient d'esquena o cap per amunt, ara ha esdevingut la part més apreciada. Hom admira el que els vostres pares van gravar en aquestes peces fins al punt de fer-ne joies.

—Joies?

—Sí. I de vegades molt boniques, en penjolls, arracades, anells, braçalets...

—En podria veure alguna?

—És clar que sí! Espera't una mica. La meva dona en té una de fotografada, la vaig a buscar.

I mentre hi anava, em van venir al cap totes aquelles companyes que estaven tancades en la capsa del magatzem d'aquell museu. Per què les tenien tancades allí sense fer-ne joies?

—Té, aquí en tens una. És un penjoll.

—De vegades, l'*abia* ha estat incrustada en una mica de plata per donar-hi més relleu i així les persones que les porten puguin lluir-vos mostrant a la gent allò que porteu gravat a l'esquena. De vegades hom en troba a les joieries.

—I per què d'altres estan tancades en unes capsas?

—Perquè són més autèntiques.

—Més autèntiques? Què vols dir, amb això?

—Vull dir que en un altre temps van ser emprades per jugar. Ara en fan de noves. Els artesans us copien una mica els gravats i la forma de la peça, però moltes ja no són granes. Les fan amb fustes d'altres arbres, les companyies forestals han abatut tots els *elan*. Es poden comprar als mercats d'art africà. Els turistes en compren a les grans ciutats cameruneses. Se'n troben a altres botigues una mica per tot arreu i en manifestacions artesanals de tipus africà. Avui anirem a una botiga i en podràs veure.

Vàrem anar al centre de la ciutat. Entràrem en una petita botiga que s'anunciava amb un nom una mica exòtic. A l'entrada hi havia tambors, mantes, màscares... Les màscares eren molt semblants a les que havia vist a Nsola, a casa d'un funcionari ben instal·lat que hi estava de vacances. Em va dir que les havia comprat a la Xina en un viatge oficial. Vaig preguntar a la venedora si

tenia abia(s). I mentre les anava a buscar vaig fer sortir a la mà l'abia de veritat. La venedora em va ensenyar una panereta que n'estava plena. En vaig comprar un parell. Vaig procurar no remenar gaire. En sortir, a l'aparador en vàrem veure una en forma de joia. I mentre amb una mà vaig posar de nou l'autèntica dintre de la bossa, amb l'altra vaig posar aquelles que havia comprat a la butxaca. En arribar a casa, vaig treure de la bossa aquella abia, que esdevingué la meva companya, i li vaig dir:

logo espai Africa

logo del Laboratori d'etnologia de la Universitat de Paris X

—Ho has vist?

—M'ha emocionat molt que aquella noia sabés el nom del nostre joc i ens ensenyés aquella panereta plena de *mimvia*, encara que no fossin ben bé com aquelles que hi havia a la capsa. Això vol dir que si més no han sigut unes missatgeres que ens han fet conèixer a molta gent.

—Molta, i encara més les moltes il·lustracions i altres coses que s'han fet amb els gravats de la vostra esquena. Se n'han fet logos, se n'han fet dibuixos publicats en revistes antigues, s'han il·lustrat molts llibres. Fins i tot una revista camerunesa portava el nom del vostre joc i una sala de cinema de Ngola també. I és el logo de l'espai Àfrica del *Laboratoire d'Ethnologie de l'Université de Paris X*. I allò que us va fer més conegudes va ser una col·lecció de segells de la *République du Cameroun*. Devíeu viatjar per tot arreu, de qualsevol poble del Camerun fins a qualsevol continent de la Terra.—M'emociona sentir aquestes paraules.

—A mi m'emociona tenir-te com a companya. Em trobava sol i ara et tinc a tu, que, a més a més, em parles, com els animals de les nostres faules.

—Recorda que soc un ocell que parla, que en lloc de les meves refiles dic paraules.

—La teva veu m'inspira i em convida a continuar treballant.

—Però no t'oblidis de ficar-me a la bossa. M'agrada viure a les fosques, en els meus somnis, en el meu *mgbêl*, on trobo les forces per viure en el món fictici de la llum.

IV

Mentrestant, aquells rumors sobre les veus o planys que ressonaven en algun museu van fer el seu camí. Els diaris en parlaren. I a poc a poc aquelles veus es convertiren en clams d'una antiga reivindicació, la del retorn als respectius països d'aquells objectes que les potències colonitzadores havien fet seus, convertint-los en obres d'art que tenien un preu i que es mereixien, deien alguns, ser ben guardades, si més no, en els magatzems dels museus occidentals. Per dissimular una mica s'havia parlat d'«art primitiu», de «formes primeres», de «museus imaginaris», de «llegat universal», que es mereixia ser exposat dignament. En ressuscitar aquella vella reivindicació, algun *Président de la République* es va veure obligat a parlar de la possibilitat de retornar alguns d'aquells objectes. Les seves paraules varen coure segons quines persones. Va haver-hi moltes opinions. No tothom hi estava d'acord. Algú deia que «les obres d'art entraven en els museus però no en sortien», una manera de recordar que els museus n'eren els propietaris legals i que no era el moment de fer-les fora ni, menys encara, de penedir-se de com les havien fet seves. Recordem que, segons la nostra història, si aquella abia havia sortit del museu on estava era perquè se n'havia escapat.

V

Aquell senyor va rebre un WhatsApp del seu amic Modo, que venia a casa per acomiadar-s'en, ja que se n'anava uns mesos al Camerun. Modo era un artista camerunès que vivia no gaire lluny de casa seva i a qui de tant en tant li demanaven d'anar al seu país per col·laborar en projectes culturals. En rebre el missatge, aquell senyor va tenir una idea. Seria una bona ocasió.

—Hola, Modo!

—Hola, pare!

Era així com l'anomenava, no tan sols per la diferència d'edat que hi havia entre ells, sinó també perquè així el considerava. I continuà:

—Vinc per acomiadar-me, ja que me'n vaig un temps al Camerun.

Varen parlar uns mica dels seus projectes. Finalment es varen aixecar. Era el moment del comiat. Aquell senyor portava la bosseta penjada al coll amb l'*abia* dins, que els devia estar escoltant. Se la va treure i la va penjar al coll de Modo, tot donant-li la benedicció escopint-li lleugerament al front i al clatell. Li digué:

—Que tinguis un bon viatge, Modo, una bona estada i un bon retorn. Porta aquesta bosseta penjada al coll, però no l'obris fins que no siguis al Camerun. Et portarà sort. És el meu amulet!

En Modo, molt emocionat, la va estrènyer al pit i se'n anà sense mirar enrere, com és costum en el seu país.

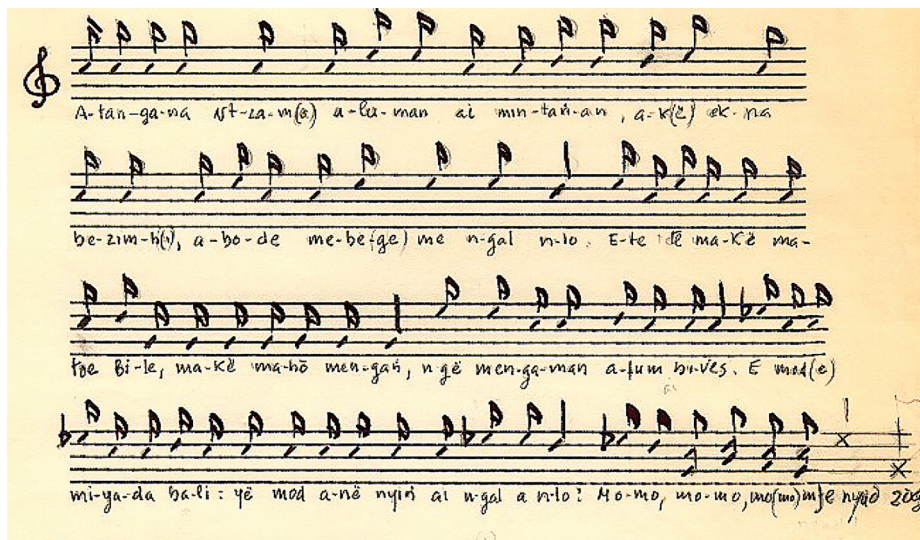
VI

En Modo va arribar a Ngola (Yaoundé). Com sempre, es va allotjar a casa d'un germà seu. Van parlar i beure una mica. Era el vespre. Les músiques dels bars ressonaven i es confonien, semblava que portaven el mateix ritme. En Modo, que era sobretot músic, va saber apreciar aquell moment, però la bosseta que portava al coll i que estava impacient per obrir va fer-lo anar a la seva cambra i dir a la família que el rebia que estava cansat. Se'n acomiadà.

Encengué el llum, tancà la porta, va assegurar-se al llit. Va treure's la bosseta del coll, l'obrí. Els dits li tremolaven. Sabia que era una mena de *ngid*, un «amulet» va dir-li aquell senyor.

—Una *abia*! —exclamà en treure el que hi havia a dins.

Se la mirà ben mirada. Tenia gravat un ocell: el cos de perfil, les ales desplegadas; la cara en una doble perspectiva, s'hi veien tots dos ulls, el bec en una, de manera que tot el conjunt semblava un encaix de perspectives diferents. De cop, tot va quedar a les fosques, mentre una veu misteriosa cantava allò que en un altre temps devia suggerir aquell ocell.

Deixant-se bressolar per aquell cant, Modo va quedar profundament adormit estrenyent aquella bossa entre les mans. Va tenir un somni estrany. Enmig d'una gran foscor, els ulls veien com se li apareixia una abia, gran com l'ocell que el seu gravat representava. Els tons dels seus cants es convertien en paraules, com si fossin missatges tamborinejats pels tam-tams, que li explicaren tota la seva llarga vida. Parlaren molt i al final van fer un pacte: ella, des de la seva foscor, li enviaria tota l'energia que necessitaria per realitzar els seus projectes. Ell es comprometia a fer servir tota la seva habilitat i imaginació i ensenyar a l'*abia* d'ahir el Camerun d'avui.

VII

L'endemà, Modo va trobar els seus companys del Laboratori de Noves Expressions Culturals, que volien pensar i representar una altra manera de concebre els museus. Parlaren molt, s'escoltaren més encara. Al cap d'uns dies de converses, Modo, molt inspirat, va dir als seus companys:

—Crec que podríem representar d'una manera molt senzilla un museu dedicat a les *mimvia* del joc d'*abia*.

—A les *abia*? —va preguntar un dels presents.

—No, a les *mimvia* autèntiques, aquelles que es feien per jugar a aquest joc —va precisar Modo.

—D'aquestes ja no se'n troben —continuà el seu company.

—No les necessitem! —va dir Modo ben poc a poc, recalcant cada síl·la-ba per fer més evident la seva convicció.

—Com? —exclamaren molts dels presents, que li preguntaren com podia fer-se un museu dedicat a les *mimvia* del joc d'*abia*, sense exposar-ne cap.

—Precisament d'aquesta manera sense presentar-ne cap —confirmà Modo.

—Llavors seria un museu sense museu —digué un dels presents.

—Això mateix. Un museu sense res, buit. En tot cas, sense cap peça de l'antic joc d'*abia*.

—Fàcil de representar i fins i tot de fer realment —digué algú de la colla.

—Penses presentar un escenari buit o amb quatre decorats que suggereixin la sala d'un museu? —va preguntar algú

—Completament buit, no. Proposo representar una sala de museu amb vitrines, pedestals i parets buides, sense cap objecte, però amb uns cartells que diguin el museu europeu o americà on es troben o s'han exposat, ja sigui com a «objectes d'art primitiu» o de «formes primeres». Es podria representar una altra sala igual, però amb el nom de moltes col·leccions particulars que ves a saber com s'han fet.

—Les *mimvia* del joc d'*abia* n'eren només un exemple —va dir.

Un temps després, el Laboratori va fer una escenificació en què, al final, es veien uns quants turistes que anaven a visitar aquell «museu sense museu». En acabar aquella presentació, es va iniciar, com era costum, una discussió amb els espectadors. La concepció de l'escenificació i la redacció de l'*script* va anar a càrrec del joves del barri, que aprenien noves formes de dir les coses. La idea va ser ben acceptada, molt discutida; els mitjans de comunicació en varen parlar. Fins i tot al cap d'un temps a la ciutat de Ngola es va inaugurar un museu de veritat que no n'era cap, de museu.

Altres països van fer el mateix.

Era una forma de reivindicació.

I quan haguessin tornat (que no van tornar mai), què? En farien un altre museu?, ens podríem preguntar.

Sí, però seria sense cap magatzem. Per recordar el trist destí de moltes *mimvia* es podria dir «Museu de la memòria artística». No seria mai un museu dels objectes recuperats, sinó de les diferents formes de vida del passat que havien anat forjant el present, deixant que aquells objectes, grans i petits, dialoguessin amb moltes altres coses que són com ho deixaven entendre aquells gravats de les *mimvia* del joc d'*abia*.

Intervenció sobre l'obsequi rebut a l'acte inaugural del congrés Encounters and Engagements

Juny de 2013

Estimats amics,

Segurament va ser tanta l'emoció, que en l'acte inaugural del congrés Encounters and Engagements vaig oblidar-me de donar les gràcies públicament al Sr. vicerec-
tor i a vosaltres en les poques i mal girbades paraules que vaig dir al final.

Ho dic ara: gràcies de tot i a tots.

He mirat amb molta cura l'obsequi que em vàreu fer. Potser inconscient-
ment vàreu encertar completament en el simbolisme que jo, almenys, puc donar
a aquella figura d'un home entre blanc i negre amb el braç completament estirat i
una mica enlairat, que contempla una bola d'or que li ix de la punta del dits. Res

podia expressar millor tot el meu itinerari intel·lectual en el camp de la recerca — etnogràfica, etnològica o antropològica? Recordareu que el llibre que resumia la meva tesi de doctorat, en què examinava la noció d'*evu*, s'intitulava *Ni dos ni ventre* (Mallart Guimerà 1981) i que un dels meus darrers llibres —sobre el joc d'atzar abia—, es diu *Cara o creu o Dos ou ventre* (Mallart Guimerà 2010). Per part meva, aquestes dues maneres de parlar autòcton expressaven el pas d'allò que és la no diferenciació a la diferenciació de les coses d'aquest món i que cognitivament és un pas previ a tota forma de classificació. Per a mi l'*evu*, en la seva concepció primigènia, és concebut com una entitat indiferenciada i és això el que vol dir precisament no tenir «ni esquena ni ventre», com nosaltres diem d'una cosa confusa que no té «ni cap ni peus». Un dels temes que animaren les converses i discussions entre diversos etnòlegs francesos especialitzats en el camp d'aquestes nocions, com el *mangu* d'Evans-Pritchard, el *ndoki*, el *pfuma* o el *mana*, entre d'altres, va ser precisament aquest. Els *evuzok* diuen que l'*evu* és com una bola, completament rodona. M'he passat doncs la vida contemplant aquell *evu* com aquell home de la figura que em vàreu oferir contempla la bola d'or que pren forma a la punta del seus dits. Tots els meus treballs estan impregnats d'aquesta idea. En un racó del calaix de sastre que és el meu ordinador s'hi troba un escrit que considero com el relat del meu darrer acte d'etnografia. En aquest escrit explico que a la meva darrera anada el 2006 a Nsola amb l'Oriol i la Myriam per acomiadar-me dels *evuzok*, passarem la darrera nit en una clariana veïna d'on viu Mba Owona.

Al capvespre es va improvisar una conversa amb gent més aviat jove sobre les coses que jo feia i escrivia, al voltant d'una garrafa de vi de palmera. Es va parlar de l'*evu*. Sense que jo ho cerqués. Vaig aprofitar l'avinentsa i, en forma gairebé d'endevinalla, vaig preguntar:

—Em podríeu dir quelcom que no tingui ni «*dos ni ventre*» (*tëgë ai mvus, tëgë ai abum*, diuen en ewondo³³).

I un dels presents, després de pensar-hi una miqueta, em va dir:

—Un ou, una bola ben rodona.

Vaig tenir una alegria immensa. Va ser el meu darrer acte d'etnografia. Amb aquella imatge es confirmava la meua posició de la no diferenciació de l'*evu* (positiva i negativa a la vegada, si volem dir-ho d'alguna manera). I ara, al cap de molts anys, donava sentit al vostre obsequi: d'una persona que s'ha passat la vida per comprendre aquella noció que estructura el sistema mèdic i moltes coses més de la societat *evuzok*, betí, fang, i que és representat com una bola, com aquella que surt de la punta del dits de la figura que em vàreu oferir.

De tot plegat en podem dir etnografia, etnologia o antropologia? Aquest és un altre misteri.

Gràcies a tots.

33 NE: L'ewondo és la llengua del sud del Camerun i del nord de Guinea Equatorial (Junyent 1996).

Lectura etnològica del film *Dansa als esperits*, de Ricardo Íscar

Març de 2009

El mèrit del film de Ricardo Íscar és que es fa entenedor tot sol,³⁴ sense cap veu exterior de caràcter didàctic, llevat d'aquella que ix del bell mig de la selva i narra el mite sobre l'origen de l'*evu*.³⁵ Aquest concepte esdevindrà el fil conductor de tot el film, fent alternar plàsticament el món de la selva i el món de les clarianes, el món del dia i el món de la nit, el món dels homes i el món dels esperits, la vida de cada dia i el món ritual, tot fent de la dansa final el gran moment en què, gràcies a l'*evu*, els homes es comuniquen amb els esperits i els esperits es comuniquen amb els homes. Aquesta claredat plàstica no treu que darrere les belles imatges que ens ofereix Ricardo Íscar s'hi puguin amagar estructures de pensament que ens permetin aprofundir en *Dansa als esperits*. El que em proposo aquí és oferir algunes pistes per facilitar una lectura etnològica d'aquest film destinada sobretot a metges, infermeres, psicòlegs, cooperants i persones interessades en el camp de l'antropologia de la medicina i de la religió.

L'*evu* és al centre mateix del sistema mèdic evuzok. No és en va que Ricardo Íscar hagi volgut començar el seu documental amb aquesta evocació del mite sobre els seus orígens i la seva introducció al món de les clarianes per una dona, com ho suggereix la veu femenina de la narradora.

34 Íscar, Ricardo (2009). *Dansa als esperits*, produïda per Daria Esteva. Disponible a TV3 a la Carta.

35 NE: Una bona part de l'obra de Lluís Mallart ha estat centrada en l'estudi de les lògiques culturals que giren entorn dels sistemes mèdics de l'ètnia evuzok (Mallart-Guimerà 1992). Sobre els seus informants i Mba Owona, vegeu Mallart Guimerà, 2015.

En el llibre *Curso de literatura oral africana* (Creus 2005) es poden trobar les versions castellanes de sis relats d'aquest mite, editades primer en francès (Mallart Guimerà 1981) i després en català (Mallart Guimerà 2008). En aquestes dues obres, s'hi analitzen aquestes variants aplicant-hi el mètode estructuralista. Un dels aspectes d'aquesta anàlisi tracta de les imatges, sobretot animals, que els evuzok han creat per parlar d'aquesta entitat misteriosa anomenada *evu*. El film de Ricardo Íscar ens fa entrar al món de la nit i al món de la selva, associats a l'*evu*, com també al món d'algunes de les imatges animals d'aquest ésser tan especial:

La primera, quan uns homes porten al medecinaire Mba Owona dos gripaus. El mite 7 de les variants esmentades diu precisament que l'*evu*, com si fos el gripau *mvong* (*Bufo specialis*), saltà i penetrà en el ventre de la dona pel seu sexe; en la versió 2, l'*evu* és comparat amb una granota.

La segona, durant la pesca col·lectiva femenina anomenada *alòg*. Una dona atrapa darrere les arrels d'un arbre un cranc *kara*. Una de les variants d'aquest mite diu textualment:

Una dona se'n va anar al riu per fer-hi la pesca *alòg*. De cop es va trobar amb una cosa que s'assemblava a un cranc. La dona li va preguntar: «D'on vens, a on vas». (Mallart Guimerà 1971)

La majoria dels animals associats a l'*evu* es caracteritzen per una certa ambivalència, com els amfibis, que poden viure a l'aigua i a la terra. Aquesta ambivalència és de l'ordre de la interpretació i fa que l'*evu*, tot i ser una entitat perillosa que prové del món de la selva, pot ser utilitzat tant per fer el mal (els bruixots) com per fer el bé (els antibruixots, és a dir, els grans medecinaires, com Mba Owona). El film de Ricardo Íscar posa en escena d'una manera permanent aquesta dicotomia amb els malalts, víctimes dels posseïdors d'*evu* antisocial, i el gran medecinaire, Mba Owona, posseïdor d'un *evu* de caràcter social. La teoria de l'*evu* explica una gran gamma de sabers i de poders que permeten a l'home d'anar més enllà dels límits volguts per Déu o l'Avantpassat mític.

El tema explorat a través d'aquest film de Ricardo Íscar no és específic de la societat evuzok. Entre els beti, els bulu i els fang de Guinea Equatorial, el Gabon i el Camerun, el tema de l'*evu* (*evus* o *evur*) és al centre del seus sistemes de representacions per explicar la vida i la mort, el bé i el mal, la salut i la malaltia, la justícia i l'explotació, o l'equilibri i el desequilibri polític i social, entre moltes altres coses. Aquest mateix concepte es troba en moltes altres societats africanes i no africanes: *mangu* (azande, Sudan), *nyama* (dogon, bambarà, Mali), *pfuna* (kikuya, Congo), *tsav* (tiv, Nigèria), *ndoki* (kongo), *nam* (mossi), *mana* (societats de la Melanèsia), *wokan* (sioux, Estats Units), *pumetho* (pumé, Veneçuela).

Claude Lévi-Strauss (Lévi-Strauss 1962) considera aquestes nocions com una mena de categories buides del pensament susceptibles de rebre qualsevol sentit, àdhuc de coses contradictòries. El film de Ricardo Íscar és un document visual que obre unes perspectives molt àmplies per una reflexió sobre aquests conceptes clau de l'antropologia religiosa.

Les imatges, el ritme, les paraules de Mba Owona i dels altres personatges del documental no es perden en elucubracions teòriques, sinó que s'inscriuen en la vida real, de cada dia, la de Mba Owona i la del seu entorn familiar i veïnal. És llavors que el film es pot llegir com un esdeveniment, com una història, la història de la vida quotidiana d'un tros d'Àfrica. D'uns infants que juguen al riu imitant els grans fent ressonar l'aigua com si fos un tam-tam; de les dones treballant al camp; de l'home cercant les seves plantes per curar els malalts; de la mare donant consells a les seves filles evocant el que nosaltres podríem anomenar *mites urbans*; del pare ensenyant al seu fill de quina manera cal collir les plantes remeieres; de les dones barrant el riu per treure'n uns quants peixos o preparant els bastons de mandioca tot cantant; de la gent anant al culte protestant el diumenge, després d'haver assistit a la dansa ritual del gran medecinaire... Mba Owona, aquell home que consulta els oracles, entra en estat de trànsit, veu els esperits (nosaltres l'enviaríem al psiquiatre), ens apareix llavors com una persona plena de normalitat, que porta la seva vida de família, que planxa la seva camisa, que escolta la ràdio, llegeix el diari, escriu, acull els seus hostes. Què volem dir quan parlem de «normalitat»?

Els canvis també formen part de la història. *Dansa als esperits* s'inscriu en aquest moviment i ens va mostrant a través de breus pinzellades que aquella medicina tradicional —que seria millor anomenar *autòctona*— sap incorporar elements que li donen un aire «modern», seguint algunes pautes formals de la medicina occidental: la H d'hospital, els registres, l'escriptura, la publicitat, la pissarra en què s'assenyala als malalts l'ordre del dia, tot això sense perdre gens ni mica l'autenticitat de la medicina autòctona. I el que potser és més important són les reflexions de Mba Owona sobre el paper que aquesta medicina tradicional o autòctona hauria de tenir en el camp de la ciència mèdica. Un tema per fer reflexionar tots els cooperants, com aquell altre del pas de l'expressió oral a l'escripta.

Un moment del film que ens hauria de fer reflexionar a tots és aquell en què Mba Owona i un altre medecinaire, Zama Vincent, es planyen de la destrossa que les companyies forestals han fet en aquella selva.

—Ja no hi deu quedar cap *esingang* —diuen aquells dos savis metges naturalistes. *L'esingan*, anomenat també «l'arbre dels que hi veuen» o «l'arbre mascle», és considerat simbòlicament com l'arbre més important de tota la selva (Mallart Guimerà 2008, vol II).

Un altre tema important, des d'un punt de vista antropològic i històric, almenys d'una història recent, són les transformacions que s'esdevenen en aquestes societats amb elements d'altres societats autòctones, més o menys veïnes. La «dansa als esperits» és un ritual terapèutic relativament nou que incorpora elements d'altres ètnies cameruneses, com els bassà, els pigmeus o els fang, i, segurament, del moviment sincrètic, però que, estructuralment parlant, es va acomodant a les maneres de pensar i fer evuzok o beti. Fins i tot en la manera de celebrar la dansa fa vint-i-cinc anys i ara, Mba Owona hi introdueix elements nous, com l'endevinació per mitjà de la closca de tortuga. En una carta que em va escriure ja fa una colla d'anys, em deia que «m'he fet iniciar en la pràctica de l'endevinació». Aquest intent de perfeccionar les seves pràctiques terapèutiques i rituals estan d'acord amb un principi que mantenia l'any 1982, quan em deia: «De la mateixa manera que els que causen el mal cerquen nous camins per fer-lo, nosaltres hem d'anar fent noves recerques per combatre'l, les antigues ja no són suficients».

Ricardo Íscar presenta *Dansa als esperits* com un tot i no únicament com el moment lúdic en què els tam-tam ressonen i Mba Owona entra en estat de trànsit. Aquest és certament un moment important, però el cineasta ens fa veure que l'acte terapèutic té molts altres moments: la consulta endevinatòria, el tractament individualitzat al seu «laboratori», la presa d'uns remeis, unes escarificacions, el bany nocturn *kelenkelen*... El documentalista ens presenta, en unes imatges esplèndides, la dansa als esperits en els seus aspectes més essencials: el lúdic, el ritual, el mèdic i, potser també, el comunitari. La música caldeja l'ambient. La calor física i humana és necessària perquè Mba Owona (i el seu ajudant o neòfit) entrin en estat de trànsit. Segons ell mateix, tots aquells moviments extrems, fins i tot descontrolats (quan empaita un noi o vol agafar el tam-tam d'un músic), són signes de la irrupció dels esperits en la persona que dansa. Aquesta irrupció no és la mateixa segons que es tracti del mestre, Mba Owona, o del seu ajudant o neòfit, que encara no ha assolit la fi de la seva iniciació. Durant l'estat de trànsit de Mba Owona, els esperits agiten tot el seu cos sense que ell en sigui conscient. Al mateix temps, gràcies al seu *evu*, veu els esperits i hi dialoga, i explica a l'assistència el que veu i li anuncien els esperits. És un gran moment del documental de Ricardo Íscar. El seu ajudant o neòfit entra també en estat de trànsit. Els esperits agiten el seu cos i se l'emporten. Torna portant les plantes que han de servir per curar els malalts. Aquest viatge al món dels esperits, segons la mateixa exegesi de Mba Owona —fora de la càmera—, el fa sense veure els esperits, actuant com un «autòmata». La dansa als esperits emergeix com un tot que pot durar setmanes i mesos sencers, combinant els aspectes rituals amb els empírics, en un

marc comunitari molt important: els malalts i els seus acompanyants esdevenen membres de la comunitat del gran medecinaire. El ritme del film s'inscriu en un marc temporal precís: les primeres lluors del dia, la nit que cau, l'estació de les pluges, l'estació seca que anima els camins amb els seus vianants.

Aquest cas és citat per un conegut africanista en un llibre recent sobre el trànsit. Esmenta el ritual de *Dansa als esperits* de Mba Owona com un cas especial en què es produeixen en un mateix marc dos fenòmens diferents, l'un de caire xamànic (el medecinaire viatge al món dels esperits), l'altre en relació amb les pràctiques socials i culturals. El film no tan sols ens apropa a aquests fenòmens, sinó que també ens permet veure d'una manera plena d'emotivitat el procés de curació d'una malalta, representat com el pas d'una mort a una renaixença. La malalta, en efecte, és ajaguda i embolcallada amb una mena de sudari de color vermell com una difunta, el vermell, color dels esperits que substitueix en aquest episodi el color blanc, que és el color de la mort.

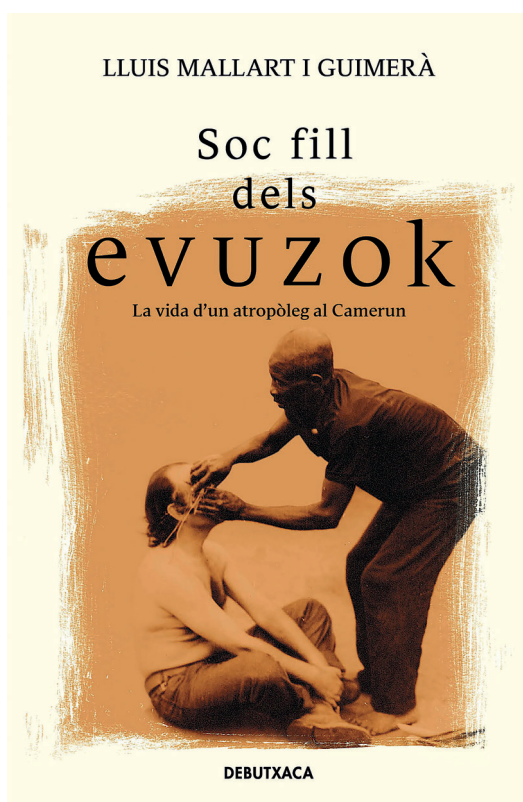
La manera com es visualitza *Dansa als esperits* permet reflexionar sobre el problema de l'eficàcia simbòlica de la dansa final. És un acte terapèutic? És una representació? Una representació amb aires teatrals? Un joc? Fora de càmera, Mba Owona parla d'aquesta dansa o d'aquest acte ritual com un *jeu*. Com si es tractés de *jouer une pièce*, com sol dir-se en francès.³⁶ És a dir, representar quelcom que es produeix realment en un altre món (en el món de la nit?). Molts autors han parlat dels aspectes teatrals del ritus de possessió. Potser ens duria a pensar en els aspectes terapèutics del teatre, del cant i de la dansa en un clima lúdic i social que la dansa mostra. Sobre aquest punt, les imatges dels assistents repartint i bevent vi de palmera mentre la malalta expressa el seu dolor són molt pertinents, per més que a nosaltres ens pugui sorprendre. Íscar ha captat el sentit d'una medicina que és més que curar un desordre corporal, és una manera de pensar el món, l'home i la societat.

El film ens recorda també que el registre «nocturn» —el de la dansa als esperits— no és l'únic. Ens ho recorda en una breu conversa entre Mba Owona i Zama Vincent. Mba Owona parla dels *mëbala* de Zama Vincent i aquest parla dels *mëbiang* de Mba Owona. Aquesta oposició és suficient per deixar-nos ben clar que cadascun representa un registre mèdic diferent. *Mëbala* designa els remeis fets amb herbes, Zama Vincent és un herborista (*mbò mëbala*); *mëbiang* designa els remeis relacionats amb el món de la nit, *mbò mëbiang* és un *tradipraticien*, com diuen ara, un especialista de les malalties autòctones relacionades amb el món de l'*evu*.

36 NE: En francès, *jeu* és polisèmic: és un joc (d'infants o d'adults) o és una interpretació per part d'un actor.

Pròleg a la segona edició de *Soc fill dels evuzok*

Agost de 2020

Vaig escriure *Soc fill dels evuzok. La vida d'un antropòleg al Camerun* per encàrrec de la Fundació Jaume Bofill de Barcelona els anys 1989-1990,³⁷ estant a

37 NE: N'hi ha una primera edició (Mallart Guimerà 1993) i una traducció en castellà (Mallart Guimerà 1996). N'hi ha una segona edició en castellà de 2006 a Ariel, amb un capítol

París, i la primera edició va ser publicada per La Campana l'any 1992, coincidint amb la meua incorporació a la universitat catalana. Soc conscient que les coses, aquí i allà, des de llavors fins ara, han canviat molt. De totes maneres, en aquesta nova edició, ara de Penguin Random House, he pensat que no havia de canviar gens el text, llevat, és clar, d'alguns punts i d'algunes comes. Crec sincerament que el lector és prou intel·ligent per distingir allò que pot ser circumstancial en un llibre d'allò altre que pot tenir un caire més essencial o, si més no, més perdurable a través del temps. De totes maneres, sí que em cal aportar algun complement d'informació. Aquell itinerari que va començar en aquells tros de selva africana de Nsola, ha continuat fins ara, en aquesta fase final de la meua existència. La llarga jubilació m'ha permès, en efecte, tornar al Camerun per acomiadar-me, altra vegada, dels evuzok i presentar-los els meus fills Oriol i Myriam, la qual es pogué recollir davant la tomba de la seva homònima, Ada Myriam. Ambdós reberen el darrer dia de la nostra estada la benedicció del poble evuzok, amb el cos untat amb la sang d'una cabra sacrificada, sota la mirada d'un capellà africà.

El sociòleg francès Pierre Bourdieu (1986) parlava de la «il·lusió biogràfica». Certament, el meu llibre té una dimensió autobiogràfica, aquella que correspon a un moment de la meua història personal i que sense cap dubte va ser molt important per a mi. No diré que tots aquells fets que narrava no fossin viscuts. Ho eren. De cap manera eren una ficció, però cal tenir molt en compte que eren també la meua manera de veure'ls, d'expressar-los i sobretot de seleccionar-los i entrelligar-los tot formant el meu relat d'aquell tros de la meua vida. Però «les coses de la vida es poden veure de moltes maneres diferents», cantava un trobador africà amb la seva arpa *mvêt* a les mans. Hi ha la meua, els meus trossos de vida. És cert. Però hi ha també la manera de veure aquestes coses dels altres, llurs punts de vista, i, a més a més, els altres fets que els envolten, i tot plegat pot completar aquell relat, contradir-lo, oposar-se al meu.

Podríem dir que les memòries dels uns necessiten els punts de vista dels altres per mesurar millor una realitat. I que les «històries de vida», «memòries» o «autobiografies», per no parlar de les «biografies», sempre són un punt de vista... o una simple «il·lusió», com diria Bourdieu, encara que benaurada sia la «il·lusió», si aquesta paraula és interpretada al mateix temps com l'alegria o l'entusiasme que poden causar-te aquells fets de la teua vida que et permeten entrar, encara que sigui una mica, en el coneixement de les maneres de fer, parlar i pensar de l'Altre.

nou sobre la darrera visita que feu l'autor al seu terreny africà, amb els seus fills. La segona edició catalana (2020, Random Penguin House) inclou aquestes ampliacions.

Altres punts de vista, doncs. Un exemple que ja apareix més d'una vegada en aquest llibre i que ara em plau recordar. Les meves recerques sobre allò que nosaltres anomenem «la religió, la màgia i la bruixeria» i la «medicina tradicional», que estigueren al centre de les meves preocupacions antropològiques, m'exigien no tan sols fer preguntes als uns i als altres, conviure amb la gent, sinó també anar sovint a casa dels medecinaires i, quan m'hi convidaven, assistir a algun del seus actes rituals.

Tot això —i altres coses— em va portar a deixar el meu estatus de missioner i convertir-me més tard en antropòleg, tal com narro en el meu llibre. Ara bé, resulta que molta gent no considerava gaire normal aquella meua manera de fer i més encara quan considerava que el que havia de fer un bon preverre-missioner era condemnar aquelles persones amb qui tenia relació, els *mingengan*, els «grans medecinaires», sobretot, però també els polígams. La gent de casa nostra, en canvi, quan llegia el llibre, ho trobava força bé, normal, quasi edificant.

Els *evuzok* pensaven que quan algú freqüentava massa alguna persona que consideraven poderosa, els *mingengan*, era per apropiarse (*fadi*) sense el seu consentiment d'algun dels seus poders. És així com ho recorda la fórmula ritual que els grans medecinaires diuen quan comencen a posar en pràctica algun dels seus poders. *Fadi* és precisament el verb emprat per indicar-ho, el qual nosaltres podem ben bé traduir per «arrabassar», «robar», «agafar». És així com moltes vegades he recordat aquella fórmula en els meus llibres i que ara lliuro de nou amb una de les seves versions:

Jo no et posseeixo per la força.

Jo no t'he atret amb afalacs.

Jo no t'he robat.

Jo no t'he fet meu amb enganys.

Jo t'he rebut amablement.

Jo et conec per [i aquí assenyalaven el nom de les persones que li havien comunicat el seu saber].

Els qui donen el mal, el donen de nit.

Els que el lleven, el lleven de dia.

Man Evuzok, fill dels *evuzok*, és així com m'anomenaven. Encara m'ho diuen avui quan algun del seus descendents m'envia un correu electrònic, un «mal missioner» que rondava massa per les cases d'aquells que hauria hagut de condemnar, és així com ho pensaven d'altres.

—Un estudiós —dic jo, encara.

Un missioner convertit en antropòleg que ha procurat ser fidel al poble evuzok conservant i transmetent algunes de les seves veus, de les seves paraules, de les seves maneres de fer i pensar, i que ara voldria tornar a aquell poble com si fos el viatge de retorn d'un etnògraf al seu terreny per fondre's simbòlicament amb aquells que l'havien tractat com un dels seus. Un simple pensament imaginari doncs sobre la vida d'un etnògraf, però no de l'etnografia, que no ha de desaparèixer mai.

Top manta

Agost de 2011

M'agradaria saber quants top manta hi ha en una ciutat com Barcelona, Girona o Vic. Unes persones que potser s'espavilen d'aquesta manera perquè no troben cap més feina. Com un dia pot passar als nostres fills o nets, si la crisi continua.

M'agradaria saber quants diners guanyen cada dia venent els seus productes.

Amb aquestes dades faria una simple multiplicació.

Després m'agradaria saber quants botiguers hi ha a la nostres ciutats assetjades pels top manta.

Amb aquesta altra dada a les mans faria una simple divisió.

Llavors sabria quants diners perden els nostres botiguers cada dia a causa d'aquesta competència il·legal, perquè sobre aquest tema tothom esdevé molt legal, tothom vol que la llei sigui respectada.

Estic segur que, en saber-ho, fariem com ells quan veuen arribar els Mossos. Agafaríem els quatre cordills de l'extrem de les nostres mantes plenes de reivindicacions miserables i ens posaríem a córrer per amagar la nostra mesquinesa humana.

Diguem les coses pel seu nom. No és un afer de botiguers. No és un problema d'ordre i de netedat dels nostres carrers i de les nostres platges. El problema creat va molt més enllà. No ens agrada veure aquests negres tan a la vora. Ens molesten, perquè tot estenent als nostres peus la seva manta o el seu llençol exposen a les nostres consciències els draps bruts d'una política de profit destinada només a uns quants, entre els quals no ens podem oblidar d'aquells que hi ha darrere dels top manta, potser les mateixes multinacionals que fabriquen les seves marques de factura menys acurada per a ells. I, per altra banda, la picaresca i el diner negre és per a nosaltres, oi? I no per a uns top manta sense papers, fora de la llei.

I parlant de mantes, què se n'ha fet, d'aquell conciudadà nostre que fa un temps presidia els destins d'una emblemàtica institució musical del país i que no hem vist mai córrer davant els Mossos sinó només a la TV, anant tranquil·lament a declarar al Palau de Justícia el que tenia amagat entre els plecs de la seva manta particular? Ben mirat, potser sí que al nostre país, com a tot arreu, hi ha mantes i mantes.

Doctor i professor Lluís Mallart

Nascut a Catalunya iniciat en el camp de l'alta màgia africana, Posseïdor d'un *evu* superpotent, especialitzat en el coneixement de tots els misteris, diürns i nocturns.

Vident,

Mag,

Mèdium.

Dotat dels quatre graus de visió necessaris per veure i actuar tant en l'univers diürn com en el nocturn i en contacte permanent amb els esperits *minkug*.

Li ofereix els seus serveis

Gràcies als seus poders, que li permeten desdoblar-se i accedir al coneixement de l'altre cantó —el cantó invisible— de la realitat, pot resoldre tota mena de problemes —els problemes dels altres— per difícils que siguin en molt pocs dies i amb uns resultats 100 % garantits per la seva efectivitat immediata (o quasi).

Pot ajudar-lo a recuperar la seva parella i a atreure la persona estimada, a trobar la clau per resoldre situacions que poden acabar en divorcis desitjats o no desitjats; pot donar un cop de mà en els problemes relacionats amb la impotència sexual, les relacions amoroses, l'esterilitat... Confidencialitat garantida.

Els poders del doctor i professor Lluís Mallart li poden ser decisius per resoldre els afers relacionats amb la manca (o l'excés) de feina, els negocis, la manca de clients, la redacció d'una tesi, els resultats esportius (per fer perdre el contrari), les eleccions, les travesses, la loteria i altres formes de joc d'atzar com l'*abia*.

L'eficàcia dels poders del professor Lluís Mallart es manifesta sobretot en el camp del guariment de tota mena de malalties i de malestars, especialment aquells que estan relacionats amb l'envelliment de les persones jubilades.

Possibilitat de treballar a distància via satèl·lit, a través dels espais siderals, per internet, per mòbil i rebent a domicili.

Rep tots els dies, menys els dissabtes, diumenges i els vespres en què juga el Barça, de 9 h del matí a 2 h de la matinada.

Contrapartida diferenciada en efectiu o en espècies (IVA o TVA inclòs), segons que es tracti d'un afer diürn o nocturn, amb implicacions masculines o femenines, properes o llunyanes, laborals o domèstiques, conjugals o extraconjugals, familiars o veïnals, amb consum d'*herbes* especials o no.

El professor i doctor Lluís Mallart
té com a divisa tamborinejar
seguint el ritme dels tam-tams africans
que ressonaven el dia de la seva iniciació:
«Déu hi faci més que nosaltres».

II. DES DEL REPLÀ D'OLOT

... i ...
any nou,
pell nova...
(tot aprofitant els retalls)

Neus i Lluís
Olot - Nadal 2013

Olot.

Les delícies de la tercera edat

Abril de 2010

Adeu, ciutat de Barcelona!³⁸

Hem decidit abandonar-te. Ens agrades. Et trobem maca sense necessitat que els cartells ens recordin que has de posar-t'hi. Però no t'enorgulleixis del que pugui dir-te una veu amb un timbre i una tessitura que no permet distingir-la de les altres, com ho són totes les veus anònimes. És cert que ens agrades, però també ho és que ens ha agradat viure en altres ciutats, en altres països, en altres racons ben allunyats del teu Eixample: l'Àfrica, París i l'Afganistan. Et deixem doncs sense gaire recança. Hi estem avesats. Sabem que trobarem altres eixamples. Ningú es mor d'enyorança. Morir-se'n és oblidar que allunyar-se vol dir apropar-se a un altre indret, amb tot allò que pot oferir-te de semblant i diferent, d'agradable i desagradable, de divertit i avorrit, però que mai et deixa indiferent. Vindrem a veure't de tant en tant. Hi hem deixat persones estimades. Però tornarem a París i, si poguéssim, a l'Àfrica.

Abans de continuar cantant allò que podria semblar una oda de comiat, vull dir-te, estimada ciutat meva, que com a bon ciutadà he rescindit el contracte de lloguer. He avisat la companyia del gas i la del telèfon. M'he donat de baixa de la llum. He signat tots els papers que calia signar. He informat Correus de la meva nova adreça. Gratuïtament em faran arribar la correspondència durant sis mesos, un temps més que suficient perquè els uns i els altres s'acostumin a consultar l'agenda per trobar la nova adreça, i jo, a rebre cada dia menys cartes, llevat de les dels bancs i de les caixes proposant-me nous plans de jubilació, i

³⁸ Aquest fragment forma part de *Memòries pels íntims*.

aquella altra que em recorda que d'ara endavant, cada semestre, hauré d'enviar a la Seguretat Social (francesa) una «fe de vida» signada pel jutge d'Olot.

He enviat una nota als amics amb l'adreça de la que molt bé pot ser la meva «penúltima llar». No em molesta pensar-ho en aquests termes. I Olot, la ciutat escollida per a aquesta fase terminal de la meva existència, és un estatge que fa de bon viure i potser encara de més bon contemplar. Mai podré saber si fa de bon morir. Llàstima! Sigui el que sigui, les seves muntanyes em plauen. El Croscat i els altres volcans lentament extingits em senyalen el camí del nostre destí. La Fageda em convida al silenci per escoltar només el suau trepig sobre el tou de fulles seques d'una tardor amb la qual, ara, la meua vida s'identifica. La Vall d'en Bas méixampla l'esperit i les germinades dels seus cereals em donen aquella mica d'esperança necessària per fer sostenible aquest darrer pas vers la terra fecunda de l'oblit. En el Perer del Corb hi trobaré bons amics per parlar d'art, literatura i moltes coses més que m'ajudaran a comprendre que l'existència només s'acaba quan penses que ja no hi ha res més per aprendre. També a Can Toni, els estius sobretot, amb els amics Llorenç i Marisun. I a través d'internet podré connectar-me amb molta gent, potser cada vegada menys.

No soc un neorural que hagi decidit fugir de la ciutat. Soc simplement un sobrevingut. La Neus, muller, companya, confident i moltes coses més, és filla d'Olot. Jo seré de «can fanga», un «camacu», malgrat que ja faci quaranta anys que, almenys, vinc a passar-hi els estius. I això serà segurament un inconvenient.

És aquí, entre el barri de Pequín i la plaça d'Amèrica —que per a un antropòleg que ha viscut molts anys a l'Àfrica és un magnífic destí—, al peu mateix de la cortina d'arbres del Parc Nou, a quatre passos dels aiguamolls de la Moixina, amb Santa Magdalena i la seva caputxa des de la finestra de ponent i Batet de la Serra des de la finestra de llevant, és aquí, doncs, des d'un setè pis, on em proposo d'anar seguint dia a dia el pas indefugible del temps d'aquesta recta final tot fent meva aquella dita: «Qui dia, passa any empeny». Una empenya però que, per part meva, serà suau i sense presses

i que només aquella «fe de vida», degudament signada pel jutge d'Olot, n'anirà donant testimoni cada semestre, puntualment, fins que algú de la funerària de can Basora li presenti un altre certificat per signar.

—Quina vidassa! —ens diuen els amics i parents que no pertanyen a la nostra inefable categoria de persones anomenades *de la tercera edat*. Vidassa igual a vida regalada; res, la gran vida! I per a molts dels meus semblants que han assolit aquesta envejable condició, la seva nova vida —la nostra— no semblaria que es pogués qualificar millor. Un vertader regal. Una vida lliure oberta al lleure o a fer allò que un vol sense cap exigència laboral, sense cap imperatiu professional, sense cap obligació social, llevat d'aquelles que la vida imposa i hom accepta de més o menys bona gana en el marc reduït del nostre cercle familiar: anar a buscar un net a l'escola o acompanyar-lo a veure arribar els reis, anar a visitar el consogre a l'hospital...

—Cal aprofitar-ho —ens diem els uns als altres, a nosaltres els jubilats. I afegim tot seguit: «Mentre Déu ens doni vida i la salut ens acompanyi». En el fons, no les tenim totes. Tenim por que aquell regal se'ns esfumi a les mans i la salut ens faci una mala passada i transformi en malson aquella època a penes encetada de lleure i llibertat. És tan gran la por que tenim de perdre aquest do

preat que tots nosaltres, els jubilats, no parem de parlar entre nosaltres de tots els nostres mals, greus o lleus, dels nostres metges i dels resultats, bons o dolents, dels remeis que anem prenent per continuar gaudint de les delícies de la nostra envejada condició.

De fet, dediquem una part del nostre temps lliure, que és tot el temps que tenim, als controls mèdics, a demanar dia i hora amb els diferents especialistes, i a fer cua a la Seguretat Social amb el plec de receptes a la mà. Cal vigilar la pressió, el colesterol i la pròstata. Dieta amb poca sal. El tabac i l'alcohol solen ser poc recomanats. Tampoc ho són els sucres i els greixos. Cal seguir fidelment les prescripcions mèdiques, ens agradin o no. Tres o quatre pastilles cada matí a l'hora d'esmorzar quan tot va bé. I una a la nit per poder dormir quan alguna cosa va malament. Res de Viagra. Ja no hi som a temps. De tant en tant una anàlisi de sang i una altra d'orina per raons preventives. Simple control. Una biòpsia, un cardiograma i algunes radiografies per clarificar alguna sospita. Ben aviat, uns i altres, entrarem a formar part del «club del Sintrom». A partir de 65 anys es recomana la vacuna contra la grip, vingui d'on vingui, sigui la que sigui, de la Xina o del Japó, la A o la B, nova o vella, greu o suau. Ho diuen les estadístiques: som persones de risc. A partir d'ara, just en començar la nostra jubilació! Quina mala llet; perdó, quina vidassa: som persones de risc! Ens ho diuen els metges. I és així com una part de la nostra gran vida ho és per prescripció facultativa. Moure'ns. Caminar. Una mica de gimnàs. Bicicleta. Classes de natació. Treballs manuals per no anquilosar-nos. Vida ecològica i natural. Balls de saló per estirar les cames. I per arrodonir-ho i arrodonir sobretot els comptes de les agències de viatges fora de la temporada turística, alguna sortida organitzada. Per escampar la boira i no encaparrar-se. És recomanat. Cal distreure's i aprofitar el temps sense oblidar-nos però de prendre —siguem on siguem— els nostres medicaments. Sense excuses, que per això les farmàcies ens els lliuren gratuïtament en presentar la cartilla de la Seguretat Social. Per cert, cada vegada que vaig a la farmàcia de la cantonada més propera i ensenyo la meua cartilla, sobre la qual un funcionari imprimí amb un tampó ben amarat de tinta de color violeta i amb lletres majúscules el mot de «pensionista», no puc estar-me de pensar que aquesta és la nostra i definitiva condició: uns éssers poc productius que mereixem, malgrat tot, beneficiar-nos de la generositat de la Seguretat Social, que cada mes, ben puntual, ens ingressa al banc la nostra pensioneta, que permet donar-nos corda per anar tirant encara que sigui a mig gas tot el que podem.

El problema de la gent gran és que, encara que no ho siguem del tot, ens en fem de mica en mica. Ens en diuen i no ens agrada, i quan, segurament per

la nostra aparença física que no enganya ningú, un dia, el primer, una persona jove s'aixeca i ens ofereix el seu seient a l'autobús, ens agrada tan poc, que ens falta temps per donar-li les gràcies i declinar l'ofertament amb un somriure forçat que no és altra cosa que l'expressió disfressada de la gran sotragada que hem rebut. Com si ja no fóssim capaços de suportar les empentes i els sotracos i no poguéssim romandre dempeus durant un parell o tres de parades. Com si totes les persones de la nostra condició patíssim d'artritis o d'algun miserable ull de poll. De mica en mica però, vulguem o no, haurem d'anar assumint la nostra condició. Potser serà després d'haver anat una colla de vegades a veure el callista perquè ens arregli els peus. Però aquest no serà el problema perquè les durícies i els ulls de poll tenen més o menys arreglo i, si més no, ens queda la possibilitat de caminar menys i de fer un mig somriure agraït al jove, que ens oferirà llavors el seu seient. El problema serà quan tindrem encara la consciència suficient per adonar-nos que fem coses que no lliguen del tot. Quan, per exemple, decidim d'una manera gairebé inconscient anar a la cuina per preparar un cafè i de cop i volta prenem consciència que estem remenant un calaix de la cambra dels mals endreços. La primera vegada ens direm «quin *despiste* que porto!», farem el distret i no ho comentarem amb ningú. La segona, aquell dia en què haurem sortit per anar comprar el pa i haurem tornat amb les mans buides, ens direm que estem perdent la memòria. I després serà la tercera i la quarta i de mica en mica en perdrem el compte perquè de fet haurà començat aquell temps que es caracteritza precisament per anar perdent el compte de les coses que anem fent.

Encara que la vida ens hagi ensenyat a jubilar-nos progressivament de persones, idees, coses, somnis i aspiracions, la nostra entrada oficial i irreversible al món dels jubilats no és fàcil d'assumir. En primer lloc i de cop i volta, esdevinem amos i senyors de tot el nostre temps. I en fer-ne la primera experiència ens sentim com posseïts d'un aire de llibertat que mai havíem experimentat. Accedim a la nostra nova condició de jubilats com els estudiants en començar les vacances d'estiu. Amb el cap ple de projectes sobre moltes coses, serioses o intrascendents, que per moltes raons havíem anat endreçant a les golfes de les il·lusions posposades. Per pujar-ne les escales i trobar-nos de nou amb aquells vells projectes solem esperar una mica. No tenim pressa. Potser encara no ens veiem amb cor de treure'ls la pols. És normal. Portem una certa embranzida de l'etapa que acabem de cloure. Ens diem que encara ens queda molta corda. Volem fer alguna cosa per la casa, res, una mica de bricolatge endarrerit. Tenim el sant propòsit de dedicar-nos una mica més a la família. Potser no serà gran cosa: algunes visites a uns parents mig oblidats que segurament no ens incita-

ran gaire a fer-ne cap més. Això sí, d'ara endavant assistirem als enterraments i funerals de tots els membres de la família, propers i llunyans. Ens dèiem que de corda no ens en falta gens. Ens dedicarem als fills o més ben dit als fills dels nostres fills, si es que en tenen. Podrem fer realitat aquella mítica il·lusió de fer d'avis. Llàstima que sovint els avis es transformin en cangurs. Per exercir a hores aquest nou ofici no declarat no caldrà patir si se'ns acaba la corda. Els fills ja ens en donaran. La societat ens necessita. Les escoles bressol són insuficients. I no-saltres, els jubilats, som lliures i no hi tenim res a fer. Però també sortirem una mica de casa. Farem algunes temptatives per trobar algun nou cercle d'amics de la nostra nova condició. De fet, encara ens sentim massa joves per anar a treure el nas a la llar de persones grans. Ens fa una mica de cosa. I de coses, ens dèiem que en tenim moltes, per fer i, a més a més, ens queden les golfes d'aquells antics projectes empolsegats.

Mentrestant i per començar, la sortida quotidiana per anar a comprar el pa i el diari. Una passejada al matí mentre la muller fa la feina de casa, aquella de la qual ella no es jubila mai. A la tarda, una sortida per anar al súper, sol o acompanyat, per iniciar-nos a col·laborar en alguna tasca domèstica. Totes les sensacions són noves. Fins i tot aquella d'anar a buscar el net a l'escola. M'ho diuen aquells que en tenen. El sol fet de no haver de posar el despertador i de no dependre de res ni de ningú ens fa la impressió que per fi hem assolit aquell estat de felicitat que popularment traduïm per aquella dita de «cobrar (més o menys) i no fer res». Som pensionistes.

De fet, potser sí que fem quelcom: ens entretenim. Tothom ens ho diu: el més important és saber distreure's, no avorrir-se, tenir quelcom per ocupar les hores i matar el temps. És el repte de tots els homes polítics, sobretot a la vetlla d'unes eleccions: assegurar la nostra «qualitat de vida» fent del lleure la nostra principal raó de viure. Tots ho sabem: quan l'activitat humana no té un preu, és a dir, no forma part d'allò que en diuen «l'economia productiva», esdevé un simple entreteniment. Això sí, la societat s'inventarà mil maneres per distreure'ns i entretenir-nos i moltes tindran un preu que haurem de pagar religiosament si no sabem què fer per «matar el temps».

Aquesta expressió em fa mal a les orelles. Em costa pensar que el nostre destí de persones jubilades consisteix a entretenir-nos i fer coses de tan poca importància que pugui donar i donar-nos la sensació que anem matant sigui com sigui el do més preat que ens queda quan, de fet, allò que hauríem de fer és eternitzar cada un dels seus instants i assaborir-los perquè sabem que el temps del nostre caminar s'exhaureix irremeiablement. I matar-lo és com morir abans d'hora.

Passa el temps.

Se'ns acaba l'embranchida dels primers mesos de jubilats.

Ens costa pujar a les golfes, on dormen aquells antics projectes abandonats. Ens fa una certa recança. Un dia, però, un dia d'aquells de cel gris i pluja fina que costen de passar, ho intentem potser per satisfer la muller, que en veure'ns sense fer res ens en dona la idea mentre planxa les cortines del menjador. Traiem del racó d'un armari antic la vella col·lecció de segells: una pila d'àlbums amb les sèries ben ordenades, un grapat de sobres amb els segells classificats només per països i unes quantes capsas de sabates atapeïdes de segells encara per desenganxar i ordenar. Un símbol del camí que han seguit molts dels nostres projectes inacabats. Potser és per aquesta raó que ens costa fullejar de nou aquells àlbums. No sabem per on començar. Potser ja sabem que no la continuarem, aquella col·lecció. Trobarem mil excuses raonables. Ens falten molts catàlegs. Els àlbums són antics. Caldria organitzar-ho tot de nou i potser tenim la vista cansada. En el fons, intuïm que la vida no s'improvisa. Que cada cosa té el seu temps, que potser ja és massa tard per llançar-nos a descobrir les mil lliçons de coses que en altres temps pensàvem que podia aportar-nos aquella massa de segells que durant molts anys han romàs oblidats en el fons d'un armari. Tot pujant a les golfes per endreçar-los de nou, pensem en aquells llibres ben enquadernats que havíem anat comprant a mensualitats per llegir-los quan tinguéssim temps... i que mentrestant, tot esperant aquest moment, han assumit silenciosament la funció d'adornar algun racó del nostre pis. També sabem que no els obrirem, aquells llibres. En tot cas no gosem agafar-ne cap. Des de fa molt temps ens diem que tenim la vista cansada. Potser resulta que hem perdut el costum de llegir. Sigui el que sigui, no ens veiem amb cor d'empassar-nos els sis volums d'aquella Història Universal que malgrat el pas dels anys roman ben enquadernada i ben arrengrada al costat del trinxant del menjador. Ni tan sols ho intentem i deixem de pensar-hi. Tanquem la porta. Ja és tard. El cel s'ha enfosquit. La pluja ha enllagrimat els vidres nus del menjador. Tanquem els finestrons. Ja fa estona que la nostra muller ha acabat de planxar les cortines. Demà l'ajudarem a col·locar-les. Són els primers dies de la tardor. Els dies s'escurcen però aquesta tarda s'ha fet molt llarga.

Després d'aquestes primeres experiències, de mica en mica, discretament, anirem tancant la porta d'aquelles golfes on havíem arraconat velles il·lusions que havíem posposat per a quan estiguéssim jubilats.

M'atreviria a dir que potser és millor que sigui així.

El temps de la nostra jubilació ens pot permetre obrir les portes a mil coses noves a la mesura del que som o hem esdevingut. I allò que tots podem fer és

donar un sentit nou a cada una d'aquestes coses que avui estan al nostre abast. Però caldrà agafar-les al vol d'una en una i gaudir-ne tot seguit sense pensar a guardar-les en unes altres golfes imaginàries per a demà. Com si cada so, cada raig de llum o cada tarda de pluja fina fossin les darreres imatges d'un dia nou sense capvespre i sense cap altra escala per pujar.

És difícil desconnectar amb un passat que vulguem o no és present en nosaltres, fins el punt que ens ha fet el que som. Allò que hauríem de saber fer, nosaltres els jubilats, és signar-hi la pau per totes les males passades que ens ha fet. De res servirà ser jubilats, si no aprenem a viure amb pau amb el nostre passat per gaudir, sense la seva ombra, del present, que encara està en les nostres mans. Les males passades que ens haurà pogut fer la vida i que molt probablement continuarà fent-nos no poden deixar-nos amb els ulls closos davant les mil petites coses que poden omplir les nostres vides. Aquestes coses són aquelles que ens envolten i encara podem sentir, veure, tocar i contemplar amb els nostres cinc sentits, tot sabent però que, de mica en mica, cada un d'aquests sentits anirà minvant fins que la darrera neurona, cansada, ens deixarà sols davant el punt fix d'un horitzó sense infinit. Però mentre hi hagi un sentit, condescendent, que ens acompanyi i una neurona, fidel, que ens mantingui desperts, valdrà la pena saber gaudir d'aquelles poques coses que puguin oferir-nos malgrat el buit que ens causi el lent afebliment de tots els altres sentits, de totes les altres neurones. No tan sols per veure passar el temps davant nostre, sinó també per viure intensament el present sense deixar que el temps s'esllangueixi i es mori per culpa nostra a les nostres mans.

Signar la pau amb el passat. Inventar-nos una nova vida tot sabent que no serà un gran invent, ja que el nostre món serà cada vegada més petit i l'única cosa que podem inventar és donar una mica de sentit a les coses insignificants que la vida i la societat encara deixa al nostre abast.

Fer-nos un espai. Potser és la primera cosa que hauríem d'aprendre a fer. La casa, el pis, gran o petit, fosc o ben assolellat, malgrat la cura que n'hàgim tingut i els diners de què hàgim disposat, ha estat un espai del qual no sempre hem pogut gaudir plenament. Progressivament, l'hem anat compartint amb els nouvinguts. És normal, però la casa se'ns va anar fent petita. Per altra banda, la feina d'uns i altres fora de casa només ens deixava ser-hi per posar-nos còmodes, sopar, trencar el primer son davant l'aparell de televisió i dormir. És clar que cada família és un cas. Però també és un cas que l'especulació immobiliària hagi fet que el comú dels mortals només pugui disposar d'un nombre reduït de metres quadrats, que sovint hauran de compartir fent mil combinacions per col·locar-hi els mobles i distribuir d'una manera raonable els espais individuals i els

comuns. Encara que en el llenguatge corrent donem l'adreça del nostres metres quadrats —que de vegades no són ni tan sols nostres— per assenyalar allí «on vivim», cal reconèixer que de fet hem passat més temps a fora que a dins, llevat és clar de les hores de dormir, dels caps de setmana —si decidim passar-los a casa— i d'alguns dies de les vacances, si no hem pogut passar-les totes senceres en algun altre indret. En aquestes condicions era molt difícil que la «casa ens caigués a sobre», si no fos per culpa de l'aluminosi.

Quan, en canvi, sí que les parets ens poden caure a sobre és al cap d'un temps després d'haver-nos instal·lat en la nostra nova condició de jubilats. I si no volem prendre mal, caldrà prendre alguns precaucions i descobrir de nou el nostre pis i fer-lo ben bé nostre perquè totes les seves parets, tots els seus racons, tots els seus mobles i objectes ens acompanyin durant aquests darrers anys, en què, vulguem o no, tota la casa es transformarà en una gran sala d'estar o, si volem ésser sincers, en una gran sala d'espera. Perquè aquell pis que potser abans trobàvem petit, ara, sense la presència d'aquells que de mica en mica l'hauran deixat, se'ns farà gran, molt gran. I de cap manera podem oblidar que lentament ens arribarà l'hora que potser només ens serà possible parlar amb les parets. I aprendre a parlar amb les parets i amb tots aquells objectes que ens envolten pot ser la clau perquè els testimonis de la nostra futura solitud no romanguin silenciosos i responguin d'alguna manera a les mirades d'afecte que els haurem adreçat. Potser serà així com aquella «sala d'espera» esdevindrà malgrat tot una sala que farà de bon estar-hi.

Per a nosaltres, els jubilats, aprendre a sentir-nos bé a casa és fonamental. És el moment de recrear aquest darrer petit univers casolà que potser encara podem compartir amb algú, però sabem que, malauradament, no serà per sempre. És per això que mentre puguem compartir-lo haurem de cercar la manera per fer-nos-hi un espai propi sense oblidar que durant la nostra etapa anterior, mentre nosaltres, els homes, hàviem fet de la casa un lloc de pas, les nostres mullers, almenys pel que fa a moltes parelles de la nostra generació, n'havien fet el seu espai de llibertat. Una llibertat que la nostra presència, ara, no pot comprometre i que les nostres mullers, ara, hauran d'aprendre a compartir. Fer-se un espai vol dir saber estar a casa sense ensopegar amb ningú. Potser, en el fons, més que un espai allò que haurem d'inventar o recrear és una vida que, d'una manera permanent, a partir d'ara es desenvoluparà en comú. I aquesta pot ser la gran novetat de la nostra nova condició de jubilats. Haurà sigut necessari assolir aquesta condició per fer, en fi, vida de parella les vint-i-quatre hores del dia sense que ningú, però, perdi el seu espai de llibertat i així, cadascú, pugui aprendre a parlar, silenciosament, amb les seves pròpies parets.

És un manera de dir, car de fet en el meu espai de llibertat només poden endevinar-se dos panys de paret. En el tercer hi ha un armari encastat i en el quart, sortosament, el pany de paret és només imaginari, ja que dona pas a una finestra que de dia em deixa veure la suau muntanya de Batet de la Serra i de nit, quan la boira no l'acompanya, els punts de llum escampats sobre la seva falda em fan companyia. M'agrada trobar-me en aquest espai que és el meu. M'hi sento sol i profundament acompanyat. És el meu lloc de treball. Sempre he pogut gaudir d'un espai semblant. Aquest però és diferent. És el lloc de treball d'un jubilat que ha deixat de treballar per poder seguir fent aquella feina que ha estat i continua essent un lleure més que un treball i que sempre ha estat així, fins i tot en aquells temps en què d'aquest lleure la societat en deia *treball*. De fet, no sé deixar d'escriure i llegir, i en aquest sentit la meua vida de jubilat no ha canviat gaire. Però socialment parlant, ara, en aquest darrer racó meu, no hi treballo, només m'hi entretinc. Potser en el fons m'agrada que la societat reconegui per fi que hi ha treballs que són realment un lleure o un entreteniment, perquè de fet no hi ha res més entretingut que fer un treball de recerca. I potser ha sigut aquest treball de recerca que m'ha convidat a aprendre a parlar no tant amb les parets, que a penes veig, sinó amb els papers, llibres i arxius que les cobreixen. La llibreria és a la sala d'estar. En el meu racó només hi tinc els llibres, arxius i arxivadors que faig servir. Quan entre plana i plana d'una lectura o consulta, o entre línia i línia d'un text que mereix una pausa per anar seguint endavant, les meves mans deixen el llibre o les tecles de l'ordinador per carregar la pipa, encendre-la i llançar suaument a l'aire les primeres alenades de fum, la vista se'm queda perduda en algun racó de la meua cambra, on cada fitxa, cada arxivador, cada document parlen per si sols.

He deixat de fumar. Ja fa temps. No vaig fer-ho per prescripció facultativa. Volia dir-me a mi mateix que d'ara en endavant caldria anar deixant de banda els petits plaers de la vida que teòricament la poden escurçar. Potser no tots. Alguns.

Encara no he hagut de pujar a les golfes per buscar les caixes de segells ni entretenir-me per anar matant el temps. Fa dotze anys que estic jubilat. Dotze anys que van apareixent les esqueles dels altres, amics i desconeguts... i que la vellesa i la mort continuen essent temes gairebé tabús entre nosaltres, els jubilats.

Malgrat que tots la tinguem més o menys al davant de manera que podem tocar-la gairebé amb la punta dels dits, defugim parlar de la nostra mort. Si algú intenta parlar-ne, els altres s'hi tiren a sobre i el tracten de «pesat». Potser perquè encara creiem que parlar-ne porta malastrugança. Parlem, això sí,

de la mort dels altres. Llegim de reüll les esqueles i ens fixem sobretot en l'edat dels coneguts i desconeguts, i la comparem amb la nostra. Sense comentar-ho amb ningú, ens descoratja llegir que el difunt tenia més o menys la nostra edat, i ens fa una certa esperança quan ens assabentem que tenia uns quants anys més. Sabem que no és cap assegurança, però ens fem la il·lusió que potser encara ens queden alguns anys per seguir gaudint de la nostra inefable condició de jubilats.

—Saps qui s'ha mort?

És un tipus d'informació que no deixem mai de comunicar-nos, nosaltres els jubilats.

—En Marcel Boada, fill d'aquell Boada que tenia una ferreteria.

—En Merlot?

—Sí, el noi de can Merlot, casat amb una noia de can Fanga.

—Quan anys devia tenir?

—Era jove.

L'escriptura no podrà expressar mai el to de veu amb què és pronunciada aquesta petita frase.

—Devia ser de la quinta de darrere meu —continua dient—. Uns setanta anys... No ho sé... Encara no he llegit l'esquela. M'ho acaba de dir la Moragues.

—I de què s'ha mort?

És una qüestió que ens interessa molt, a nosaltres els jubilats.

—Prou ho sé —com diu la gent d'Olot—. Fa dues setmanes encara el vaig veure a la trobada de la gent gran que va fer-se a Batet. Fins i tot va recitar-hi una poesia. Era un home molt trempat. Alt i prim. No parava. Anava a totes. Un nervi. No se'n deixava perdre cap.

Els jubilats interpretem les etapes biològiques de la vida a la nostra manera. Mai volem ser grans del tot. Quan es parla de la vellesa tots fem el distret. La paraula «vell» l'hem esbandida del nostre vocabulari. En tot cas, cap de nosaltres n'és, de vell. És una condició que solem posposar al més lluny possible i només l'atribuïm a les persones que no poden valer-se per si mateixes i han perdut suficientment el sentit de les coses per no poder ni tan sols fer-se càrrec que realment ja són velles.

A nosaltres els jubilats, ens agrada repetir, quan aquest és el cas, que ens beneficiem o beneficiarem d'una «jubilació anticipada». Aquesta etiqueta ens agrada. Ens permet recordar a l'audiència que encara no ens toca ser grans i que si fruïm d'aquesta condició és per culpa de la conjuntura. En Merlot tenia setanta sis anys. Tampoc ho era. A ningú se li hauria acudit tractar-lo de vell.

Tenia l'esperit jove, no parava, anava a totes. Per a ell, la seva mort també va ser anticipada. Com totes.

Aquelles mirades de reüll a les esqueles em fan pensar en la petitesa de la condició humana, quan fins i tot la mort està subjecta a les convencions socials. Per a la gent normal i corrent que han tingut el privilegi de viure en un cert anonimat públic, l'esquela és la primera vegada que el seu nom pot aparèixer en un mitjà de la premsa escrita. Per als altres, és d'alguna manera la seva darrera aparició en públic abans d'entrar progressivament en la terra dels records o de l'oblit. Per a tots, l'esquela és un producte comercial com un altre, a tant la paraula. I és a partir d'aquí que les esqueles esdevenen l'expressió de la poca imaginació quan la mort es mercantilitza i en el món ja no hi ha poetes que la cantin com ho feien els nostres avantpassats escrivint epitafis. El gènere tipogràfic i literari de les nostres esqueles és tan migrat que potser ja seria hora que els dissenyadors ens fessin altres propostes i ens oferissin un llenguatge menys convencional. Sense caure en la carrincloneria, l'anunci de la mort necessita una mica de poesia, car només la poesia ens pot fer suportar allò que és insuportable i alliberar-nos de veure reduïda l'existència d'una persona, anònima o no, a unes fórmules tan encarcerades que en llegir-les ens treuen les poques ganes que tenim que els altres puguin assabentar-se de la nostra desaparició.

Esqueles més o menys grans. A tant la paraula i el centímetre quadrat. Ni la mort se n'escapa. Fins el darrer moment cal que les coses quedin clares i les famílies puguin mostrar que, malgrat aquell tòpic que la mort és igual per a tots, la lletra gran i la lletra petita, en el darrer moment, seguiran marcant les diferències. Esqueles repetides dues, tres, quatre vegades que ens permeten descobrir que el difunt devia ser una persona molt important, tot contrastant-la amb altres que anuncien la mort d'altres ciutadans amb una única esquela i lletra ben petita. La fatalitat més gran que pot escaure a l'home del carrer que s'havia refiat que almenys una vegada el seu nom apareixeria en el diaris, és que la seva mort coincideixi amb la d'un d'aquests prohoms de la ciutat. Sort que era amb el sant propòsit d'anunciar la seva mort, si no s'hauria mort de vergonya en veure's reduït tipogràficament a tan poca cosa.

El gènere literari de les esqueles és tan asèptic que sembla que segueix les mateixes pautes que aquell que inspira el DNI o el clàssic «llibre de família». L'única fantasia són els títols de glòria del difunt per a una glòria que els vius creuen que és necessari exhibir en aquest suprem instant en què tot esdevé tan fora de lloc: advocat, metge, banquer, creu de Sant Jordi, membre del Consell d'Administració de la Societat X, cavaller del Sant Sepulcre, soci del Barça n.º, mare d'un tal (mare desconeguda d'un fill conegut!)..., mentre que els parents

de l'home del carrer no s'atreveixen a fer inscriure darrere el nom del difunt aquells títols, de pena o de glòria, que també van ser seus, com per exemple fuster, mecànic, llauner, cambrer o, simplement, sense ofici, jubilat, pensionista o inscrit a l'atur.

A les petites ciutats com Olot, on la gent encara es coneix una mica, les esqueles donen peu a moltes xafarderies. És l'única lletra menuda que llegeixen els jubilats encara que tinguin la vista cansada. I és important perquè, amb el temps, a la gent se la perd de vista i gràcies a les esqueles podem assabentar-nos si el difunt era vidu o casat en primeres o segones núpcies. Podem reconstruir el seu historial familiar, social i religiós; se'ns fa saber si els fills s'havien casat o no, si n'havia quedat algun de solter i fins hi tot si n'hi ha algun d'oficialment promès. Moltes vegades hi ha sorpreses. Noms que desapareixen, potser aquell d'una jove: la muller d'un fill divorciat. No hi ha sorpreses, en canvi, o molt poques pel que fa la manera com moren els nostres compatricis. Gairebé tots moren «cristianament», és a dir, havent rebut els sants sagraments i la benedicció apostòlica, llevat d'alguns dels quals no se'ns diu de quina altra manera han mort. Un silenci sospitos. Parlant de l'infern, no sé quin teòleg no gaire ortodox afirmava que l'infern sí que existia, però la seva fe en la bondat divina li feia creure que el problema de l'infern era que des que havia estat creat romania completament buit. En tot cas, de casa nostra no hi haurà ningú si ens fiem d'allò que ens diuen les esqueles. Per a nosaltres els jubilats és un consol saber que tots descansarem en pau per més guerra que hàgim donat.

* * *

Fa uns dotze anys que vaig escriure aquestes planes. Eren coses que deia en començar la meua tercera edat. Impersonals. Encara no em venia al cap que un dia em decidiria a escriure quelcom que podria assemblar-se a unes memòries. Si la memòria (o altres coses) no em falla, tindrè quelcom més per explicar. Més personals, aquestes.

Aquell espai del qual parlava més amunt continua essent el meu. Hi ha un pacte implícit amb la Neus. Mai hi toca res. Jo tampoc toco res del seu. Cada un té el seu sentit de l'ordre. I el meu té una aparença de desordre. Però ho trobo tot, gairebé tot. Hi és gairebé tot. El present, el passat i potser una mica del futur. En aquest espai no mato el temps. El visc. El recordo. Hi passo moltes hores. No parlo amb les seves parets. De moment, escolto les coses que contenen. Totes em diuen quelcom. Encara no he fet el propòsit de pujar a aquelles golfes imaginàries. Durant aquests dotze primers anys he anat fent moltes coses des

d'aquí estant. Potser eren antics projectes. Projectes a mig fer que necessitaven temps. Potser sense cercar-ho he tornat a una mena d'antropologia carismàtica, no professional. Vull dir, no emmarcada en cap institució. Continuo essent membre del *Laboratoire* de Nanterre. Oficialment. No participo en cap projecte de recerca col·lectiu, encara que he treballat per als arxius de la seva biblioteca. Ho veurem després. Vaig per lliure. És normal. Estic jubilat. Del meu país no pertanyo a cap institució universitària. Com he dit en un altre capítol, vaig acabar el meu pas per la Universitat Rovira i Virgili amb un contracte dit «d'obra», com aquell que pot tenir un paleta. He dedicat aquests dotze primers anys de la meva jubilació a la recerca antropològica simplement perquè he volgut i perquè he gaudit fent-ho. Lliurement. Potser hauria volgut tenir els mitjans institucionals (econòmics) per tirar endavant algun projecte: per passar uns dies a Berlín, a Munic..., per seguir treballant amb les abies dels seus museus. No ha sigut possible. Potser també m'hauria agradat estar una mica més en forma per anar al Camerun per passar-hi un parell de mesos. De tant en tant. Com ho fa el meu amic Olivier Herrenschmidt, ara, un cop jubilat, anant a l'Índia. A mi no m'ha sigut possible. Hauria hagut de ser per lliure i la nostra economia domèstica no dona per tant. A més a més, hauria estat molt complicat. Em consola pensar que encara em queden materials per anar treballant.

Vaig dedicar els primers anys de la meva jubilació a treballar sobre el joc d'*abies*, les seves peces: aquelles xilografies amb la forma i la mida d'una ametlla. Ara tenia tot el temps que em calia. Podia fer l'escampada de fitxes que necessités. Res m'impedia que instal·lés algun suplement de taula al meu escriptori i escampar les capses amb les seves fitxes per terra si calia. Havia pensat a fer les fitxes seguint un programa informàtic. Vaig intentar-ho. Sense resultats efectius. Vaig seguir emprant el sistema habitual, el simplement manual: ordenant, desordenant i ordenant de nou les 3.000 fitxes que tenia. Moltes vegades. Per museus, per temes, per formes, per estils... Vaig aprofitar les convidades que Tervuren³⁹ va fer-me per estar en algun tribunal de tesi o per a la presentació de la *Forêt de nos ancêtres* per seguir treballant en el seu museu. Una delícia de col·lecció. Feia el mateix al *Musée de l'Homme*, quan amb la Neus fèiem l'escampada anual i gairebé ritual a París des que estem jubilats. Abans que el *Musée* fos traslladat al nou museu del *Quai Branly*.⁴⁰ Vaig escriure diverses vegades a

39 NE: Fa referència a l'*Africa Museum*, abans *Musée Royal de l'Afrique Centrale*, a Tervuren (Bèlgica). És un museu amb col·leccions etnològiques una bona part de les quals procedeixen del Congo Belga i dels mandats de la Societat de Nacions a Rwanda i Burundi.

40 NE: Fa referència al *Musée du Quai Branly-Jacques Chirac*, a París. És un museu hereu de les col·leccions etnològiques del *Musée de l'Homme*, però més orientat a la dimensió artística.

en Jacques Mercier,⁴¹ amb qui havíem pensat fer alguna cosa junts. No va donar cap senyal de vida. Mentre era a París, havíem intercanviat informacions. Ens discutíem. Havíem pensat a fer quelcom plegats. Un *beau* llibre, com diuen els francesos. Vàrem encarregar un disseny a en Francesc Guitart.⁴² El laboratori ens va pagar algunes missions a museus. Però els intercanvis es van estroncar amb la meua vinguda a Barcelona. Per a ell segurament era una qüestió marginal. Estava embrancat en un gran projecte subvencionat per la Unió Europea sobre la recuperació de moltes obres d'art a Etiòpia. Era la seva especialització. En no donar senyals de vida, vaig decidir continuar treballant.

Hi he gaudit molt. Era un terreny diferent d'aquells en què m'havia especialitzat, encara que sempre el tema de les abia m'havia acompanyat. Des del moment en què Atangana Dominic em va comunicar les primeres «divises» que feien referència a les coses gravades, vaig dir-me que un dia o altre acabaria escrivint quelcom sobre aquell joc. Tenia plena consciència que aquelles «divises» constituïen un document únic.

La decisió més o menys conscient de dedicar un temps a l'estudi de les abia em venia de lluny. Vaig escriure'n unes primeres planes l'estiu de l'any 1970 per comprovar que podia fer-ho. Tenia una primera idea molt elemental: quines podien ser les dades sobre la cultura material, aspectes de la vida social, etc. que es podrien obtenir a partir d'un examen detallat d'aquelles peces. Vaig parlar-ne amb Denise Paulme.⁴³ L'hi proposava com a tema per a una tesi de doctorat. Coneixia el joc. Sabia doncs de què li estava parlant. M'aconsellà que continués les meves recerques sobre la medicina, la religió, la màgia, la noció d'*evu...*, que m'obriria més fàcilment el camp de la meua comprensió del món *beti*. De fet, sabia que tenia més materials sobre aquests temes. Va ser un bon consell. Després hi vaig anar treballant d'una manera intermitent. Molt aviat vaig descobrir la col·lecció del *Musée de l'Homme*. Hi anava sovint. La tenien en una capsa de Duralux al magatzem del soterrani. Li vaig treure la pols moltes vegades. Hi treballava sobretot quan acabava una tesi, un llibre, un article... com per esbravar-me una mica. En definitiva, l'*abia* era un joc, oi? Quan vaig entrar a la Universitat de Nanterre,⁴⁴ vaig quedar sorprès en veure que el logo del Laboratori era una abia precisament de la col·lecció del *Musée*. Després, seguint la

41 NE: Jacques Mercier (1946) és un antropòleg francès especialitzat en les cultures etiòpiques.

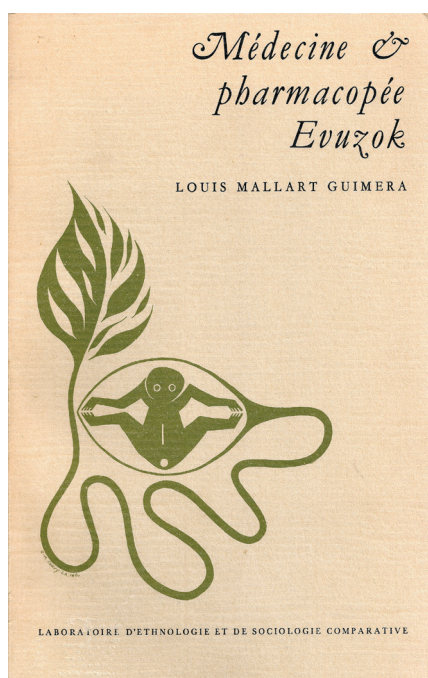
42 NE: Francesc Guitart és un pintor, gravador i fotògraf català que té relació amb el Camerun.

43 NE: Denise Paulme (París 1909-1998), antropòloga africanista que va ser directora i supervisora de les primeres recerques de Lluís Mallart.

44 NE: Fa referència a la *Université Paris X* a la ciutat de Nanterre, on Lluís Mallart va fundar el màster d'Antropologia Mèdica (etnomedicina) a la dècada dels vuitanta.

mateixa font d'inspiració, vaig proposar al dibuixant del servei de publicacions del laboratori que fes les portades primer de *Médecine et pharmacopée evuzok* i després de *Ni dos ni ventre* inspirant-se en una *abia*. Molt més tard, quan vaig crear la primera *Maîtrise* (màster) d'etnomedicina que es feia a França, el mateix Jean-Marc Chavy, el dibuixant, va fer-ne el logo amb el dibuix de l'*abia* emprada a *Médecine et pharmacopée evuzok*. Va ser iniciativa seva. Devia endevinar que era com el meu emblema o logo personal. En el cartell del postgrau d'estudis africans que vàrem fer a Tarragona, la fotografia d'unes *abia* tampoc hi podia faltar. Anaven acompanyades d'una petita frase:

Les fitxes d'*abia*, un joc d'atzar del Camerun, són irrepetibles, com les cultures.

En un altre moment vaig concebre i vaig preparar un manuscrit que presentava les «divises» i cada grup de «divises» sobre un mateix tema anava il·lustrat amb unes quantes *abia*. En Jean-Marc va fer-me l'esbós d'una maqueta que encara deu ser en els meus arxius. Aquell projecte no em va deixar satisfet. Les *abia* es mereixien una altra cosa.

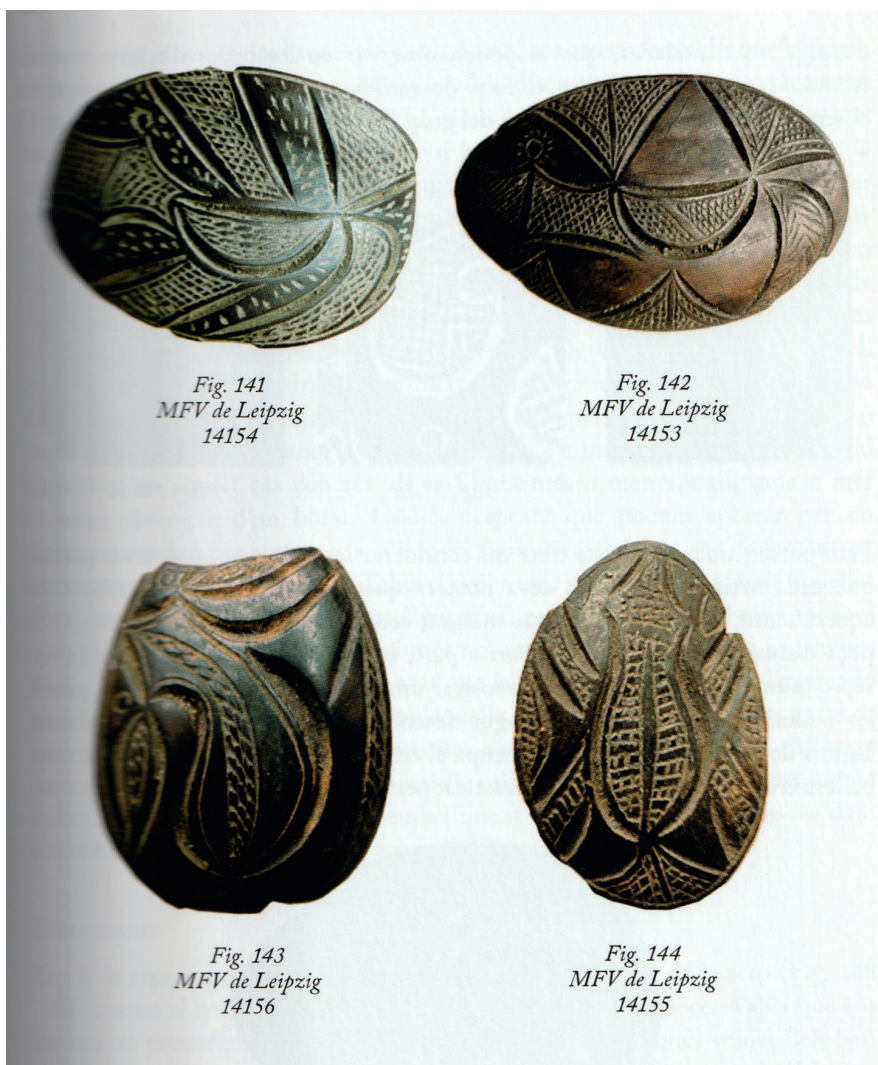
La meua petita col·lecció, formada per unes 20 peces, s'ha anat fent més petita amb el pas del temps. N'he ofert a persones estimades. Per a mi eren un bé molt preuat. Donar-les esdevingué, doncs, un acte simbòlic. La primera que

vaig donar va ser a en Michael Houseman en acabar el seu diploma de mes-
tratge sobre el ritus d'iniciació. La Neus i la Myriam porten collarets fets amb
aquestes peces.

En arribar a Tarragona i organitzar el postgrau d'Estudis Africans, era
tan forta la idea d'anar formant al seu voltant equips de recerca amb la possibili-
tat de fer treball de camp i estades en altres universitats per anar preparant doc-
tors, que no em va fer res proposar a l'Eliseu Carbonell de prendre com a tema
d'estudi les abia. S'interessava per l'art africà i considerava que tenia la capacitat
intel·lectual per seguir aquell treball. El que jo considerava important era que
aquell estudi no quedés empantanegat. Però al cap de poc temps vaig començar
a veure que tots aquells projectes se n'anirien en orris i que jo em trobaria jubilat
als 65 anys (no als 70 com m'havien promès) i potser fins i tot abans. Va ser
llavors quan vaig haver de dir a l'Eliseu que em feia enrere en la meua proposta.
Em va saber greu. Em veia jubilat abans d'hora.

La jubilació i el temps que t'ofereix va ser la gran ocasió per dedicar-m'hi
de ple. Potser ho havia endevinat els darrers temps de ser a Tarragona. Vaig
fer-me imprimir unes fitxes i vaig fixar totes les fotografies que tenia en sobres
i paquets. Aquesta tasca podia assemblar-se una mica a aquella que esmentava
abans d'ordenar segells. Una tasca molt material però molt útil. Mai he tingut
«matxaques» al meu servei. En fer-la jo mateix, en ordenar i desordenar les
fitxes, una vegada, dues vegades... i en contemplar-les tantes vegades, me les
he anat fent meves, interioritzant-les a poc a poc. Quan hom fa un treball de
recerca, prepara un article, escriu un llibre, és difícil desfer-se del seu objecte.
L'acompanya en tot moment. Per tot arreu. I hom arriba a fer-se pesat.

—Pare —m'ha dit més d'una vegada l'Oriol—, aprofites qualsevol
avinentesa per desviar la conversa i parlar de les teves abia.

I tenia tota la raó. De les *abia* o de qualsevol altre tema, segons el que feia en aquell moment. Aquest tipus de recerques, tan específiques, tan especialitzades, tan lluny dels problemes d'actualitat, fa a més a més que hom, si bé se senti comprès pels seus íntims —perquè t'estimen i saben que és la teva dèria—, ho visqui amb molta soledat. A Olot no n'he pogut parlar amb ningú llevat d'en Ricard i l'Ester, als qui vaig passar una de les primeres versions franceses. Un dia vaig intentar parlar-ne amb en Miquel Planas, un insigne bibliòfil olotí, un artista. Havia format part de l'agrupament escolta juntament amb la Neus. Ens havíem trobat moltes vegades. Els tres teníem grans converses. Al mig del

carrer. Mai tenia pressa. A mi em coneixia com el marit de la Neus. Aquell dia sortia de la copisteria per fer fotocòpies d'algunes *abia*. Ens vàrem trobar. Li'n vaig parlar una mica. Fins i tot li vaig ensenyar alguna d'aquelles fotocòpies. La conversa va durar poc. Aquell dia tenia pressa. Pensava que un artista podria interessar-se per aquells petits objectes que jo considerava com obres d'art. Un altre dia ens vàrem trobar. Anava en cotxe. Es va aturar.

—Ens hem de veure —va dir-me—. Quan vulguis, vine a casa —vaig contestar-li mentre algú tocava la botzina darrere seu.

Un dia va venir. En Miquel estava fent una col·lecció temàtica (ecologia, economia, medicina...) aprofitant l'avinentsa del canvi de segle. Volia dedicar un llibre a l'Àfrica. Eren llibres molt ben editats, de bibliòfil, amb escrits de persones generalment ben conegudes en l'àmbit català, numerats i en un nombre molt reduït d'exemplars, cent o cent vint. A Olot no hi havia ningú que li pogués fer un text sobre l'Àfrica. En Miquel Planas va ser sincer. M'explicà que havia anat a la Universitat Autònoma de Barcelona. Coneixia en Salvador Cardús, que participava en un número d'aquella col·lecció. Li va preguntar si coneixia algú que pogués escriure un text sobre l'Àfrica, un antropòleg, un sociòleg...

—Però, com? —va dir-li en Cardús—. Si a Olot en teniu un.

—A Olot? —digué tot estranyat en Miquel Planas (cal dir que els vells olotins es coneixen molt bé entre ells i jo era de can Fanga).

—No, no en conec cap.

—Sí, home, sí —continuà en Cardús—. En Mallart, que està casat amb la germana de l'actual alcaldessa d'Olot.

I d'aquí va sortir aquell poema: *Àfrica: entre la memòria i l'oblit*.⁴⁵ Ell faria el llibre i les il·lustracions i jo el text. Com que em va semblar que de l'Àfrica no en sabia gaire res, li vaig deixar uns quants llibres d'art africà i de fotografies meves sobres les *abia*. Quan m'ensenyà el llibre fet amb les seves il·lustracions i el meu text, em tornà tots aquells llibres i realment em va sorprendre que em digués:

—No n'he tingut cap necessitat!

Jo pensava que els artistes en fer una obra es documentaven, no per copiar res, però sí per inspirar-se. Tots sabem que l'art africà influencià molt Picasso.

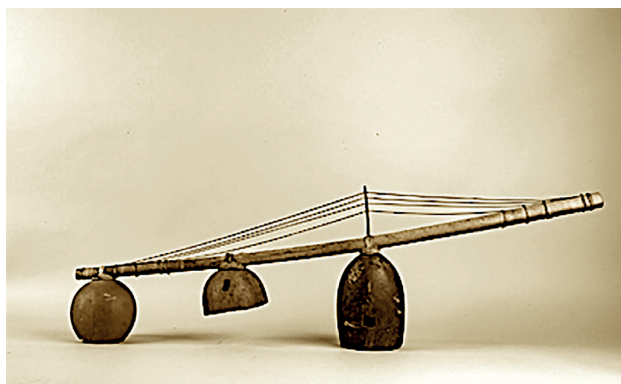
⁴⁵ Més tard donaria lloc al seu llibre *Okupes a l'Àfrica* (Mallart Guimerà 2001).

Però continuem parlant de les meves recerques sobre les *abia*. Vaig partir d'un principi molt elemental. Disposava d'un corpus homogeni i nombrós. Gairebé d'unes 3.000 fotografies, no totes de la mateixa qualitat. Tenia material suficient per observar-ne l'estil: les constants, les tendències, les variables... M'atreviria a dir que vaig fer aquesta recerca sobretot amb els ulls: mirant i

mirant moltes vegades aquelles fixxes. Va ser així com vaig poder observar les simetries, les inversions, les repeticions, la multiplicitat de les perspectives en una mateixa figura, el valor de les proporcions, els diferents usos de l'espai, la seva economia, el sentit que prenia el fons, el marc i tota la topografia de la peça... I en passar d'una *abia* a l'altra podia entendre el significat de certes formes, perquè l'una ajudava a explicar l'altra com als mites; descobria la diversitat de propostes sobre un mateix tema, les substitucions, les metonímies, és a dir, de quina manera la part d'una figura esdevenia com el tot en una altra peça i es construïa així un símbol; la combinació entre elements figuratius i abstractes i el predomini de l'abstracció en regions on l'islam no permetia l'art gràfic figuratiu, tot disfressant amb arabescs i altres recursos gràfics certes figures. I anar descobrint aquestes coses tan menudes, precisament en unes miniatures, era un plaer molt gran perquè era entendre una mica un art africà gens convencional, i entenc per «no convencional» aquelles peces d'art que fugen de les escultures i altres objectes que estem avesats a veure a les exposicions i llibres d'art africà. Pot ser que sigui la totalitat d'aquestes coses menudes la que et faci comprendre una cosa, una institució; en aquest cas, l'estil d'unes xilografies fetes en una altra època i en una contrada d'Àfrica que per a molts no té cap interès especial, amb què pots demostrar si més no que alguns principis aplicats després pel cubisme eren ja aplicats pels autors d'aquelles xilografies. Potser la recerca és això: fer conèixer una cosa desconeguda. Però la comprensió de la gent que t'envolta pel que estàs fent és molt minsa. Com es pot explicar als veïns de l'escala o als amics amb qui compartim algun dinar per celebrar el sant o l'aniversari d'algú de nosaltres o amb qui anem al casal del barri de Sant Joan les Fonts per veure els partits de futbol? A la Neus li passa el mateix: amb qui pot parlar de literatura? No és un problema, doncs, ser o no ser de can Fanga o d'Olot. Aquests veïns o amics tampoc són el problema. Amb ells m'ho passo molt bé. Em venen a buscar per anar a veure el Barça al casal. Uns senyors, de qui no conec ni el nom, ja ens guarden els seients a la primera fila. Parlem de l'alineació. Cridem els gols de l'Iniesta, d'en Messi, d'en Pedro o de qui sigui (mentre sigui del Barça) com si fóssim al camp. I a l'escola de pintura, quasi cada dia organitzem un berenar, amb cava, embotits i lioneses, que ens deuen fer modificar els nostres barems de colesterol. I a més tots ens donem ànims: tots ens diem que pintem com ningú. Però, és clar, amb cap d'ells parlaré de les meves recerques sobre les *abia* o sobre les epepeies de *mvēt*.⁴⁶

46 NE: El *mvēt* és un instrument de corda polsada, entre arpa i llaüt, que acompanyava epepeies mítiques (Alexandre 1974; Mallart Guimerà 2009).

És normal. I amb molts d'ells, la Neus i jo ens prohibim parlar de política i de religió, per no crear tensions. El problema dels universitaris jubilats que vivim en un lloc com Olot és que hi trobem a faltar l'esperit molt més cosmopolita de les ciutats. No tenim al nostre abast ni biblioteques, ni possibilitats d'anar a veure exposicions que valguin la pena, ni d'escollir entre tres o quatre conferències interessants, ni de tenir les ocasions de trobar-te amb gent diferent, no per parlar necessàriament de les *abia* o de les epopeies africanes, sinó de moltes altres coses que vagin més enllà de la vida quotidiana, de les qüestions preferentment olotines. En tot això, jo penso que, a més a més, hi ha una qüestió ideològica: el nacionalisme viscut sobretot fora de les grans ciutats desenvolupa no tan sols el provincialisme, sinó també el localisme: ocells d'Olot, bolets d'Olot i la seva comarca; La Comarca, l'única revista d'Olot: tot un programa; escriptors d'Olot; premis literaris sobre temes olotins... I els cercles intel·lectuals d'Olot són cercles molt fets, difícils de penetrar-hi, generalment formats per olotins de sempre o quasi sempre. Només el nom d'un barri, Pequín, i d'alguns carrers al voltant de la plaça d'Amèrica, on visc, ens eixampla l'esperit. De vegades penso que si es vol canviar l'organització del territori català i dividir-lo en vegueries deu ser per fer-nos creure que el nostre nacionalisme no té un deix de provincialisme. Ens caldrà encara una mica de temps perquè el contingut d'aquest darrer mot sigui substituït per aquell de «veguerisme». De tant buscar les nostres arrels ens oblidem que els altres arbres també en tenen.

Però tornem al tema de les *abia*. Durant els primers anys de la meva jubilació em vaig dedicar gairebé exclusivament a continuar aquesta recerca. I ben aviat vaig comprendre que aquell estudi no me'l publicaria ningú. Vaig dir-me que era igual, que calia continuar, que allò important és que estigués fet. Tenia unes dades enregistrades que eren un material únic. Calia doncs seguir endavant. Llavors em vaig tornar, no sé com dir-ho, «maximalista» potser, vull dir

que a mesura que anava escrivint no ho considerava tant com si fos el text d'un futur llibre, sinó simplement el d'una recerca, i això es traduïa en el fet que quan veia que calia afegir la fotografia d'una *abia*, la hi afegia, sense preocupar-me per res del cost que això podria significar si un dia es volgués publicar. Primer vaig fer un manuscrit en francès i després un altre en català, i el manuscrit en català vaig fer-lo, horitzontalment, en dues columnes i de manera que cada plana formés un arxiu en el meu ordinador per tal que, en modificar una cosa, no s'em moguessin les imatges. Una feinada. Volia que, si no es publicava mai, almenys quedés una mica presentable.

Si en un principi l'interès per aquestes peces em venia per la seva bellesa —un aspecte ben subjectiu— i per aquelles petites «divises» enregistrades —un aspecte objectiu—, a mesura que m'endinsava en la seva anàlisi em van fer descobrir altres aspectes: l'estil, com ja he esmentat, la seva comparació amb altres formes de grafismes africans, la possibilitat que aquest grafisme fos relacionat amb alguna forma d'escriptura pictogràfica i, per fi, la relació de les «divises» amb el llenguatge tamborinejat. Tot això em va portar a l'estudi de les regles del joc, a establir una diferència entre els jocs oberts i els jocs tancats i a considerar el joc d'*abia* com un joc obert en què els temes gravats en aquelles peces no intervenien per res a guanyar o perdre una partida. És aquesta particularitat la que explica la gran varietat de temes tractats i en teoria la llibertat de l'artista de gravar qualsevol cosa. És així com el joc d'*abia* esdevenia, teòricament però també quasi pràcticament, una mena d'enciclopèdia gràfica sobre les coses d'aquest món. Les 700 peces escollides del meu manuscrit volien donar al lector aquesta sensació.

Però va haver-hi un altre aspecte que em va fer reviure un tema fonamental de les meves recerques anteriors, aquelles que tractaven sobre el tema de l'*evu*. Les regles del joc m'ensenyaven que guanyar o perdre no implicava cap classificació de les coses gravades, cap sèrie com els colls de què parlem en les nostres baralles de cartes. I en no comportar cap classificació, el joc suggeria una operació lògica prèvia a la funció cognitiva de classificació: el pas de la indefinició o del caos (quan les peces són barrejades) a la definició o individualització de les coses (un antílop, un peix, un ocell o res de tot això: cara o creu), sense procedir a la funció següent, que seria la classificació. En aquell moment vaig recordar-me del Gènesi i d'aquell article de Léo-Strauss (no de Lévi-Strauss) que contenia una proposta d'explicació —per cert, molt estructuralista!— d'aquell primer capítol de l'Antic Testament. La creació no era res més per a aquell autor que un procés de separació o de diferenciació de les coses, la llum de la fosca, el dia de la nit, l'element sec de l'element líquid, etc. El «cara» i «creu» en què es basaven les regles del joc d'*abia* esdevindrien llavors la clau per entendre un procés lògic de diferenciació, separació i individualització que es produïa a través d'un acte lúdic, d'un joc, el joc de les *abia*. Però la meua alegria va ser més gran quan vaig adonar-me que allò que nosaltres traduïm per «cara o creu» estava relacionat amb els conceptes de «panxa» i «esquena». En la pel·lícula *Dansa als esperits*,⁴⁷ Mba Owona ensenya al seu fill com cal collir les escorces que treu d'un arbre segons que caiguin de «panxa enlaire» o d'«esquena», és a dir, de «cara» o de «creu». Així, d'aquell «ni dos ni ventre» del començament de les meves recerques sobre la noció d'*evu*, passava a un *dos ou ventre*, a un «cara o creu», i, d'aquesta manera, el cercle, el cercle de les meves recerques, quedava tancat.

Un cop vaig acabar la recerca i després d'imprimir-la amb la meua senzilla HP, la vaig fer «enquadrar», si aquest és el terme just quan només vas a la copisteria i li fas posar una espiral i unes cobertes perquè els fulls no s'escapin. Vaig treure aquell suplement de taula que acompanyà el meu escriptori durant uns quants anys i feia més petit el meu estudi. I vaig ben guardar tots els fitxers en un armari, que d'una certa manera podria comparar amb aquelles golfes de les il·lusions posposades. I per fi, la meua, aquella de treballar sobre el joc de les *abia*, era aconclerta. Després parlaré del destí d'aquell manuscrit al cap de cinc o sis anys.

Durant aquesta recerca, però, vaig tenir un esglai. Consultant aquella cinta magnetofònica en què tenia gravades les «divises», s'em va trencar. La vaig enganxar d'una manera molt artesanal. Aquelles cintes tenien gairebé quaranta anys. No volia que em tornés a passar. Era a Olot, ben jubilat. Vaig escriure alguns

47 Íscar, op. cit.

correus electrònics. Volia saber si tècnicament era possible passar les cintes a un suport més fiable. Estàvem de ple en l'època dels CD i es parlava de gravadores domèstiques, vull dir incorporades als ordinadors. El meu problema era el pas d'una cinta magnetofònica a un CD, passar del sistema analògic al digital, dirien, em sembla, els entesos. Uns amics francesos, el marit, informàtic, i ella, treballant en el servei de recuperació del patrimoni cultural de l'Ajuntament de Pontoise, em varen dir que tècnicament era possible i la Marie Madeleine Canet em va enviar l'adreça d'un tècnic que s'hi dedicava i treballava per l'Ajuntament. Vaig demanar un pressupost. Molt car! Vaig deixar de pensar-hi. Aquell esglai anava quedant lluny. Per la força de les coses. Un dia vaig anar a la botiga Musicom d'Olot, una botiga d'instruments musicals i que, entre altres coses, feien CD de música i cursos d'informàtica musical. Els vaig parlar del meu assumpte. Cap problema. Ells podien fer-ho. Però, és clar, jo volia organitzar cada CD en pistes segons els temes tractats en les cintes. I la majoria estaven gravades en llengua ewondo. Impossible fer-ho. Molt amablement, em varen preguntar si tenia temps. Els vaig dir que de moment no m'en faltava. Em digueren que em resultaria molt més barat fer-ho jo que fer-ho fer. Amables. Molt. Em van proposar adaptar el meu ordinador, posar-m'hi el programa adequat, una mica més de memòria i seguir un parell de classes per instruir-me en els arcans informàtics d'aquell programa. Total, un preu assequible. I des d'Olot estant em vaig convertir en un top manta perfecte. Durant uns quants anys no vaig fer res més. Tenia les eines necessàries per digitalitzar tots els meus arxius orals (àudio) i protegir-los gràcies a les noves tecnologies. Ja feia molts anys, havia convertit les cintes de tambor en *cassettes*. Ara passava aquestes a l'ordinador en temps real. Gràcies a aquell programa, la veu es convertia en un espectrograma que em permetia escoltar la veu gravada, anar amunt i avall en un segon, suprimir alguns sorolls i, sobretot, organitzar cada cinta en pistes segons els temes tractats amb uns simples *seleccionar, cortar y pegar*. L'índex que feia a part em permetia assenyalar el contingut de cada CD.

Va ser una feina molt entretinguda, no gaire intel·lectual però tan important com totes les altres i potser més. Eren veus d'Àfrica. Salvava les veus d'una colla d'evuzok, converses, cants, rondalles, mites, ritus... i fins i tot les bramades del meu estimat Yusufaki. Vaig fer 137 CD d'àudio amb un índex de 64 planes. I les caràtules de cada CD, d'una manera molt artesanal. Uns professionals haurien millorat el so d'algunes cintes. Sempre s'hi serà a temps.

Vaig donar algunes veus per conservar aquests arxius a casa nostra en alguna institució. Ningú s'hi va interessar. Vaig demanar un ajut molt limitat per millorar les meves eines de treball. Cap resultat. Vaig continuar tirant endavant.

Van ser uns anys molt intensos. Gràcies a aquesta feina de conservació d'unes dades, vaig poder reviure una part molt important del meu treball de camp etnogràfic, sentint les veus dels uns i dels altres, que m'empenyien a reflexionar sobre l'ús que jo n'havia fet en les meves anàlisis i interpretacions; sentint de vegades la remor de la pluja, els sorolls de la nit, els crits enjogassats de la canalla, el cant potser afinat però segurament a deshora d'algun gall desorientat, el xiuxiueig dels grills, que amb la seva monotonia incansable em feien copsar que aquell rerefons de la cinta enregistrada era d'un dia a ple sol o de pluja, gravada en una clariana solitària...

I digitalitzava una cinta rere l'altra sense imaginar-me que un dia, molts anys després, en un viatge al Camerun que vaig fer amb l'Oriol i la Myriam, la meva filla escriuria aquestes paraules:

A Minsola, gràcies a un generador d'electricitat —malgrat tot, les noves tecnologies tenen els seus avantatges!—, vàrem poder escoltar algunes de les gravacions que el meu pare havia portat per als evuzok.⁴⁸ Una trentena de persones, de totes les generacions, assegudes en una gran sala d'estar de la casa del difunt Paul Bikoe, escoltaven les veus gravades feia quaranta anys. Eren les veus dels evuzok que havien mort, les veus dels seus avantpassats. Davant meu, a uns metres, s'hi trobava una dona gran: un somriure il·luminava la seva cara amb uns ulls que ja no hi podien veure. No sé si podia comprendre d'on sortien aquestes veus de persones que havia conegut, però penso que durant uns moments es submergí en la seva joventut. Els avantpassats havien tornat.

Un dia vaig anar a París per participar en unes jornades que el *Laboratoire d'Ivry* havia organitzat sobre bruixeria. Era quan tot just havia començat aquesta tasca de digitalització dels meus arxius. En vaig portar dos o tres exemplars. Cada CD-R amb la seva caràtula artesana i l'índex del contingut de les seves pistes, en francès. Els vaig ensenyar als meus col·legues Michael Houseman, Adler, Manga Bekombo... Durant una conferència, en Manga Bekombo em va passar una nota en què em preguntava què pensava fer amb aquells CD. Li vaig contestar que, de moment, salvar les dades de les cintes enregistrades gràcies a la possibilitat de donar-los un suport més fiable. La cosa va quedar aquí. De retorn a Olot, vaig rebre una telefonada de la Marie-Dominique Mouton, responsable de la biblioteca del *Laboratoire* de Nanterre. En Manga l'havia assabentat del que estava fent. Em va fer la mateixa pregunta. Em va dir que la biblioteca estaria disposada a crear un *Fonds Lluís Mallart Guimerà. Documents evuzok*

48 Hi ha una curiosa notícia sobre la circulació d'aquestes cintes magnetofòniques. Veg. «Redacción» (22 de novembre de 1961). Intercambios entre Esparraguera y Kribi. *La Vanguardia Española*, p. 27.

amb els meus arxius, orals i escrits. M'enviarien un ordinador nou i un escàner perquè pogués fer la feina amb més seguretat. Un detall. Vaig ampliar aquell projecte: als documents d'àudio hi vaig afegir els documents amb dades. Vaig escanejar més d'11.000 documents (llibretes, fitxes, transcripcions, notes...): 83 CD. De tots els CD (àudio i dades) en vaig fer una còpia per a mi.

Va ser llavors que em vaig convertir en un vertader top manta.

Un dia vaig tenir un somni. Somniava que tenia picor a l'esquena (la devia tenir de veritat) i que tenia l'ordinador al davant (entre l'esquena i l'ordinador hi devia haver una certa identificació). M'hi posava una pomada. La pantalla quedava negra (de la mateixa manera que quan fem funcionar la funció *seleccionarlo todo*). La negror, però, regalimava pantalla avall. Després feia funcionar aquella altra funció de suprimir. La pantalla quedava blanca i em desapareixia la picor de l'esquena.

Devia estar molt capficat en el que feia.

L'any 2006 donava el treball per acabat. Potser falten unes 3.500 fitxes amb les fotografies de les abia i unes 200 llibretes sobre els tractaments que Mba Owona feia als seus malalts. De moment encara no ho he fet. Potser més endavant o, si més no, quan em mori la biblioteca de la Universitat de Nanterre rebrà els originals.

L'any 2006 (com de costum, no recordo bé la data), la Biblioteca de Nanterre em va convidar per fer la inauguració oficial d'aquells arxius. Per a mi va ser un moment important. En un article que vaig escriure una mica abans i que em va publicar la *Revista d'Etnologia de Catalunya* deia:

De vegades penso que en les tesis de doctorat en antropologia, els candidats haurien de presentar en annex una còpia dels documents etnogràfics originals (orals i visuals) que constitueixen la matèria ex qua han elaborat les descripcions, anàlisis i interpretacions del seu treball de recerca. Aquests materials haurien de quedar-se en els arxius de la universitat per tal que poguessin ser consultats per tots els estudiosos o per totes aquelles persones que volguessin verificar les dades i si fos necessari proposar altres interpretacions. Només així els etnòlegs podríem aportar una mica de fiabilitat a les nostres recerques sobre el terreny i d'aquesta manera, en donar peu a la confrontació, contribuiríem a fer avançar la nostra disciplina. (Mallart 2006)

A la Universitat de Nanterre ja fa temps que es van constituint aquests fons amb els arxius, no de doctorands, però sí d'antropòlegs confirmats, cedits per les seves famílies després de la seva mort. Potser vaig ser el primer a fer-ho en vida i el primer a donar-los digitalitzats. Avui les noves tecnologies ho permeten. No vaig tenir la sensació d'haver-me convertit en un fòssil abans d'hora.

Els arxius, sobretot els orals, han de ser considerats no tan sols com a part de la memòria d'un poble, sinó també de la seva pròpia veu. El que avui els antropòlegs estudiem esdevé matèria per a la història de demà.

Després d'haver realitzat aquest projecte que no tenia guardat a cap prestatge d'aquell armari de les il·lusions posposades, encara no vaig haver d'agafar l'escala per enfilar-m'hi.

El temps de la meva jubilació continuava, prenia altres formes. Fins i tot vaig tenir l'ocasió de tornar a l'Àfrica.

El replà

Abans i durant el confinament
2009-2020

A en Marc i a l'Enric (per a quan siguin grans),
que ens permeteren veure com esdevenien
uns éssers humans, mentre que nosaltres,
la iaia Neus i l'avi Lluís,
que no n'eren realment, d'avis,
anaven ja per altres camins.
(Olot, tardor de l'any 2016)

Un dia, la Gemma i el Pere, els nostres veïns, ens van convidar a prendre cafè. Ens volien fer una confidència.⁴⁹ Proposar-me quelcom una mica especial. Ens van assabentar que havien decidit casar-se civilment sense fer cap cerimònia especial. Omplirien els papers i prou, davant del jutge. Però uns dies després, amb la família i els amics, volien fer una festa, una festa de casament, una vertadera festa. La farien en una masia a la vall de Bianya, a can Corominas. Ens hi convidaven. El cafè fumejava i exhalava una aroma perfumada. Tenien una idea al cap. Volien fer una petita cerimònia, diferent, menys encarcerada que aquelles que hom veu a les esglésies, als jutjats i ajuntaments.

Cal dir que sabien el que feien. Sabien que no era jutge. Sabien, però, que per la meua antiga professió podia fer-ho.

La Gemma és una artista. Fou fàcil d'imaginar la festa.

⁴⁹ NE: Aquest relat va ser publicat en una edició no venal en ocasió dels noranta anys d'en Lluís Mallart. Hem procedit a una correcció d'errades en relació amb l'edició original.

El cel estava ennuvolat. Però el verd d'aquella vall estava alegre, somreia com tots els convidats, ben mudats. Però encara somreia més la Gemma amb el seu vestit de color escarlata i en Pere amb el seu vestit blanc amb una flor pintada al pit, que pel color semblava sortida del vestit de la seva companya. L'un per l'altra, l'un amb l'altra anaven avançant per entremig dels seus amics i parents com en un gran temple a cel obert que tenia el firmament per volta i els arbres per pilars, sota el so d'una música que no tenia res a veure amb la clàssica marxa nupcial. Els vaig dirigir unes breus paraules. Anava amunt i avall enmig dels amics i parents. I perquè les coses quedessin ben clares, vaig precisar que no era cap jutge retirat ni cap capellà jubilat que em dedicava a fer «bolos» anant de casament en casament, sinó que simplement era el president de l'escala i un veí que junt amb la seva muller vivia en el mateix replà. I tot dient també altres coses, de cop i volta, em vaig dirigir a la Gemma i a en Pere amb aquestes paraules ben convencionals:

—Digueu-vos un sí!

—Síííí!

I ara d'una manera ben poc convencional vaig dir:

—Més fort encara, que ho puguin sentir fins i tot els arbres.

—Síííí! —respongueren a les meves paraules, que no tingueren cap valor oficial però que foren molt sentides.

I al so d'una música vinguda d'un altre món, amics i parents es posaren en moviment per anar-los a felicitar, tot dansant, mentre jo, seguint el ritme d'aquella música, portava entre les mans una capsa plena de papers en què expressava els desitjos que els convidats havien escrit a l'entrada d'aquell temple o alcaldia a cel obert, una masia.

I després, uns mesos després, vingueren el Marc i després l'Enric. I de mica en mica aquells vells del replà esdevinguérem uns avis sobrevinguts. Més encara, han estat els testimonis privilegiats d'un replà des d'on veieren com aquells vaillets anaven creixent, feien els primers passos i de l'escola bressol anaven a l'escola dels més grans. Trucaven i, deixant el seu «bibe» en un racó del replà, al costat de la porta, venien a casa per jugar sobretot amb les cassolles i les paelles; amb els cuba de cartró per fer-ne castells; amb les estenalles i martells per fer com els fusters; amb els llibres encartonats, plens d'animals i altres coses d'aquest món que la Neus, com una àvia de veritat, els mostrava que tenien un nom.

I

Tot recordant i fins i tot parafrasejant una mica la clàssica obra del cèlebre antropòleg Lévi-Strauss, m'atreviria a dir que la vida d'un replà és (o hauria de ser) com «l'estructura elemental» de la convivència entre unes famílies que generalment no tenen un parentiu en comú.

El replà és, primerament, un lloc de pas concebut pels arquitectes per anar a un pis o a un altre, per entrar en aquell on vivim o anem o per sortir-ne. Ha estat dissenyat tenint en compte principalment el nombre de pisos als quals està destinat, l'amplada de l'escala que puja o baixa, deixant entre un tram i l'altre l'ull de l'escala, on molts arquitectes han aprofitat per instal·lar un ascensor, per al qual han hagut d'afegir una porta generalment metàl·lica a cada replà. La instal·lació dels ascensors ha fet que les parets de l'escala i dels replans hagin vist menys gent pujar o baixar a peu fora del cas que alguns dels habitants vulguin fer una mica d'exercici o pateixin claustrofòbia i no agafin l'ascensor. Si poguessin parlar, les parets de l'escala i la barana que en volta l'ull agrairien que hi passessin. La instal·lació dels codis a la porta del carrer per evitar visites inesperades o no desitjables ha creat un ambient de més silenci i soledat a tota l'escala. I a més a més, mentre aquell habitant de la casa puja a peu o amb l'ascensor, va deixant darrere seu el món públic i exterior fins que arriba al seu replà, on obre la porta del pis i entra a l'espai privat (en sigui propietari o llogater), personal o domèstic. La porta marca doncs la frontera entre aquestes dues maneres de concebre o mirar-nos certs aspectes d'aquest món, el de fora i el de dins, el públic i el privat. O inversament, aquella porta també s'obre per sortir-ne temporalment, per trobar-se amb els altres o per marxar definitivament vers altres mons.

Les portes són com fronteres. Els antics havien inventat algunes cerimònies per entrar i sortir; com els jueus, que tocaven amb la mà dreta un estoig anomenat mezuzà, que tenien penjat al costat de la porta i que contenia un escrit que deia més o menys: «A partir d'ara i en tot moment, que el Senyor vetlli la teva entrada o sortida d'aquesta casa», o com els catòlics fervorosos, que en sortir de casa feien «el nom del Pare»; d'altres, sense cap intenció religiosa, continuaren amb unes cerimònies semblants, amb petons i abraçades, benvingudes i adeu-siaus.

Les portes han sigut fronteres ben guardades, tancades amb panys i moltes formes de forrellats; han servit per veure o espiar per les espieres o reixetes qui trucava a la porta, qui pujava o baixava per l'escala, qui hi havia al nostre replà..., per tafanejar. Avui, amb els interfons, les minicàmeres i altres estris digitals, els pisos del replà queden més ben protegits. Fins i tot, els arquitectes, segurament per evitar corrents d'aire, han fet dels replans una mena de cambra

on, a més de l'ascensor, per pujar o baixar l'escala hi ha un parell de portes sense pany, que donen a aquest espai una certa intimitat que ja anuncia la que es trobaran rere la porta. I per guanyar una mica d'espai, els arquitectes més moderns han convertit els replans en passadissos, de manera que els han suprimit del tot.

Sigui el que sigui, molt sovint a l'espai de molts replans només hi ressona el «bon dia» o el «bona nit» que es poden dir els qui viuen darrere unes portes separades i ben tancades. Els replans han sigut pensats no per estar-s'hi ni conversar-hi, sinó només per passar-hi anant al pis de sobre, per baixar-hi i anar al carrer, o per arribar-hi, trucar i entrar al propi pis. «Cadascú a casa seva», «res de xafarderies», ens recorden algunes dites de les nostres maneres de pensar, de dir i de fer.

Però malgrat tot, hi ha l'estratègia de l'ou o de la ceba per no fer-nos del tot estranys i un dia demanarem als veïns del costat si ens poden deixar un d'aquests queviures o una altra cosa per l'estil, com ara un all, perquè volem fer un plat una mica especial i resulta que no tenim el que necessitem. «Ja l'hi tornaré», diu el demandant perquè sap molt bé que un do no tan sols en reclama un altre, sinó que pot crear uns lligams nous d'amistat i solidaritat. «No cal!», li diu el veí del costat ben senzillament. I el replà comença a ser quelcom més que un lloc de pas.

El nostre replà —i dic ben bé *el nostre*— és el darrer d'una casa de set pisos, catorze portes, dues per cadascun. Hi ha també la porta de l'ascensor i els primers esglaons de l'escala que baixa fins al carrer o deixa pujar algun “excursionista”, i aquells altres que fan que l'escala continuï amunt fins a trobar la porta de la sala de màquines de l'ascensor, que té una finestra per on es pot accedir a la teulada de la casa, de la mateixa manera que, a cada replà, n'hi ha una altra per on entra una mica de llum. Aquell replà no és gaire gran però suficient perquè esdevingui un jardí, una sala d'art amb exposicions temporals o permanents, i moltes coses més. S'hi van veure dibuixos penjats a les parets o enganxats a les portes amb quatre trossos de cel·lo. Els testos amb plantes que estaven a sobre de dues tauletes de color blanc van anar escales amunt i les tauletes esdevingueren la plataforma del primer pessebre comunitari que es va fer al replà, sense que en Marc i l'Enric sabessin gaire en què consistia. Però fent-lo i desfent-lo cada any van aprendre la tradició d'aquell sant misteri i deixaren per sempre més de no comprendre ben bé el misteri del caganer i aquell altre del tió que de cop i volta apareixia, amb la complicitat dels veïns, enmig del replà. Se'l rebia amb molta alegria, però després se l'apallissava perquè cagués... regals per a tots.

Desfent el pessebre, les tauletes no quedaven buides, perquè hi apareixien altres diorames, com aquell d'un castell amb quatre torres, rodejat d'aigua feta

amb paper blau, alguns cocodrils per vigilar i a sobre una porta llevadissa que feia de pont per entrar al castell. O com aquell altre d'un poble fet amb caps de cartró amb una escola, cases, botigues i una església, amb el seu campanar sense campanes però amb un rellotge que no donava les hores i la seva nau, sobre la porta de la qual lluïa un mandala circular que feia de rosetó i feia que tot plegat semblés un poble de veritat. Però un dia, aquell poble es transformà en un altre tot negre, ple de fantasmes i bruixes que sortien de portes i finestres per enlairar-se vers el cim d'una muntanya amb una escombra entre les cames o pedalant amb un patinet, en una nit de lluna plena. A en Marc i l'Enric els va faltar temps per posar enmig d'aquella negror de teles d'aranya, animals estranys, ratapinyades... perquè sabien molt bé que celebràvem de ple les diades de *Halloween*, amb una castanyera i tot. I més tard aquella lluna plena va deixar de ser-ho i el seu lloc el va ocupar el dibuix d'una gran finestra amb els seus dos batents envidriats i oberts de bat a bat, per on entraven avions de paper que anaven a aterrar sobre la pista del camp d'aviació, representat una vegada més en forma de diorama sobre les tauletes de color blanc. Uns avions que si eren de paper mentre planejaven per aterrar, després prengueren la forma d'unes agulles d'estendre que aguantaven unes ales de color. I com que a aquells avions els agradava molt volar i estar al cel, es quedaren en l'espai d'aquell replà aguantats per un fil per no caure, per fer companyia a en Cames-llargues i a altres cares fetes amb caps de cartró.

Aquesta és la petita història d'un replà en què els personatges que li donen vida tenen un nom perquè són uns éssers de carn i ossos com tothom, però que en podrien tenir un altre, aquell dels lectors que tenen altres replans i altres històries per explicar. De totes maneres, el que és realment important de tot plegat és que, més amunt o més avall de l'escala, tinguem uns veïns i no visquem sols. El replà és un espai que els arquitectes han fet molt variable, per a dues, tres o quatre famílies. Ara, amb el confinament, sembla que s'hagi descobert aquest espai i que fins i tot es trobi petit per comunicar-se a un metre de distància, que anomenen «distància social», per bé que és el contrari, ja que ens allunya els uns dels altres. Però els replans, grans o petits, amb dues o més portes, més aviat tancades que no pas obertes, tenen la seva petita història. En no poder sortir perquè la Neus i jo som persones de risc i estem confinats una mica més que els altres, he tingut una mica més de temps i m'he posat a remenar l'ordinador, on he trobat alguns escrits que feia i enviava als veïns perquè quedés un rastre d'algunes coses que passaven en aquell replà, almenys quan en Marc i l'Enric eren petits.

El pessebre del replà - Nadal de 2016

No sé com ha sigut, però aquest any estem fent el pessebre al replà. Teníem un banc amb testos a sobre. Feien que semblés un pati cobert o una galeria a cel tancat que ens acabessin de pintar de blanc. En Pere va convertir aquell banc en una mena de taulell. En Marc i l'Enric van pintar un terra amb un riu al mig que corria de banda a banda. I amb un paper d'embalar ben arrugat, l'avi Lluís va posar els fonaments d'unes muntanyes que anaren prenent forma gràcies a les mans dels uns i dels altres. L'Enric va trobar a la seva cambra un tros de cel amb algun estel ben pintat, que va penjar a la paret de darrere les muntanyes. Teníem el pessebre a mig fer. I encara no érem ni a primers de desembre, però ja feia fred i les fulles que fins llavors groguejaven al cim dels arbres ja encatifaven el terra dels nostres carrers. Algú va agafar-ne algunes i va néixer al pessebre del replà un tronc que feia d'arbre, amb aquelles fulles grogues i rogenques, que feien de bon contemplar. L'avi Lluís, que té més temps que ningú perquè ja no treballa ni va a l'escola, va fer una casa de cartró amb un sostre de teules malgirbades i alguns troncs per tapar forats. En Marc va millorar aquell model fent una casa més petita però amb un sostre més ben fet i una finestra a la qual va enganxar un tros de lligacama que feia de cadena.

—Què es això? —li va preguntar la iaia Neus.

—La cadena del vàter —li va contestar.

D'una manera semblant devia començar la història del clàssic caganer. I, quasi al mateix temps, l'Enric va trobar en els racons de la seva cambra aquells plomalls que adornen les mones de Pasqua i els va plantar com si fossin arbres a la vora del riu. Els va plantar tots, menys un, que va posar sobre la teulada de la casa que havia fet en Marc, tot dient: «Això és l'antena de la televisió». La imaginació dels infants no té límits.

Però aquest matí, dia de la Constitució, sigui dit de passada, ningú ha anat a l'escola ni a treballar. El pessebre ha canviat del tot. Hi ha hagut un terrabastall. Alguna muntanya ha desaparegut; la casa gran ha canviat de lloc i ja no té la mateixa façana. Durant una estona en Marc ha ficat a dintre tot el bestiar que d'un any a l'altre la família guarda en una capsa anomenada «la capsa de les figures». Però al cap d'una estona el bestiar ha sortit per anar a pasturar a un camp d'herba que el terrabastall d'avui ha fet eixir, que d'aquesta manera allarga el taulell que havia fet en Pere.

Després hem anat al safareig per pintar de verd i marró trossos de cartró que no sé ben bé per a què serviran. És igual. De moment estan penjats en els assecadors de la galeria.

Però tot plegat devia ser massa tradicional i en Marc ha començat un altre pessebre a la taula rodona del nostre menjador d'estil ben bé cubista. Potser avui, tot fent el pessebre, han nascut uns artistes.

Uns avis sobrevinguts

Quan vàreu néixer, ja vivíem en el mateix replà. Us vam veure créixer i fer-vos grans. Éreu petits. Veníeu a jugar a casa i ens ensenyàreu a fer d'avis. No nérem de veritat. Ho sabíem. En teníeu uns de veritat a Olot mateix i a Sant Feliu de Guíxols. Però ens en dèieu i sense voler ens ensenyàreu a ser-ne, sense ser-ho, l'un darrere l'altre, tots dos: ens queia una mica la bava. Érem grans. Jo, en Lluís, tenia el cabells blancs. Fins i tot de vegades anava amb un bastó per sortir de casa. La Neus era més jove. Tenia els cabells de color gris, sense tenyir. Menys escabellats que els meus.

Vivíem doncs en un mateix replà. No era tan sols un espai comú, aquell replà, sinó que ens feia també de jardí. Hi teníem unes plantes. Les regàvem. L'escala continuava amunt. No hi havia cap graner. Ni cap traster. Les escales anaven a la cambra de màquines que feien funcionar l'ascensor. La Gemma i la Neus hi havien posat testos grossos i de vegades també trastos vells, provisio-nalment.

En el replà hi teníeu un cavall de fusta que de vegades, fent de cavallers, feieu gronxar. No sé per què, però sempre tenia el cap mirant cap a la porta, com si esperés que sortíssiu del pis i li diguéssiu alguna cosa. Què se n'ha fet, d'aquell cavall? Deixeu que la vostra imaginació el vegi encara saltant per les planes dels voltants d'Olot.

Ara, amb el confinament, ha fet un salt des de les escales que van a dalt fins al replà, a on l'Enric ha tornat altra vegada a fer-li de cavaller i a gronxar-s'hi amunt i avall, com si cavalqués pels prats d'Olot. L'autoritat que regula les sortides de tots durant l'estat d'alarma no ha pogut regular la imaginació dels infants (ni la dels grans). De totes maneres, aquell cavall de fusta dorm a dalt de l'escala.

Sant Jordi mata l'abella

Era al meu estudi. Malgrat la meva sordesa, vaig sentir crits al replà. Em vaig aixecar, la Gemma i la Neus estaven esverades. Havia entrat un drac, perdó!, una abella a casa de la Gemma. I vaig entendre que hi havia un drac. En lloc d'entrar al pis d'en Marc i l'Enric, vaig pujar l'escala per anar a buscar el cavall. S'havia tornat blanc i tenia una cua llarga una mica enserrellada. Vaig pujar-hi a sobre com un autèntic cavaller i el cavall, en sentir-se molt lleuger i que un

cavaller sense armadura li queia a sobre, va fer un bot tan fort que es va trobar de cara al mig del replà. Tot cavalcant, anant amunt i avall, va entrar a dintre del pis com Sant Jordi buscant el drac i, com que no tenia cap espasa par matar-lo, la Gemma li va donar un esprai. Sant Jordi, perdó! En Lluís va baixar del cavall i es posà a ruixar, ara aquí, ara allà, aquell drac que, transformat en una abella grossa com un dit, volava per tot arreu, anant de nassos, perdó, d'antenes de cara als vidres del menjador. Amb un diari que tenia a les mans, volia estabornir-la i fer-la caure a terra, però, malgrat les ruixades que havia rebut, a l'abella encara li quedaven forces per fer un salt mortal i anar a raure darrere la llar de foc. Va ser la seva perdició. Sant Jordi la va poder ruixar tanta estona que es va quedar quasi morta. Llavors li va posar el diari a sobre i amb la planta del peu va aixafar-la fins a sentir que el seu cos groc i negre feia crec, crec, sense que li quedés temps per transformar-se en drac. En aquell temps, les abelles no estaven protegides per cap llei. Tot content, Sant Jordi va pujar al cavall, sortí del pis saludant a tothom i pujà tot cavalcant l'escala, i en arribar al replà de sobre aquell cavall es tornà de sobte de fusta com era abans. En Lluís del replà va baixar l'escala com un vell rondinaire, tot dient: «En aquest replà, realment, passen coses molt estranyes!».

El replà del setè pis

Al setè pis no hi pujava ningú més. Sabíeu que podíeu passar fàcilment d'un pis a l'altre, per ensenyar-nos una joguina nova, per dir-nos adeu quan, tot cantant o mig rondinant, anàveu a l'escola o veníeu a casa per estar una estona amb nosaltres. De mica en mica, el nostre pis va prendre un aire nou. Ens ensenyàreu a decorar-lo amb les vostres produccions artístiques, que enganxàveu amb *celo* a les parets. Es crearen uns espais nous amb les vostres joguines a l'entrada, al costat de la porta de la cuina. Al costat de la televisió hi havia un racó destinat a guardar-hi els vostres llibres de contes i un grapat de jocs de taula que trèieu quan en teníeu ganes, per als quals establíeu cada vegada noves regles que feien que l'oca ja no fos allò de *tiro porque me toca* ni que a la darrera casella del parxís s'hi arribés tenint en compte el nombre precís de pius dels daus. Era igual. El que us agradava era remenar i remenar el dau dintre la bota i sentir el soroll que sortia entre els dits de la mà. A l'Enric li agradava molt treure la capsa que tenia la forma d'una petita maleta en què s'hi guardaven les fitxes d'un joc de dòmino. Amb aquestes fitxes, l'una darrere l'altra, sobre la taula, muntava cotxes i trens que feia funcionar empenyent-los amb els dits, tot dient, onomatopèicament, «pii, pii, pii». Aquells jocs de taula o de societat estaven pensats per fer-hi jugar

gent gran una mica avorrida. Vosaltres ens ensenyàreu a veure'ls d'una altra manera i a jugar amb vosaltres amb els vostres invents.

A en Marc li agradava inventar coses. Amb el calçador llarg (per a les persones grans amb alguna mena d'artritis) i de color verd feia un circuit per on baixava l'aigua de l'aixeta de l'aigüera a una cassola buida. Amb els plats i les olles feia de tot. Inventava menús que ni ell mateix es menjava després. Triturava pa sec amb una mà de morter africana que teníem per ornar l'entrada. Un dia va descobrir que amb aquelles cassoles, les tapadores i una cullera de fusta podia fer una bateria, que picava i repicava ben fort. Llavors l'Enric va anar a casa seva per buscar-hi la guitarra. I en tornar-ne ja tingueren l'orquestra feta. Les repicades cada vegada més fortes d'en Marc ofegaven, però, els primers acords de la guitarra de l'Enric.

Els seus jocs seguien els ritmes secrets de les seves descobertes, de les seves emocions, dels seus aprenentatges i de les seves il·lusions.

Durant una temporada, el gran joc, primer d'en Marc, després de tots dos, va ser amb l'escala que teníem guardada al rebost de la cuina. De fet, coneixien molt bé on teníem guardades les coses: l'harmònica de la Neus, la llanterna, la campana, les piles, les galetes, sobretot aquelles que anaven embolicades de dues en dues. Amb l'escala i el sofà, doncs, en Marc s'inventava una mena de tobogan, amb el qual es llançava des de dalt de l'escala i anava a parar a sobre el sofà.

I, com per a la majoria dels infants, va arribar el misteri que embolcalla aquell joc que consisteix a fer una cabana. La feien sota la taula del menjador. Sabien on teníem guardats uns abrigalls que la Neus i jo fèiem servir a l'hivern per escalfar-nos una mica els genolls mentre miràvem la televisió. Érem ben bé uns avis vells i els abrigalls eren de color marró, com les parets de fulles seques de les cabanes... i de la tardor. Els desplegàvem sobre la taula, deixant que pengessin pels quatre costats per fer-hi una mena de parets. Llavors va començar l'episodi de l'escala i la llibreria. Per fer aguantar els abrigalls calia quelcom de pes. Els llibres serien la solució. Els més gruixuts. No per temes, encara no era l'hora. El sociòleg alemany Max Weber era el més pesat de tots. En Marc tenia raó. Dificil de llegir —diria jo. Molt pesat —diria en Marc. Aquest anirà prou bé —diríem ambdós. I així va néixer un altre joc: enfil·lar-se a l'escala, treure i remenar llibres de la llibreria, i posar-los-hi de nou però arreglats seguint ordres diferents o sense seguir-ne cap o creant-ne un de nou, ves a saber! Algú va fer-ne una fotografia. En Marc sembla un bibliotecari com la Neus, que n'era i sempre ha anat pel món amb un llibre a la mà. I d'aquell joc que consistia a fer una cabana en va néixer progressivament un altre: el de «fet i amagar», al-

menys de mica en mica, perquè tant l'un com l'altre entraven dins la cabana i mentre nosaltres cridàvem la Gemma o en Pere, els seus pares, per dir-los que el Marc i l'Enric no hi eren, els dos nanos no paraven de donar senyals de vida quan en Pere o la Gemma arribaven. No sabem ben bé si a hores d'ara l'Enric té ben entès el misteri d'aquest joc, ja que fa un parell de dies va trucar i va dir: «Vinc a jugar a fet i amagar». Va anar a buscar la campana i quan li tocava a ell d'amagar-se i la Neus o jo deïem «on és l'Enric?», ell tocava la campana per no amagar que estava ben amagat en el sofà gros del menjador. Potser li agrada més «fer» que «amagar-se de fer quelcom». Tot arribarà. Demà penjarem en el replà la cistella que li han regalat per jugar a bàsquet.

Avui és Sant Enric.

Els trens

Però no sempre jugàveu a les mateixes coses. «Un altre dia tornaran a remenar la biblioteca», pensava jo. És per això que no tornava a posar en ordre els llibres. «Potser posaran els llibres a terra —em deia jo—, l'un darrere l'altre, com si fossin els vagons d'un tren». Us recordo aquests pensaments meus perquè va haver-hi una temporada que això del tren us agradava molt. L'Enric venia al meu estudi i s'asseia, ben cofoi, a la butaca de color vermell que hi havia al costat mateix d'una altra llibreria. Em deia.

—Posa'm els trens.

Jo li preguntava:

—Els de juguina?

—Sí —em contestava.

Encara que altres vegades em deia:

—No, els de veritat.

I jo cercant a YouTube trobava l'un o l'altre. Era interessant veure com ja havia après a distingir la ficció de la realitat. I en aquells moments potser eren els trens de ficció, els que li agradaven més.

Un dia, la Neus i jo estàvem sopant. Eren les vuit del vespre. Nosaltres seguíem molt l'horari francès. Els vostres pares ho tenien molt en compte, però aquell dia el teu projecte, Marc, devia ser molt important. Vas trucar a la porta. La del teu pis estava oberta. Feies un circuit amb vies de tren i necessitaves més espai. L'Enric t'ajudava portant una capsa on hi havia vies rectes o corbes de fusta, amb les quals, enganxant-les, anaves fent aquell circuit amb una gran afició, cada vegada més complicat. Algunes vies feien de pont mentre en feies passar d'altres darrere les potes d'un moble que hi havia a l'entrada del nostre pis; després el circuit s'endinsava pel passadís i amb unes vies corbes que et do-

nava l'Enric el feies girar cap al menjador, mentre la Neus et mirava tot acabant de menjar les postres. Feies passar el circuit per sota la taula i després de cop i volta vas fer-lo anar en sentit contrari fins a tancar el circuit amb aquelles vies que estaven al teu pis. I llavors vingueres amb la màquina i alguns vagons i amb els dits —perquè les piles estaven gastades—feies avançar el tren. I mentre la Neus, que ja havia acabat de menjar les postres, portava alguns estris a la cuina tot caminant de puntetes entre les vies, tu, Marc, vingueres de nou fins el tros del circuit que giravoltava al passadís del nostre pis portant un cotxe grua que t'ajudaria a treure de la via un vagó que havia caigut. Que bé que ho feies, això de fer baixar la grua, carregar-hi el vagó i descarregar-lo en un altre lloc! El que havies vist a YouTube, Marc, ara ho feies com si fos de veritat, encara que fos un joc, una simple ficció.

Una nova inquilina al replà

Tenim una nova inquilina al replà. No paga lloguer. Els veïns del pis A no han convertit el lloc on viuen en un pis turístic. Els avis del pis B en són testimonis. La inquilina és una criada. La Gemma no ens ha dit si estava empadronada a Olot. En tot cas, és com una criada d'abans, que viu amb els senyors però molt més sofisticada, encara que sense còfia ni davantal blanc. Nom de la criada: Filomena. Origen: xinesa. Professió: cuinera de tota la vida. Especialitat: tota mena de plats. Religió: qualsevol, però és com una benedicció del cel fins i tot per als no creients. Sou: pagat per endavant i al comptat per tot el temps que calgui. Altres drets: dormir a casa i no fer res. Disponibilitat professional: qualsevol moment, de dia i de nit. Situació laboral: té tots els papers en regla, amb garantia i tot.

El primer plat que la nova serventa va cuinar va ser un guisat de carn amb ceba, tomàquets, herbes aromàtiques i moixernons. Un fricandó que era exquisit. Els veïns del pis B del replà en són testimonis. El dia següent, la Filomena va preparar un arròs caldós amb llagostins. Deliciós. I no parlem del pastís que va fer sota la direcció d'en Marc i l'Enric, del qual, segons l'Enric, es podia escollir entre xocolata negra i menys negra, segons el gust del consumidor.

Per ara i tenint en compte els primers serveis, la senyora n'està molt contenta, el senyor molt satisfet i no diguem res d'en Marc i l'Enric, que veuen com l'art de cuinar es posa al dia d'una manera digital que serà el propi de la seva generació.

Jo penso que aquesta nova manera de fer la cuina significa sobretot un pas endavant per a l'alliberament de la dona, ja que per fi deixaran d'haver-hi històries entre criades i senyors o senyorets com abans es remorejava.

Les tortugues voladores

Els veïns del replà han anat a passar uns dies a Sant Feliu. Com altres vegades, l'Enric i en Marc han encarregat a la Neus d'alimentar les tortugues. «Que tingueu un bon viatge!», diem. En Marc i l'Enric ens fan una forta abraçada.

Ha passat la nit. És mitja tarda de l'endemà, la Neus agafa les claus del pis dels veïns; obre la porta; fica les claus al pany; obre l'altra porta, la del pis dels veïns; prepara el menjar de les tortugues. Sorpresa! Al seu cau de plàstic no hi ha ningú. La Neus mira ben mirats tots els racons del cau. Cap tortuga. «S'hauran escapat», diu ella. Mira a tots els racons de la casa. Em crida. Busquem plegats. Res. «És estrany...», ens diem l'un a l'altre. Tornem a buscar. Ni rastre. Decidim marxar. La Neus tanca la porta del pis dels veïns. Jo miro de reüll el poble de *Halloween* revestit de negre amb les seves teranyines i la seva lluna plena. «Mira! Són aquí!», vaig dir a la Neus tot assenyalant les tortugues al costat de la bruixa amb patinet, mig dibuixada per l'Enric. Semblava com si conversessin i les tortugues diguessin a la bruixa: «A on has trobat el patinet? En voldríem un per a cada una de nosaltres i, si no pot ser, almenys a on podríem trobar alguna escombra?». «A la casa on vivim, sempre estem amb els peus a l'aigua i nosaltres voldríem patinar i anar fins a la lluna volant per l'aire, o si més no voldríem el Pere, la Gemma i uns vaillets que es diuen Marc i Enric, una cosa semblant que és rodona, dona voltes, va d'un cantó a l'altre, s'empassa la pols... i es diu *carinyo*, perquè mereix l'estimació de tots encara que no sàpiga volar».

La Neus va agafar les tortugues, les va ficar dintre del seu cau i els va donar el menjar que havia preparat. «En aquest replà —va dir altra vegada en Lluís— hi passen coses molt estranyes.»

Tatuatges

—Mira el meu braç! —em deia l'Enric, mentre s'arremangava la màniga.

—I el meu! —em deia en Marc, mentre feia una cabana amb llibres i no volia ser menys que el seu germà.

Els dos braços estaven com tatuats. A l'Enric, unes calcomanies li havien fet aparèixer un gegant; a en Marc, un cavall que quasi saltava d'un braç a l'altre com si fos de debò. I l'Enric s'identificava tant amb el gegant que ballava com si fos ell; en Marc feia anar la seva construcció de llibres sota la taula potser per fer un estable per al cavall.

De totes maneres, tots dos han dormit amb els tatuatges als braços a la seva cambra de somnis i avui, aquest matí, en Marc deia a la Neus: «Me'n vaig d'excursió a Batet!». (Amb el cavall? —pensava la Neus.) I l'Enric li deia: «Jo

me'n vaig a l'escola, per ensenyar als meus companys un gegant més petit que jo, el gegant, és clar, del meu braç».

La cabana i la llibreria del menjador

A casa hi ha una llibreria. Bé, de fet, hi ha llibres una mica per tot arreu, menys a la cuina i a la sala de bany. Potser no ho recordes. L'Enric tampoc. Et parlaré d'aquests llibres amb què tu, Marc, t'agradava jugar. Te'n parlaré a tu també, Enric. Com m'hauria agradat parlar-vos-en llavors, quan éreu petits. Però me'n vaig saber estar. En aquells moments calia jugar i passar-ho bé. Els llibres tenen això de bo, que amb ells sempre t'ho passes bé.

A la iaia Neus i a mi, l'avi Lluís, com ens dèieu, a més a més, aquells llibres ens varen fer molta companyia, tota la vida, però sobretot quan érem vells i estàvem jubilats. Els tinguérem com a eines per fer la nostra feina per aprendre, per viatjar, per ensenyar i per recordar mil coses diferents. Perquè en una llibreria hi ha de tot, fins i tot els llibres que no hi són, ja que uns et porten a uns altres que després busques en altres llibreries o biblioteques.

D'aquesta llibreria nostra en parlaré ara per a quan sigueu grans. Ara ja no hi soc. Em vaig convertir en un grapat de pols que el vent es va emportar. Ves a saber a on soc! Ni jo mateix ho sé. Segurament ben dispersat, ocupant, això sí, altres espais lluny dels nostres llibres, del nostre replà. Si això encara em fos possible, ho recordaria amb molta melangia.

Aquells llibres que tu, Marc, escollies pel seu pes quan fèiem una cabana sota la taula, de fet estaven més o menys ordenats. No em feia res que els desordenassis. Els coneixia tant! I no tan sols pel seu pes, sinó també per la forma i el color; tant, que no tardava gaire a trobar de nou aquell que (encara) necessitava. I, si no, molt millor!, perquè podia estar més estona amb tots ells, buscant.

En un prestatge, a la vora de la televisió i a la teva alçada (la de llavors), hi havia llibres escrits i dedicats per amics nostres. Una llibreria és també això, un lloc de records. En aquest prestatge hi havia llibres que tractaven de temes ben diferents: sobre coses d'Àsia, d'Àfrica, dels suburbis francesos, de la guerra civil... Hi havia de tot: novel·les, reculls de poemes, escrits seriosos... Alguns de vegades els canviava de lloc i els feia anar, almenys una temporada, a un altre prestatge perquè estiguessin un temps amb altres llibres més propers al tema tractat i així no es morissin d'enyorament. Al costat d'aquests llibres, en aquest mateix prestatge, també n'hi havia alguns de «memòries», que recordaven que els seus autors ens havien conegut. Conservar-los era no tan sols com un acte d'autosatisfacció, sinó també com un acte d'agraïment per les seves paraules es-

crites, que des de llavors romanen silencioses, encara que parlin de nosaltres en alguna de les seves planes.

En una llibreria hi ha també els llibres donats. No estaven gaire lluny d'aquells altres dels quals us acabo de parlar. En el prestatge de sobre hi havia els llibres que ens havia donat la vídua d'un senyor que vivia a París. És curiós que ara el seu nom em vingui el cap. «Per a l'Oriol i la Myriam quan eren petits, el senyor Josep Maria Trias i Peitx.»⁵⁰ Aquest era el seu nom, els feia d'avi, com nosaltres a vosaltres, encara que no visquéssim en un mateix replà. Aquest senyor havia tingut un paper polític important abans i durant aquella guerra civil que, ara, a vosaltres us deu semblar un esdeveniment molt llunyà. En un barri de Barcelona hi ha un centre cívic que porta el seu nom. Era un catòlic molt liberal. Això encara us deu sonar més llunyà. Un demòcrata que, quan en Franco —aquest nom, almenys, sí que us sona— va ocupar Catalunya i es donava quasi per acabada aquella guerra civil, va haver de fugir cap a França. Ho va fer juntament amb la seva muller, que era una periodista francesa d'origen rus. Mala peça al teler tenien per quedar-se a Barcelona. En Josep Maria Trias tenia la porta del pis on vivia sempre oberta per si algú hi anava i ell i la seva muller havien sortit. En aquells moments, el gran exili republicà cap a França havia començat. Ell i la seva muller⁵¹ treballaren molt per millorar la situació d'aquella allau de refugiats espanyols. Crearen fundacions. Mobilitzaren autoritats i intel·lectuals francesos o d'origen espanyol. En Picasso, per exemple. Es preocuparen molt dels camps de refugiats. Tenien bones relacions. En aquells temps i una mica més enllà, tots els catalans una mica esquerrans que per una raó o altra anaven a París tenien la seva adreça per si els passava quelcom. Jo la tenia. No em va passar res d'especial. Un dia, però, la Neus i jo decidirem anar-lo a visitar: a la rue de Lille, davant mateix de l'Escola de Llengües Orientals, a la mateixa casa en què vivia, al pis de sota, el famós psicoanalista Lacan. Ens presentarem. Ens va rebre molt bé. Ens va presentar la Clara, la seva muller. I allí va començar una gran amistat. Sovint ens convidaven a sopar. Venia altra gent. Amb ell vàrem aprendre una altra versió de la guerra civil espanyola, la que no havíem après a l'escola i que ell ens explicava, apassionadament. En aquest prestatge hi ha llibres que la Clara ens va donar quan en Josep Maria Trias va morir. Veus aquest llibre gruixut amb el qual tu devies jugar? Parla molt d'ell, del rol de caire polític que va tenir durant la guerra civil. Per això el seu

50 NE: Josep M. Trias i Peitx (Barcelona 1900-Sant Miquel de Cuixà 1979). Fundador d'Unió Democràtica de Catalunya (1931) i el seu secretari general durant la Guerra Civil (Solé i Caballer 2012).

51 NE: Clara Candiani.

autor, Hilari Raguer, un monjo de Montserrat, li va escriure a mà una dedicatòria que deia: «Homenatge a l'heroica actuació de Josep Maria Trias i Peitx durant la guerra civil». Les llibreries tenen això, ens recorden coses d'un altre temps. Aquest llibre es deia precisament *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps* (1931-1939) (Raguer 1976). Totes les coses tenen el seu, de temps. Aquella Unió Democràtica de Catalunya, també. Els anys que en Josep Maria Trias va ser a França va viure uns altres temps, va fer altres coses que permetrien avui escriure altres històries que anirien molt més enllà de Catalunya, sense oblidar-la mai, que eixamplarien els seus neguits i horitzons. Es va dedicar a editar llibres, a difondre els tresors del Museu del Louvre, a preocupar-se pel problema de les proteïnes i mirar de resoldre així el problema de la fam al món. Veus, Marc, t'hauria dit quan eres petit, aquells llibres grocs que estan en aquell prestatge de l'altra punta de la llibreria i que tu a penes vas tocar perquè et semblaven petits, de fet haurien d'estar aquí, al costat d'aquests llibres que em va donar la Clara. Durant un temps van estar-hi. Però després els vaig posar en aquell altre prestatge junt amb altres que tractaven del continent asiàtic, potser com et deia abans perquè no s'enyoressin gaire dels seus semblants. Són llibres que tenen per a mi un valor especial. També ens els va donar la Clara. N'hi ha quatre volums. Tots amb el mateix format i de color de palla. Els va editar en Josep Maria Trias. Ho recorda el *copyright* de les primeres planes. Tots tracten de qüestions xineses: tres de qüestions religioses i històriques de la Xina antiga, escrits per Henri Maspero, que era un gran especialista en aquestes qüestions (Maspero 1927). El mes de juliol de l'any 1944, els alemanys nazis l'empresonaren. Era un resistent. El deportaren al camp de Buchenwald, on va morir al cap de set mesos. Em sembla que l'escriptor, exiliat espanyol, Jorge Semprún en parla quan recorda la seva experiència en aquest mateix camp d'extermini. Però aquest llibre, *L'écriture ou la vie*, de Jorge Semprún, deu estar, ara, en el moment que us escric, Marc i Enric, a casa de la Myriam que vosaltres coneguéreu llavors, quan éreu petits, juntament amb l'Oriol, els nostres fills. Els llibres d'una llibreria tenen això, que hi són i no hi són, que venen i se'n van, que en dones i en reps, que avui et sembla que t'én falta un i demà et sembla que en tens un de més. I en el meu cas concret n'hi varen haver molts que es van perdre i d'altres de nous que poc a poc vingueren a ocupar el seu lloc, seguint els temps, els llocs i segurament altres preocupacions. Les biblioteques ens parlen també de la història de les persones i de les seves vicissituds. Quan vaig marxar a l'Àfrica, l'any 1961, vaig entaforar tots els llibres que vaig poder en un bagul. La majoria eren de filosofia i de teologia; potser dos o tres d'antropologia. De la ciutat de Kribi, on havia arribat aquell bagul, els llibres ja no em seguiren més enllà. No

era possible. Al tros de selva de Nsola on vaig anar a viure, els llibres costaven d'arribar. Hi arribaven d'un en un o en comptagotes, que es una manera de dir que en aquell indret la nostra llibreria era molt migrada, però així i tot en teníem més que ningú. Però el que cal que us digui és que llavors va començar un aspecte nou de la meva llibreria, que va ser formada pels llibres que veieren els vostres ulls. Amb els vuit anys que vaig estar per aquelles terres, les ganes de conèixer una mica les maneres de dir, de fer i de pensar d'aquells pobles africans feren que els llibres ja no fossin de teologia, sinó de lingüística, etnografia, antropologia, i algunes novel·les, reculls de poemes, contes i altres escrits d'autors africans que vorejaven o pertanyien al moviment de la Negritud. La Neus, a qui sempre li agradava posar ordre a totes les coses, va aprofitar la seva estança a Nsola per posar-los en ordre i escriure-hi en color vermell el meu nom, ja que la mica de llibreria que teníem en aquell racó de món devien ser de tots, però, pels temes, alguns devien ser més meus que dels altres. En tornar cap a Europa, vaig portar a les meves maletes pocs llibres de teologia i alguns més d'antropologia en general o l'Àfrica, tot i que vaig donar preferència a tots els dossiers i llibretes amb notes sobre la vida dels evuzok. Les biblioteques personals es fan i desfan, però jo considero que tots els llibres, els que hi són i els que no, formen la teva llibreria perquè tots, si més no, són l'expressió de les mil vicissituds de la vida que hom ha viscut.

«Mira, Marc —t'hauria dit quan, enfilat a l'escala, remenaves els meus llibres—. Veus aquells llibres de baix de tot?» Però no vaig gosar dir-t'ho perquè pujar aquella escala formava part del teu joc. Diversos llibres que es trobaven arran de terra, en efecte, eren de teologia i llavors ja no tenien gaire interès per a mi. La situació dels llibres, els que tens més a la mà, per exemple, i d'altres més als peus, ens parla de quina manera hom està interessat per les coses. Sembla que els llibres estan quiets, silenciosos, però en la seva quietud et van parlant i recordant moltes coses, fins i tot en uns moments determinats de la teva vida no els tens gaire en consideració. Però allí estan, disponibles, sense queixar-se, per si un dia en vols mirar alguna plana. I el dia menys pensat, ho fas, encara que sigui de teologia i estigui posat arran de terra, tocant gairebé els teus peus.

És per això que aquells llibres que vaig perdre o deixar al Camerun, considero que formen part de la meva llibreria encara que no sàpiga on són actualment. Hi penso. Com també en els llibres deixats o donats a l'Oriol i a la Myriam i a altres persones. Tots, el d'aquí i els d'allà, els que encara tinc a la mà i els perduts definitivament, tots, d'una manera o altra estan dintre meu i m'han anat forjant la meva manera de pensar. Deu ser per això que moltes vegades, sobretot a la nit, quan és hora de dormir i jo estic encara treballant i vaig al

menjador per consultar alguna cosa a la llibreria, després de fer-ho, faig un gest amb la mà dreta i els dic a tots plegats: «Adeu amics, bona nit».

Quan vaig arribar a París vaig donar un aire nou als pocs llibres que tenia. De mica en mica férem una altra llibreria. Molt de mica en mica: no teníem gaires mitjans. Sort que hi havia els aniversaris, els sants i Nadal. Sort en tinguérem també de la llibreria especialitzada del *Laboratoire* de Nanterre i de les *Bibliothèques pour tous* que la Neus anava creant. Les nostres sortides preferides consistien a anar a veure llibreries, sobretot al *Quartier Latin*. Sempre sortíem havent-ne comprat algun, encara que fos de segona mà, a la llibreria Gibert Jeune. Hi ha un llibre que considero com el fundador de la meua llibreria. No és que ho fos, però no em fa res donar-li aquesta distinció. La circumstància com vaig adquirir-lo n'és la raó. Era un llibre de la col·lecció la *Pléiade*. Massa cars, els seus prestigiosos exemplars.⁵² Un dels seus volums era una *Encyclopédie d'Ethnologie*, escrita pels millors etnòlegs de l'acadèmia francesa d'aquells temps (Poirier 1968). En aquells moments, era conscient que em faltava una formació general. Anava en un metro. M'agafava en una d'aquelles barres que solen haver-hi no gaire lluny de la porta per a la gent que va dempeus. No sé com va ser que vaig mirar a terra i vaig veure un bitllet de banc de no ser quants francs al costat mateix d'una de les meves sabates. Vaig mirar a la dreta i a l'esquerra. Em vaig treure el mocador de la butxaca. Vaig fer veure que em mocava. Vaig deixar-lo caure als meus peus. Vaig ajupir-me i tot agafant el mocador vaig agafar el bitllet de banc i me'l vaig posar a la butxaca. A la propera parada, vaig baixar. No era la meua, però em vaig sentir molt afortunat. Amb aquells diners vaig comprar el primer llibre de la *Pléiade*. Myriam, ara deu estar a la teua llibreria, oi? No em fa res que els llibres que tenen petites històries com aquesta estiguin a les biblioteques del altres. En podria explicar més. L'Oriol té un llibre enquadernat amb paper pergamí, una geografia que no sé per què estava a la llibreria de casa dels meus pares a Sarrià. Un dia vaig regalar a l'amic Dani de l'òptica Clarà una antiga descripció de l'Àfrica escrita per Màrmol Carvajal. A en Michael Houseman, li vaig regalar un clàssic del món *pahouin*, que estudiàvem. N'hi ha d'altres que vaig deixar i que mai han retornat. I d'altres que ara no hi són sense saber ben bé per què. I algun altre que hi és quan no hi hauria de ser i no en sé ben bé la raó.

Les llibreries amaguen també fets inconscients que un dia arribes a esbrinar. Potser són misteris que t'han acompanyat sense saber-ho tota la vida i un

52 NE: La col·lecció *La Pléiade*, d'Éditions Gallimard-NRF, ha estat, històricament parlant, la de més prestigi literari i acadèmic dins la cultura francesa. Llibres enquadernats folrats, paper bíblia i amb un preu sempre prohibitiu.

dia, doncs, la troballa d'un llibre mig amagat en el fons de la teva llibreria potser no t'ha ajudat a comprendre aquell misteri però sí a preguntar-te si més no algunes coses més. Per què aquest somni que ara em proposo explicar-vos? Resulta que durant tota la meua vida, de tant en tant, molt de tant en tant, he anat tenint un mateix somni que consistia a trobar-me, en una situació de recerca, aquell que fou el meu millor professor, Don Ambrosio Rebollo, en el Seminari Diocesà de Burgos. El lloc no sempre era el mateix, però sovint somniava que em trobava en algun carrer d'aquella ciutat rodejat d'unes cases tan altes que les associava a les magnífiques torres de la catedral. El meu somni s'acabava amb una cerca fallida. Quan estava a punt de trobar-lo, em despertava. Per què? La família coneixia aquest desenllaç. En desvetllar-me deia: «Aquesta nit he somniat amb l'Ambrosio Rebollo». «I què, l'has trobat?», em preguntava algú irònicament. «No!», contestava una vegada més. I la veritat és que m'hauria agradat. Ambrosio Rebollo ha sigut, sense cap dubte, un dels millors professors que he tingut: explicava bé la filosofia, consentia tota mena de preguntes, t'encoratjava en el que feies...

Un dia, estava buscant un llibre a la meua llibreria i les meves mans van caure sobre un llibre d'història de la filosofia. Era el llibre de text que havia utilitzat a les classes de Don Ambrosio. Vaig fullejar-lo. Entre les seves planes vaig trobar-hi els fulls d'alguns apunts meus. Llavors vaig fer allò que ja he dit abans, que havia marxat al Camerun amb tots els meus llibres de filosofia i de teologia, i que havia tornat portant només els llibres d'antropologia que havia adquirit durant aquells anys d'estada a l'Àfrica. Havia perdut doncs tots els llibres de filosofia i de teologia, tots menys aquella *Historia de la Filosofía*. Un cop jubilat, un dia havia d'anar a Vitòria per impartir-hi una conferència. Faria una escapada a Burgos. Hi tenia records. Vaig escriure a l'Arquebisbat per saber si Don Ambrosio Rebollo encara vivia. Entràrem en contacte. Vingué a veure'm a l'hotel. Vaig agrair-li les seves classes de filosofia. No l'he somniat mai més.

Ara no em fa res explicar-ho perquè m'imagino que ja sou grans i a penes la vostra memòria pot recordar coses d'aquells temps i jo, suposant que no l'hagués perdut, la memòria, ja no estaria entre vosaltres, ni tan sols sabria com fer-ho, ni tan sols si valdria la pena explicar aquestes coses. En aquells moments l'important era jugar, encara que fos amb els meus llibres. Us diré simplement que en aquell pis una mica estrany hi havia el menjador i la llibreria junts, com per significar que tant els plats com els llibres formaven una sola i única menja que ens havien ajudat a créixer fins a fer-nos vells. D'una certa manera, doncs, en aquella llibreria hi havia ben o mal arreglats una mica les eines de la meua feina, llibres que tractaven sobre les diferents maneres de dir, de fer i de pensar

de diferents pobles d'Àfrica, d'Amèrica, d'Àsia i d'Oceania; de coses molt concretes, de coses molt generals, de coses que ens ajudaren a comprendre millor que els pobles érem diferents i semblants.

«Veus aquell llibre que tens a les mans en aquella fotografia en què estàs enfilat en una escala?» No pesava gaire per fer la vostra cabana. Era en canvi un llibre important per a mi. Tampoc t'ho vaig explicar llavors. Jugàvem. Estava al costat d'altres llibres escrits pel mateix autor del que tens a les mans, l'antropòleg Claude Lévi-Strauss. Eren llibres de molt de pes per a mi, m'ensenyaren moltes coses. Les llibreries et fan veure que sempre pots aprendre quelcom i que els autors d'aquells llibres saben coses que tu no saps o escriuen coses molt ben escrites, i per això no et fa res tenir-los a prop teu. Els llibres t'ensenyen a ser humil i per això sempre cal mirar-los amb respecte, amablement. Les llibreries de casa no són únicament per fer bonic, sense que mai n'obrim els llibres. De vegades, és cert, les seves portades i el seu contingut són bonics de veure, com els còmics, però cal obrir-los, contemplar-los i saber-ne gaudir almenys un moment per després guardar-los ben guardats en alguna estanteria... i mirar-los de nou al cap d'un temps, llegir-los i gaudir-ne altra vegada.

M'era igual que traguessis de lloc aquell llibre i el posessis en un altre seguint el teu criteri, perquè segurament, encara que fos inconscientment, en tenies un. Precisament, el senyor que havia escrit aquell llibre, en Claude Lévi-Strauss, havia escrit en un altre que «qualsevol forma d'ordre era millor que el caos». Aquelles senzilles paraules em van ajudar molt a comprendre una mica aquella societat de l'Àfrica on estava. Tots pensem les coses, tots les ordenem d'una manera o d'una altra. No en coneixia les obres. Quan vivia a l'Àfrica i començava a practicar l'etnografia, algú que era als EUA m'en va parlar. Vaig encarregar un dels seus llibres, un d'aquells que és al capdamunt de la llibreria i que en la foto no es veu. A París vaig assistir a algun dels seus seminaris. Formava part de la Comissió d'Especialistes que em va fer entrar a la Universitat de París X. Vaig ser de les persones convidades quan la Generalitat li va concedir el premi de Catalunya, que se li va donar a París. En un moment que un grup d'antropòlegs el felicitàvem, ens va dir: «Per fi em trobo entre antropòlegs». Malgrat que defugia els honors, en aquesta llibreria els seus llibres es troben en un lloc que jo considero «prominent».

Benvinguda!

Benvinguda siguis al replà, Cames-llargues, de cara inflada i rodona com una síndria i amb uns ulls com ous durs i una oliva negra per mirar ben fixament tot el que hi ha en el replà i hi arriba amb l'ascensor.

Benvinguda siguis, Cames-llargues. Que et diuen així perquè les cames et surten del coll, ensenyant les ungles del peus com si fossin cireres i mai toquen a terra perquè t'aguantes amb un fil des del sostre de replà.

Benvinguda, Cames-llargues! Creada per la Gemma, en Marc i l'Enric i penjada d'un fil davant de l'ascensor per donar la benvinguda a tothom que pugui al nostre replà.

Un gran espectacle musical

Arribàreu de passar uns dies a fora. Eren vacances. Sentírem la clau de la porta. L'Oriol i la Myriam havien vingut a veure'ns amb uns amics francesos. En sentir-los, l'Oriol va obrir la porta i es posà a perseguir en Marc. «No me'ls excitis!», deia la Gemma. I no sé com va ser que els dos marrecs es van colar al nostre pis per abraçar la Neus, tot i que van quedar una mica parats en trobar-se amb aquells dos amics francesos. En Marc va entendre que eren francesos i se'n va anar a buscar la torre Eiffel que un dia li havíem regalat tornant de París. La veritat és que no sé ben bé com va començar. Potser entre l'Oriol, que realment els excitava, i l'Enric i en Marc, que deuen portar dintre seu el sentit de l'espectacle, ens varen organitzar una veritable comèdia musical: tu, Marc, vares anar a buscar el piano electrònic i et posares a tocar-lo fent sonar tots els acords possibles, mentre l'Enric va posar-se a tocar el bombo i l'harmònica a la vegada, fins que se li va ocórrer anar a cercar els estris que formen un micro i el seu peu, amb llums que s'encenien i s'apagaven —aquesta vegada les piles funcionaven—, mentre amb el seu micro, que enganxava i desenganxava del pal de peu, ens oferia una cançó. No se ben bé si tu, Marc, l'acompanyaves donant-li el to que calia, però el concert que ens oferíreu qualsevol antena de TV hauria volgut enregistrar-lo per explicar ben bé de quina manera s'organitza un espectacle. Però el que potser s'amagava darrere aquell espectacle era que en Marc i l'Enric tractaven l'Oriol i la Myriam no dic com si fossin uns cosins grans —això seria massa complicat—, sinó com uns membres d'aquella estranya família que érem la Neus i jo, la Myriam i l'Oriol, sense que en Marc i l'Enric es trobessin gens estranys a casa nostra.

Tancat al parc nou

Els metges ho recomanen. Vaig anar a fer un volt. Era el capvespre. «Aniré fins el riu i prou», vaig dir a la família. «Aniré al Parc Nou», vaig ratificar mentre baixava amb l'ascensor. No serà un volt gaire llarg. Aniré a prendre la fresca. No hi havia ningú. Vaig asseure'm en un banc prop de l'estany d'aigua fosca,

verdosa, generalment bruta, on els ànecs solen remullar-se el cul. S'hi estava bé. Els ocells refileven cada un amb el seu to i el seu cant peculiar. Era un plaer escoltar-los; un plaer nou que acabo de recuperar amb els audiodfons, que em sembla que serveixen sobretot per amplificar els sons. Els sentia tan bé, que em van entrar ganes de saber quelcom d'ornitologia: els cants i les espècies corresponents. Recordava, això sí, aquell cant africà acompanyat de l'arpa-cítara anomenada *mved* publicat per Eno Belinga,⁵³ en què descriu uns quants ocells que es desvetllen de matinada i es saluden amb els cants, que en aquell relat de caire poètic no eren res més que els sobrenoms que la gent els atribuïa tot cantant. En el parc no hi havia ningú. Les oques de potes rosades i de plomatge blanquínos, ben ajagudes al costat de l'estany, no obrien bec, potser escoltaven embadalides el concert o dormien plàcidament. Encara era clar. Vaig anar cap a la porta que dona al darrere de casa i a la plaça d'Amèrica, una mica més enllà. «M'hi arribaré —m'anava dient—, encara és clar i no he caminat gaire.» Però heus aquí que vaig trobar la porta tancada amb pany i una cadena que lligava les dues fulles del portal. Vaig cridar la Gemma, en Pere, en Marc, l'Enric. Ningú passava per aquell indret. L'esglai va ser fort. Ja em veia passant la nit al parc. Vaig forcejar una mica la porta, però la separació entre les dues fulles que vaig assolir no em permetia passar. Vaig girar cua i mig corrents, ajudant-me amb el bastó, vaig anar a les dues altres portes. La primera, al costat mateix del bar, estava tancada. Al bar no hi havia ningú, ni a dintre ni a fora. Vaig anar a la porta principal. Tancada igualment. Anava sense telèfon portàtil. No l'agafo mai. Vaig anar una altra vegada cap a la porta que dona al jardí de casa. Vaig passar per les voltes del bar, els seus darreres. «Dormiré aquí, ben arrecerat —vaig dir-me—, fent bivac com en altres temps.» Però abans d'arribar a la porta gran en vaig veure una de petita oberta que donava al jardí de les plantes i dels horts del veïnat d'Olot. Hi havia una xinesa cuidant el seu. Em devia veure perdut i em va assenyalar el camí per trobar-me de nou, després de travessar un camp, amb l'asfalt. El carrer m'era conegut. Vaig tornar a casa. La pregunta que ara em faig és aquesta: «Què hi feia, allí, aquella porta oberta?». I una altra: «Els que tenen cura de tancar les portes no haurien de fer un senyal abans?».

Tots ja hem imaginat la Neus dient als municipals que havia anat a passejar cap al riu, a l'altra banda, i els bombers rastrejant-ne les voreres amb l'ajut d'alguns veïns. I més a entrada de nit, un helicòpter amb els fars encesos ajudant a tots els que em buscaven... mentre jo intentava passar la nit com podia sota les voltes del bar del Parc.

Lliçó d'aquesta història: no canviïs d'opinió tot baixant amb l'ascensor.

53 NE: Eno Belinga (1935-2004) fou un musicòleg camerunès.

I sobretot, sobretot... en tancar les portes, no en deixeu cap d'oberta encara que sigui petita. És un contrasentit.

Afegitó:

Llàstima que els veïns no em sentissin, si no en Pere, la Gemma, en Marc i l'Enric haurien vingut corrents a salvar l'avi Lluís. I al cap d'uns dies, el dia del meu sant, els veïns ens convidaren a sopar a la terrassa i em regalaren un xiulet per posar-me al voltant del coll perquè si em torna a passar xiuli ben fort.

La Neus fa coses meravelloses

Ahir mentre encara dormíeu en algun lloc de França anant cap a París, la Neus es va despertar. Devien ser les set del matí. En Lluís dormia com un tronc i xiulava com si s'hagués empassat aquell *pito* que li vàreu regalar quan va quedar tancat al parc nou. Sense fer cap soroll, la Neus va anar cap a la cuina i va obrir la nevera que hi ha amagada darrere la porta per beure un vas d'aigua fresca. Va aixecar la persiana de la finestra de la cuina. Després va anar a la galeria on tenim la màquina de rentar, el safareig, pots, taulells i aquella escala de color platejat. Va veure una cosa a terra, una mica estranya. Va ajupir-se per mirar el que era. Els seus ulls veieren unes potetes, les potetes d'un ocell que dormia, estava mort o es feia el mort. Quan la Neus el va recollir de terra, l'ocell no es movia gens. Amb molta cura, el va agafar amb les mans. Entrà de nou a la cuina. La finestra estava oberta, la persiana aixecada. L'ocell va respirar l'aire fresc d'aquella matinada i es posà a volar cel amunt, amunt, fent bellugar les ales i girant el caparró com per donar les gràcies a la Neus per tornar-lo a fer volar.

Marc i Enric, si el veieu volar pel cel de França, piqueu de mans tot dient: «És l'ocell que ens envia la iaia Neus!»

Els arbres estan tristos

Marc i Enric, us voldria explicar algunes coses d'Olot mentre vosaltres, amb en Pere i la Gemma, esteu viatjant per França. Els arbres del parc que teniu al peu de casa estan tristos, ploren, però en lloc de llàgrimes deixen caure les fulles. I sabeu per què? Perquè no us veuen treure el nas o asseure-us a la terrassa per sopar. Avui, quan la Neus i jo hem sortit per anar a comprar el diari a la benzinera, hem trobat tot el terra encatifat amb aquelles fulles que havien caigut com si fossin llàgrimes que s'enyoraven de vosaltres. I com que eren fulles i no llàgrimes de veritat, no ens hem mullat gens les sabates; però com que els meus audiòfons (aquells aparells que porto penjats a les orelles com si fossin arraca-

des) fan més forts tots els sorolls, quan les trepitjava els sorolls de les meves petjades em semblaven gemecs, com si les fulles d'aquells arbres estiguessin tristes i ploressin per no veure el Marc i l'Enric, que se n'havien anat d'excursió a París.

També us vull dir que avui ha vingut l'Oriol, al qual, en preguntar per vosaltres, li hem dit que us n'havíeu anat a París per poder pujar a la torre Eiffel i veure des de dalt si podíeu veure aquell ocell de color gris que la iaia Neus va trobar a la galeria de la cuina tal com m'ho va explicar, jo ho vaig escriure i la Gemma us ho va llegir mentre el Pere conduïa la furgoneta.

Una abraçada de tots.

La Myriam ha marxat avui cap a França i potser us troba a vosaltres i l'ocell. Llàstima que França sigui tan gran.

Les estrelles

Era a la vostra terrassa prenent la fresca mentre vosaltres éreu en algun càmping de França. Mirava el cel. Hi havia força estrelles. En vaig mirar una fixament. Brillava més que les altres. Em devia cansar de tant mirar-la i a poc a poc els ulls se'm van tancar, però no per adormir-me, sinó per anar imaginant coses, coses que van i venen pel cap. Vaig imaginar que de cop i volta em trobava a sobre d'aquella estrella que brillava tant. I quina sorpresa que vaig tenir de trobar-hi l'Enric.

—Hola, Enric! Què fas aquí? —li vaig dir.

—Estic somniant —em va dir—. I afegí: —I quan somnio és com si estigués en un altre món, com en aquesta estrella que brilla tant i on tot és tan bonic.

Tens tota la raó. A mi em passa el mateix.

—I en Marc? —vaig dir-li jo.

—És allà baix, en aquella altra estrella —va dir ell.

—Està somniant?

—No! —va dir l'Enric.

I afegí:

—Està pensant! Vols anar-lo a veure?

—Es clar que sí! —li vaig dir jo.

Vam fer un salt molt llarg i alt i de cop i volta ens vàrem trobar penjats d'aquella altra estrella on hi havia en Marc.

—Hola, Marc. Què fas aquí? —li vaig preguntar jo.

—Jugo amb camions i tractors i també faig avions amb les peces de Lego, i quan jugo vaig pensant el que podria fer amb aquells camions, tractors i avions. Penso que els faig carregar i descarregar. I amb aquell avió fet amb el Lego

pensava que volava fins a aterrar (estavellar-se) en aquesta estrella on més enllà hi havia l'Enric que somiava.

Així està fet el món: uns pensen, uns altres somnien mentre l'avi del replà està ben assegut a la vostra terrassa tot imaginant les forces coses maques que hi ha en aquest tros de món que els vostres pares us han fet conèixer amb la furgoneta.

Fins molt aviat.

Mont Saint-Michel

N'esteu segurs, que era l'ocell de la iaia Neus, aquell que vàreu veure volant al voltant de la torre Eiffel? És clar que ho era! Us ha seguit, us segueix tot volant... i ara està al capdamunt d'una figura que es troba al cim de l'església del Mont Saint-Michel amb unes ales, com les ales d'un ocell però més grans, penjades a l'esquena. Us hi està esperant.

Si deixa de ploure i fa una mica de sol, potser podreu pujar pels carretons d'aquella muntanya una mica estranya però molt bonica que ix al mig del mar i anireu pujant amunt, amunt, enmig de molta gent a la qual li agradaria tocar el cap d'aquella figura i agafar l'ocell. Però no podran. L'ocell es posarà a volar, és vostre, us l'ha enviat la Neus i us acompanyarà durant tot el camí que feu amb la Gemma i en Pere, tot tornant cap a Olot, on es farà una gran festa, la festa major.

Un poble al replà

Al replà de casa hi ha una bonica representació d'un poble en plena festa major. Les seves cases fetes amb caps de cartró tenen unes façanes que llueixen amb tota mena de colors. A l'església del poble hi ha un rosetó amb un mandala fet per l'Enric. Al mig de la plaça hom hi troba una rotllana de ninots de Lego asseguts a terra sota unes garlandes i picant de mans perquè aquella festa no s'acabi mai.

Però aviat s'acabarà. El temps d'anar a l'escola ja és aquí. Caldrà anar-hi cada dia, menys els caps de setmana. És també com anar a una altra festa en la qual s'aprenen moltes coses. Cada dia s'hi aprèn una cosa diferent: és així com en Marc i l'Enric es van fent grans. Van a l'escola tot cantant, però abans truquen a la porta dels veïns perquè la Neus surti i els digui adeu-siau, mentre en Lluís, ben mandrós, encara dorm.

Però mentre ells van a l'escola, aprenen coses, fan els deures a casa i juguen com volen. Les bruixes es pentinen, agafen l'escombra, s'envolen, travessen

un clar de lluna i preparen una altra festa la qual els americans anomenen *Halloween* i nosaltres Tots Sants. Pot ser que arribi al replà amb la castanyera que repartirà castanyes torrades... i les cases es vestiran de dol!

Els coets

Marc i Enric, la meva veu trontolla una mica, ja ho sabeu. En Pere o la Gemma us ho explicaran millor que jo. Jo no he estat mai a Tolosa. No he vist mai els coets que en aquella «ciutat de l'espai» ensenyen a petits i grans, però on també els fabriquen i després, quan estan a punt, els fan anar a un altre país per llançar-los enlaire, cel amunt.

Quan aneu a Sant Feliu, veureu un mar que es diu Mediterrani. A una altra banda hi ha l'oceà Atlàntic. És com el mar Mediterrani però molt més gran. Les seves aigües són també blaves, però molt més fosques. Ja l'heu vist, Marc i Enric, viatjant com ja heu viatjat per França. Una vegada, la Gemma i en Pere van agafar un avió i van anar a un país molt llunyà que es diu Cuba, que és una illa rodejada d'aigua d'aquell oceà per tots els cantons. Per arribar-hi van haver de travessar tot l'oceà Atlàntic. Jo, en Lluís del replà, no he anat mai a Cuba, però sí a un altre país una mica més avall que es diu la Guaiana, al costat mateix d'un altre que es diu Brasil. Per anar-hi també vaig haver d'agafar un avió i travessar l'oceà. En aquell país on vaig anar hi havia un lloc on llançaven a l'espai els coets que fan a Tolosa i que vosaltres vàreu tenir la sort de veure. Quan era allí vaig saber que llançarien a l'espai un coet. Jo ho volia veure. No podia anar-hi tothom. Calia obtenir un permís especial per anar-hi. Me'l van donar. Vaig estar molt content. Em van dir que a les nou del vespre del dia assenyalat fos a la plaça major, on un cotxe em vindria a buscar per anar a veure com llançaven el coet a l'espai. Em pensava que em portarien a una sala molt gran on hi havia les persones que feien enlairar el coet davant d'un ordinador. Ho havia vist moltes vegades a la televisió. El cotxe, que no era un cotxe com el meu sinó una camioneta més gran que la vostra per portar-hi tots els convidats, es va posar en marxa, va agafar una carretera vorejada d'arbres pels dos costats i ens va portar molt lluuuuuuuuuny, dalt d'una muntanya on hi havia un mirador des d'on podríem veure com un coet de veritat s'enlairava després que sentíssim per uns monitors de TV, sis... cinc... quatre... tres... dos... un... zero! Tots vàrem veure com, de molt lluny, s'enlairava un coet, els dos propulsors del qual deixaven darrere seu unes flamarades com llengües de foc. També ho podríem veure pels aparells de televisió instal·lats en aquell mirador. Per celebrar que tot havia anat bé, ens donaren unes galetes i una copa de xampany, mentre aquell coet o bé s'havia amagat entre uns núvols o ja era tan lluny que ja no el podríem veure.

Ens van explicar que aquell coet deixaria en un lloc de l'espai on les coses no cauen un aparell que es diu *satèl·lit*, que serveix per fer funcionar telèfons i coses per l'estil.

Després es desplega un paracaigudes i feia tornar el coet a la Terra, enmig de les aigües de l'oceà. És el que tu, Enric, has dibuixat i tu, Marc, has fet: un coet amb propulsors i un paracaigudes de paper per tornar al nostre replà.

El confinament

A l'escola us ho devien ben explicar. Estaríeu una temporada a casa sense sortir. Seria com una experiència nova. Faríeu els deures per la pantalla de l'ordinador o la tauleta. Els vostres mestres us enviarien els treballs que us caldria fer, els vostres pares us hi ajudarien. Un virus anomenat «coronavirus» rondava sobretot per allà on hi havia molta gent i per aquesta raó era millor quedar-se a casa i es recomanava que fèssiu, més sovint encara, el que ja feieu i que consistia a rentar-se ben bé les mans i potser altres coses que els vostres pares ja us explicaran. I com que en Marc i l'Enric sempre tenen idees, l'endemà vàrem trobar al replà, al costat de l'escala i de l'ascensor, un dibuix com aquest cartell per tal d'avisar el coronavirus que ni en aquell replà ni en aquells pisos no seria ben rebut:

De totes maneres, tots els seus habitants, grans i petits, foren molt prudents. Es veurién menys, guardant sempre la distància reglamentària. I aquell replà deixaria de ser un lloc on es muntaven diorames i altres coses, per convertir-se a poc a poc en una sala d'exposicions, en una mena de galeria d'art. Fou així com les coses es farien a casa i després apareixerien i serien exposades al replà.

Exposicions

Avui és Sant Jordi, aquell sant que mata dracs, aranyes i abelles i que fa a més a més que la gent compri llibres i roses per oferir-los a les persones estimades. Però enguany, amb el confinament, les llibreries estan tancades i pels carrers no

es veuen parades ni persones venent roses. Però la Gemma, en Marc i l'Enric en van fer una, gran com tot un ram, amb pètals de paper, que van oferir a la Neus i que ha quedat exposada al replà.

I com que això de les flors és una mica romàntic, en Marc va fer, mentre l'Enric s'ho mirava, un robot tan gran com ell mateix, amb unes caps de cartró que tenien, sobre la que feia de cap, dues antenes de televisió. Una obra que un cop va ser ensenyada va merèixer l'honor de ser exposada al replà al costat de la rosa... com altres coses: l'autoretrat que en Marc que va penjar-se en una paret, diferents mandales, cotxes i altres quasi miniatures de molts colors diferents deixats per ser admirats sobre les dues tauletes de color blanc del nostre replà.

De totes maneres, el coronavirus continuava rondant i el confinament continuava essent obligatori. I tot passejant amunt i avall pel passadís de casa, em va venir al cap aquest acudit que em va explicar un amic meu i que sempre més ha quedat entre els meus records. No sé per què. Potser perquè era molt curt. Era l'acudit del...

Xindusvintus

Hi havia un noi —els deia al Marc i l'Enric per correu electrònic— que anava per casa d'un cantó a l'altre amb el braç dret alçat, obrint i tancant la mà.

La seva mare, molt estranyada, li va preguntar: «Què fas?».

I ell li va contestar: «Etic caçant xindusvintus».

I la mare, sorpresa per aquella resposta, li va preguntar: «I què és això?».

«No ho sé —li va contestar—, encara no n'he caçat mai cap.»

A veure si vosaltres caceu alguna cosa i resulta que és un coronavirus en lloc d'un xindusvintus... i tot caçant-lo el mateu d'una santa vegada. Llavors podreu anar de nou a l'escola i veure els amics i fer plegats nous diorames amb caps de cartró al replà de l'escala.

Ahir van trucar a la porta amb les mans. És la contrasenya que tenim. Des de fa temps, el replà s'ha anat convertint en una mena de sala d'art. Avui han vingut a ensenyar-nos (tot guardant el metre de distància) els dos aparells de televisió que havien fet amb caps de cartró i que deixaren, com és costum, a les tauletes.

Al vespre, els vaig enviar aquest correu electrònic:

Vaig a dormir molt tard, a les dues de la matinada, més o menys. La Neus ja dorm. Suposo que els veïns del replà, vosaltres, o de l'escala, també. De vegades miro per la finestra i veig uns quants llums encesos, només la llum de la lluna i dels estels si no hi cap núvol al cel. Aquesta nit, molt silenciosament per tal de no despertar ningú, he obert la porta del pis, he tret una cadira i m'he assegut al replà per contemplar els dos aparells de televisió que havien fet en Marc

i l'Enric. Passaven un documental amb uns peixos i unes barques. Un peix empaïtava l'altre per menjar-li la cua, però en cap moment del documental ho aconseguia, perquè l'esquivava, ara a la dreta, ara a l'esquerra, gràcies al moviment que li donava el fil que devia ser de la xarxa d'algun pescador que, amb la seva barca que semblava aquella de paper que en Marc i l'Enric saben fer, els volia pescar per vendre'ls després a la plaça del mercat. El documental ha durat una bona estona. El feien a la mateixa cadena. Jo els veia igual a través dels dos aparells que semblaven de veritat fets per en Marc i l'Enric, amb peixos i barques i amb unes onades d'aigua fetes de paper.

Ja és hora (per a mi) d'anar a dormir, però abans escric aquestes ratlles. Bona nit!

Amunt i avall

Continuem confinats.

Passejo amunt i avall pel passadís de casa, però no literalment, ja que el nostre passadís no té pujades ni baixades, és completament pla.

Irregular, més ample el tros de l'entrada que el que va conduint a les diferents portes del pis, sis en total. Una més maca, vull dir més ampla i amb vidres, aquella que et condueix a l'anomenat «menjador», que és la sala d'estar de la Neus, i a la biblioteca, amb una butaca i dos balancins, de cara a una bella composició floral i un aparell de televisió, però sobretot de cara al finestral, darrere el qual podem seguir d'una manera quasi panoràmica les diferents estacions de l'any mentre contemplem els arbres del parc, les muntanyes de darrere seu i, una mica més lluny, vers l'horitzó, un tros de cel ja sigui d'un blau serè o amb espesses o blanques nuvolades.

Però tornem a la meva passejada pel passadís del nostre pis.

Són tretze passos dels meus. Vaig resseguint les parets. No en són més de mitja dotzena, entre porta i porta. Estan plenes de records. Bé, tot el passadís n'està ple, amb els petits mobles, amb els objectes, amb el quadres. Massa fins i tot, estèticament parlant. Sense voler n'hem fet un gra massa. Però ara, en el meu confinament i amb les meves passejades amunt i avall, tots em van parlant de moments importants de la nostra vida. Aquella foto del dibuix fet per l'Oriol del nostre 40è aniversari de casats, els esmenta gràficament tots: els de Kribi, els de París, els de Tarragona, els de Barcelona i, ara, els d'Olot, amb aquella estrofa d'una poesia d'en Verlaine que ho resumeix tot i que de vegades m'aturo per llegir-la de nou. Al costat mateix, una altra foto amb la Myriam i l'Oriol i unes altres que recorden aquell viatge memorable a Nsola.

Just davant la porta d'entrada, contemplo de reüll les fotografies emmarcades dels pares de la Neus i la del meus, que sense saber-ne res van donar pas a una trobada que va obrir un llarg camí que, ara, aquestes passejades semblen voler resumir. Faig giravolta perquè allí, tot mirant cara a cara el gravat d'un monument de París que ens van regalar els companys de feina de la URV, s'acaba el passadís. I tot girant cua, en aquell mateix instant, els ulls van a raure en un agradable moblet que devia servir de tocador i que ara fem servir per tenir a la nostra disposició alguns d'aquells estris indispensables per al nostre confinament: guants de plàstic, mascaretes, telèfon, amb un paper fixat a la paret amb el número 061 de CatSalut, per si algun de nosaltres hagués d'anar a urgències. Les meves passejades em porten a vells records, però també em recorden coses ben actuals. No cal que parli doncs a les parets. Les parets, elles, són molt xerraires, em parlen de moltes coses, d'ahir, d'avui, tot insinuant-me coses per a demà.

El moblet tocador i altres mobles que tenim al pis, com aquell bonic mirall que hi ha al fons del passadís i que reflecteix —per davant i per darrere— el meu caminar, em recorden moments econòmicament difícils en què els mobles d'una tia de la Neus van omplir alguns buits del nostre pis, després de la seva mort. Devia ser el començament del nostre destí actual a Olot.

Aixecant una mica el cap, veig aquell mòbil fet de petxines, que em porta al cap la seva suau música quan una mica d'aire o de moviment les fa xocar les unes contra les altres, i que sempre, petxines i música, ens han acompanyat als llocs on la Neus i jo hem viscut. Aquelles petxines em fan igualment pensar que avui, ara, les nostres vides pengen d'un fil com aquell que aguanta el mòbil just a la porta de la cuina, que, un cop oberta, ens deixa veure, plens d'esperança, les muntanyes de Batet.

Durant la meva caminada amunt i avall, pel passadís de casa, les parets no callen, els objectes, tampoc. Caminant, les parets i els objectes em van parlant dels uns i dels altres, i de llocs diferents: dels fanalets de l'Àsia, quan l'Oriol va fer un viatge per aquelles terres; dels amics d'Austràlia, quan els meus ulls es fixen en el bumerang que ens van regalar; el retaule bamileké o el relleu en fang em recorden un guarda del palau de Benín; ambdós em fan pensar en la bona amistat que vàrem mantenir amb la Pepa, que, ai las!, ja fa temps que ens va deixar. És doncs pels amics que ens han deixat que aquest meu caminar amunt i avall pel passadís de casa em posa trist i en sento darrere meu l'èmpenta amical, que m'empeny, malgrat tot, a continuar caminant.

A sota del fang de Benín, un prestatge acull unes figures que em recorden Cuba, per la tortuga; Colòmbia, per la deessa de la fecunditat; l'Afganistan, per

la llàntia meravellosa d'Aladí; Guinea Equatorial, per una figura d'ében que representa una dona amb el seu morter. I al peu del prestatge, un altre model de morter, aquest de veritat, procedent del nord del Camerun, amb el qual en Marc i l'Enric jugaven trinxant trossos de pa i que ara serveix, oh, sacrilegi etnològic! de florera per ornar encara més l'entrada.

Avui, mentre feia la meva passejada habitual i pensava que, tot caminant, hem arribat a celebrar, la Neus i jo, 82 i 88 anys, m'he fet el regal d'imaginar per uns instants tota la llargària del passadís sense objectes, sense portes i amb unes parets transformades en prats i muntanyes, amb vaques i cavalls, com un Corb interioritzat, als quals el coronavirus no ens permet d'anar, i un terra d'aquell passadís en què els rajols quadriculats s'havien transformat en tous d'herba que acollien petites flors blanques i grogues, deixant però una sendera oberta com abans per on ens sigui possible continuar avançant vers els 83 i 89 anys.

(26-27 abril 2020)

* * *

I la sorpresa va ser gran quan, anant amunt i avall, vaig sentir uns cops a la porta de l'entrada que em van fer tocar altra vegada de peus a terra. I en obrir-la, la Neus i jo ens vàrem trobar amb una tauleta que els veïns havien preparat al replà per fer plegats un pisolabis i celebrar així els nostres 82 i 88 anys!

El gegant d'Olot, a la presó

Van arribar els dies de la Festa Major. Com que es va suspendre tot, els pares d'en Marc i l'Enric decidiren anar-se'n tots plegats a la vora del mar per respirar una mica abans que obrissin de nou l'escola i es poguessin retrobar amb els companys. La Neus i en Lluís vigilarien el replà i s'encarregarien de regar les plantes, de donar menjar als peixos i a les tortugues, i, de tant en tant, d'enviar-los un WhatsApp. En un dels missatges els donava les darreres noves d'Olot, que deien això:

A Olot han ficat el Gegant a la presó. Per això no ha sortit com cada any a fer la cercavila. Tampoc ha sortit la seva muller, la Geganta, que amb la seva llarga faldilla feia voltes sense parar. La notícia que a ell l'han ficat a la presó quan ja éreu fora ha corregut per tota la ciutat; la notícia anava de boca en boca. Els botiguers ho deien als seus clients. Potser us ha arribat allí on sou. A nosaltres ens ho ha dit un amic per telèfon. Hem quedat esparverats. A mi m'ha caigut aquell aparell que en diuen audiòfon de l'orella en sentir el que el meu amic em deia. Es veu que quan aquells homes que treballen per l'Ajunta-

ment han anat a treure els gegants d'allí on els tenien guardats, s'han adonat que la porra del gegant era la porra del CORONAVIRUS i han fugit corrents per dir-ho a l'alcalde. L'alcalde de la ciutat ho ha anat a verificar. I en veure que era veritat, ha donat l'ordre que no sortís a fer la cercavila pels carrers de la ciutat i que el tanquessin a la presó, almenys fins que s'aclarís si ell era el culpable que el coronavirus s'escampés per tot el món. Quan ha vingut el jutge per comprovar-ho, ha vist i ha certificat que aquella porra era de cartró i li ha tornat la llibertat. Aquelles autoritats han promès que l'any vinent hi haurà Festa Major. Els gegants, doncs, faran de nou la cercavila. Aquella porra amb punxes servirà si més no per recordar que aquest any el coronavirus ens ha fastiguejat a tots.

Positius

El replà està trist. Dies d'angoixa. Cap diorama nou. Primer ha estat en Pere, després la Gemma, i en Marc i l'Enric, també. Un company de feina d'en Pere ha agafat el coronavirus. Tots quatre han fet el test. Han estat declarats positius. Tots ells han sigut confinats al pis. La porta s'ha tancat completament. La casa s'ha convertit en una sala d'hospital, sense aquells aparells estranys; en una escola, sense els companys de classe; amb uns pares malalts i un mestre de l'escola que de tant en tant apareixia en una pantalla per ensenyar al Marc o a l'Enric una cosa nova que els convidés a continuar estudiant. Per a ells, asimptomàtics com diuen, tot devia ser molt estrany. Estaven malalts, els consideraven malalts i es sentien més bé que mai. La processó potser anava per dintre. Dificilment ho sabrem. En tot cas, per ells, aquella situació era com unes vacances: no anaven a l'escola, tenien més estona per mirar dibuixos animats i altres coses per la televisió, jugaven més, feien moltes manualitats... encara que no podien sortir de casa, ni tan sols al replà. I malgrat totes les explicacions, trobaven a faltar —sense saber dir-ho— les acaroades dels pares. Quan algun parent o amic trucava i els deixava al peu de la porta algun menjar fet, les cames se'ls anaven soles per obrir-la i veure algú. Quina decepció tenien en no trobar cap persona estimada! Potser totes aquestes coses amagaven unes pors sense gaires paraules per poder-les anomenar.

El replà continua trist. En Marc i l'Enric fan coses a casa. Ens comuniquem gràcies als estris informàtics del nostre temps. Els vells del replà fan el que poden. Els compren el pa. Finals de novembre de 2020. Dues setmanes senceres de confinament total. Visites al CAP i a l'hospital. Silenci al replà. Finalment, aquell virus els deixa en pau. Aquell mot de «negatiu» mai va ser tan celebrat. El replà torna a somriure. Una mica d'esperança per a tothom.

Cloendes

Tots tenim el nostre replà, tots tenim els nostres veïns, tots tenim el nostre passadís, tots tenim els nostres records... i el confinament ens ajuda a apreciar les coses petites, com aquella que ha sigut la nostra vida al replà.

* * *

Però arriba un moment que, com en el desconfinament, s'obren les portes i com sia que aquells nens ja han crescut molt troben que aquell espai del replà és insuficient, i, sense esperar l'ascensor, baixen corrents les escales per trobar-se amb els altres i descobrir el món, que finalment serà com un replà però fet amb altres trobades i noves creacions.

Punt final

El problema no és ser-ne, de vell, sinó fer-se'n. No es tracta d'aquell famós «ser o no ser», sinó «esdevenir a no ser-ne»: aquell espai de temps que transcorre entre aquell moment en què hom s'adona que es fa vell i aquell altre en què són els altres els que pensen o diuen que ja n'ets. És tot aquell període més o menys llarg en què la consciència del teu estat vital es va deteriorant fins a perdre-la completament. És cada un d'aquests moments, gens fàcils de mesurar amb el temps, els que esdevenen difícils de suportar, perquè encara tens prou consciència per veure les coses amb una certa claredat, mentre que els altres et van dient que ja ets una persona gran. És el problema que portes dintre del teu jo, però també és la mirada que els altres porten envers tu: tu t'én fas, d'això no en tens cap dubte, i els altres ja t'én consideren i et van posant a la llista de les persones que la societat considera que no hi són, ja no són productives. Potser tenen raó. Però això crea aquell problema de saber, no qui soc jo, perquè això mai ho sabré, sinó simplement on soc, què faig, què puc fer encara.

Gràcies, Marc i Enric, perquè amb els vostres jocs ens heu acompanyat en totes aquestes interrogacions.

* * *

És com el problema de l'evolució humana, però a l'inrevés. Esdevenir home; deixar de ser-ne. Mil·lennis sencers, llavors; breus moments, ara. Una espècie. L'espècie humana que es va fent, l'*Homo sapiens*, quina meravella! I després, simples moments, trossos de vida d'un individu d'aquella espècie amb una humanitat que es va desfent. Milers i milers d'anys per aprendre a parlar, per exemple, i amb un simple ictus o coronavirus ja n'hi ha prou per deixar de fer-ho. Com vivien aque-

Illa manera de ser-tot-esdevenint aquells éssers mig humans o encara no del tot humans? Què n'han dit, les diferents ciències i teologies? Hipòtesis més o menys fonamentades: ossos i dents. Simples creences: molts amens. I què n'han fet, de nosaltres, que a poc a poc deixem de ser el que havíem sigut, uns humans?

Casals, residències, cadires de rodes... obres socials.

Gràcies, Marc i Enric, perquè amb els vostres jocs ens heu acompanyat creant el nostre replà.

* * *

Ja no som el que érem. Ho diem moltes vegades. Amb tota la raó. No és tan sols la força que ens manca per assolir el cim d'una muntanya. És l'enteniment, que no ens acompanya fins a la nostra fi. No som humans del tot. Deixem de ser-ho. Ens oblidem de les coses. La nostra parla trontolla. Els mots ja no venen amb aquella fluïdesa d'abans. Allunyaments.

Gràcies, Marc i Enric, perquè amb els vostres jocs ens heu acompanyat per fer més propers tots aquests allunyaments.

* * *

Ja no vas endavant. Segur que vas enrere, allunyant-te cada vegada més d'aquells que amb tu caminaven. Els punts ja no són confluents. Els dels altres segueixen endavant. Els teus van cap enrere, però encara et queda una mica de llum per veure almenys les voreres del teu nou camí.

Fas un esforç. Camines, prens pastilles, llegeixes, redueixes el nombre de les teves farinetes, escoltes música, escrius... Voldries no endinsar-te gaire per aquell camí que preveus que cada vegada serà més fosc i la consciència del grau de claror del qual serà cada vegada més imperceptible. Paraules que et diuen i no sents; converses que no segueixes completament; silencis teus per tal de no trencar un fil o treure'n un altre de diferent d'aquell que s'està filant. I el resultat de tot això és que et vas fonent en la foscuria d'un pensament en el qual ni tan sols hi ha idees que venen i van, com abans.

Gràcies, Marc i Enric, perquè amb els vostres jocs heu fet que prenguéssim menys pastilles.

* * *

Seguim doncs aquell camí. No hi ha cap altre remei. Seguim-lo pas a pas, caminant endavant, tot anant enrere, deixant per al nou camí que fas trossos de vida d'allò que ha sigut tota la teva vida. En el millor dels casos, progressivament,

lentament. Què hi ha en aquest altre present? Paraules que cerques i no trobes; forces que no tens; imatges borroses de coses i persones que voldries prop teu però que no hi són, ni venen, ni veuràs més; repeticions, moltes repeticions en allò que dius; sensacions estranyes, cap passió, potser alguns sentiments, pocs; ni alegries immenses, ni tristeses per un passat fet de joies i de dolors, però que ara es va esborrant a poc a poc en el pensament... Vius ara i prou. Sense que demà puguis recordar el que has fet avui. Sense records, doncs, sobre el teu caminar d'ahir, sense horitzons tampoc en el teu caminar d'avui. I si n'hi ha un, d'horitzó, contempla'l amb una mica d'il·lusió, posa't a cantar i a xiular com si fos la cançó d'una nova i misteriosa matinada. Però, ai las!, desafino molt i les meves dents, si és que són meves del tot, no em deixen xiular.

Gràcies, Marc i Enric, per aquell xiulet que em vàreu regalar.

El Nadal de l'any 2017

D'això, doncs, ja en fa anys. Si ha sobreviscut a l'espai i el temps, i en un calaix mig arraconat heu trobat, Marc o Enric, aquest escrit, és probable que a penes us recordeu de la Neus i en Lluís quan ells eren ja vells i vosaltres petits, que amb els vostres pares, en Pere i la Gemma, vivíem tots al mateix replà del carrer Veneçuela, a Olot.

I recordareu com l'any passat va ser precisament en aquest replà on vàrem fer plegats el pessebre sobre unes taules de centre de color blanc. Amb paper blau vàreu fer un riu que anava de banda a banda. Un riu molt llarg que no tenia res a envejar al riu Fluvià, per on passava una barca carregada d'aviram que devien enviar els pastors per no anar tan carregats i que anava fins a l'estable del naixement, que era com una casa de pagès mig abandonada. Aquesta casa de pagès va començar-la a fer amb un tros de cartró l'anomenat avi del replà i la vàreu acabar vosaltres, Marc i Enric, pintant-ne les parets. Va arribar el moment de posar-hi les figures i, com que hi havia dos nens Jesús sobre la palla, l'Enric va ficar-los a l'estable del naixement, amb què feia un nou miracle, que aquest any la Verge Maria tingués bessonada. I com que el Pere va ficar uns llums que s'encenien i s'apagaven dins d'una altra casa de pagès recuperada del pessebre de l'any passat, en Marc va dir que era la discoteca del veïnat. Es veu que, aquest any, els pastors després d'adorar la bessonada anaven a la discoteca per acabar de passar la santa nit del pessebre del replà fet pel Marc i l'Enric.

El replà II

El replà està trist. Ja no hi haurà pessebres ni altres diorames. És allò que feia la manera de ser i de fer d'aquell replà, la relació entre veïns, grans i petits.

El replà plora, ploren alguns dels habitants, els més petits sobretot. Potser les seves llàgrimes no es veuen perquè les porten a dins, per sempre més, tota la vida. Segurament, els grans també.

En la seva tristesa, però, el replà s'omple d'arbres de Nadal i una fulla pintada de blau ens recordarà aquell replà de quan hi érem tots, grans i petits. Un blau que assenyala altres horitzons, més enllà del mar; una fulla que no és seca sinó de color perquè gosa parlar-nos d'altres primaveres, millor que d'altres tardors.

Però ara, malgrat un verd ple d'esperança i unes estrelles que assenyalen altres espais, el replà està trist: en Pere ens ha deixat; en Pere ha plantat tota la seva família, la Gemma, la seva muller, i els dos fills, en Marc, de 14 anys, i l'Enric, d'11. I de retruc, a nosaltres també. Vol viure la seva vida, te 50 anys. A vigílies de Nadal...

En Marc ho viu molt malament.

«Ens has abandonat» —va dir al seu pare, segons ens va explicar la Gemma.

L'Enric viu amb l'esperança que el seu pare tornarà. És amable amb ell. De totes maneres, l'un i l'altre es deuen preguntar (sense dir cap paraula) si en són culpables o no.

Per a mi ha sigut —continua sent— un afer desagradable per dir-ho d'alguna manera, a causa de la mateixa natura d'aquest afer. Ho visc sobretot isoladament, entre bocins d'informacions, com s'escau a una persona que sordeja i que té 92 anys.

En saber-ho, aquella primera nit ens va costar dormir, tant a la Neus com a mi... Després, somnis estranys, tant de dia com de nit. Pensaments.

Com ho podíem dir ? Com en podíem parlar? Aquella abraçada dels matins a la Neus potser ara té un altre sentit. La cara trista de la Gemma segurament també.

La meva primera trobada amb la Gemma va ser pel carrer. Li vaig fer una abraçada ben gran. Ens posàrem a parlar dels nens... Em varen caure unes llàgrimes. Eren de veritat. Tenia els ulls ben mullats. Després, vaig seguir fent la meva caminada vespral tot pensant en el dolor d'aquelles criatures que sempre més portarien dintre seu, trepitjant fulles seques sense color.

Tothom viu com pot aquest moment. Silencis. Contradiccions. Dolors. Esperances. Records. Projectes nous que es fonen fàcilment. Altres projectes. Nous consells.

De totes maneres...

El replà està trist.

Es va buidant...

I va entrant en el món dels records... o dels oblits.

PD. Ahir els veïns, la Gemma i els nens, van fer el pessebre com en altres temps. Potser hi faltava el caganer....

Dia 31. És el dia de l'home del nassos. El replà està més trist que mai. No hi ha ningú. O més ben dit: ningú sap res de ningú. Ara mateix la Gemma acaba d'enviar una foto de Leran que la Neus em fa seguir tot dient que no sap on és. Ningú sap res de ningú. Tots ens sentim sols. Separats. El pare, amb els nens, no saben a on. La Gemma, amb les seves germanes al sud de França. Nosaltres al pis, sols, sense que ningú truqui i ens digui "Bon any nou".

Havia enviat aquest escrit a la Irina, amiga, escultora, apassionada del joc d'*abia*, planxa tallada sobre fusta...

Ai, Lluís, m'he emocionat amb aquest escrit petit però intens. Em recorda quan els meus pares es van separar, jo tenia 15 anys. Ara, des de la distància, penso... Com podien haver estat mai junts els meus pares? No s'assemblen gens, no fan gens un per l'altre. Suposo que amb els anys tots anem canviant i arriba un dia que allò que feia unir una parella pràcticament ha desaparegut.

Em sap greu per la Gemma que es trobi sola amb els nens. I també els nens: un amb una gran sensació d'abandó i el petit amb una mínima esperança que això no sigui veritat del tot.

Lluís, passat aquest difícil moment per a tots, veuràs com torna l'alegria al replà.

Dia 3 de febrer de l'any 2025. La Gemma ens ha dit que l'Enric està molt trist perquè ha enviat un *mail* al seu pare en què li deia que volia parlar amb ell i no havia rebut cap resposta. Sembla que han parlat però per telèfon, no cara a cara.

Aquest matí (dia 4) deia a la Neus que no es trobava bé. Que no aniria a l'escola. S'ha quedat a casa amb la Gemma. Potser pensava que els seus intents infantils que el seu pare tornés a casa funcionarien. No han funcionat. Un problema més per a un infant de 12 anys...:El dolor que pot causar la idea de fracàs car la seva esperança, l'amabilitat envers el seu pare... no ha servit de res.

COM QUE EL MÓN ESTAVA FET
UNA OLLA,
UNA OLLA DE GRILLS,
PER SER MÉS EXACTES,

LES RELIGIONS ENS DIUEN QUE DÉU VA ENVIAR ELS SEUS
PROFETES I
PROGRESSIVAMENT
PER FER UN MÓN MÉS CONFORTABLE
LES OLLES ESDEVINGUEREN
D'ALUMINI,
EXPRÉS,
ELÈCTRIQUES,
DE PRESSIÓ,
NUMÈRIQUES...
QUE ENS PERMETEN FER
ESCUDELLA I CARN D'OLLA I
PASSAR UN BON NADAL,
COSA QUE US DESITGEM
SINCERAMENT.

Neus i Lluís
Olot 2018

Fa dies que no escric

Desembre de 2018

Estic una mica empiocat. Constipat. Les foses nasals segreguen més humors que mai. Tranquils! Res a veure amb el coronavirus. No en tinc prou, de dialogar silenciosament amb mi mateix. Tinc necessitat d'escriure. No en tinc prou, d'anar pensant tot sol assegut a la meua butaca, covant el constipat. M'agrada veure com el que penso va apareixent a la pantalla. Llavors vaig polint el que penso. I penso de nou el que escric. Cerco la paraula més exacta que tradueixi més justament el meu pensament, amb els diccionaris si cal. No soc un mestre de la paraula. Millor! Així n'aprenc. Passo d'una plana a l'altra, d'aquell diccionari que tinc entre les mans. Els meus ulls s'aturen en aquella paraula que no busco. És igual. Després cerco altra vegada aquella que vull trobar. M'agrada o no m'agrada prou. Potser no sona com jo voldria. És igual. Ella em porta a fer una nova recerca en aquells estris moderns dels quals disposem gracies a internet. Aquell fil del meu pensament m'ha portat a altres coses. A la meua taula hi ha uns quants llibres més. Potser aquella paraula que cercava al començament no la trobo. Per cert: quina era? Ah, la memòria, estimada meua! He anat a la llibreria per fer la consulta sobre un tema que m'ha vingut al cap. Trec un llibre, després un altre. Potser és un tic que m'ha quedat. En tot cas, és el que m'ha passat escrivint aquestes ratlles. Ara em ve al cap: ha sigut la paraula «polir», que m'ha fet pensar en el clàssic Horaci, en el seu *labor limae*.

En un moment d'aquesta petita història, la meua memòria devia crear-se amb dites diferents. Cercava *opus limae*. A internet no em sortia. Algun clàssic havia escrit també *finis coronat opus*. Deu ser això, que qualsevol obra per petita que sigui, encara que sigui feta d'unes senzilles ratlles, demana una

labor limae, per *acabar-la* bé (o «coronar-la», com deia més poèticament aquell clàssic).

Devia ser el coronavirus, que m'hi ha fet pensar.

Nota final

Tot va bé, el constipat ja està curat i bones festes! De part d'uns servidors de vostès.

Neus i Lluís
Olot

III. L'ESGLÉSIA I ALTRES ESCRITS

Secrets de confessió. Retalls de la memòria d'un excapellà

Octubre de 2021

Aquests darrers dies he estat llegint, escrivint i rumiant coses relacionades amb el secret de confessió.⁵⁴ Estic ben jubilat i tinc temps per a tot. Oh, no, no tenia ganes d'escriure'n res de seriós, de caire diguem-ne acadèmic, no! Fins i tot em deia que era un tema potser passat de moda per escriure'n alguna cosa, encara que fos d'una manera anecdòtica. Però un fet em va fer veure que era un tema important. Resulta que a França una comissió independent per estudiar els casos de pedofília dintre de l'Església ha publicat els seus resultats. Ha commogut molta gent en saber que hi havia hagut tants casos i tants silencis, i que l'afer fos, fins i tot, «sistèmic», per culpa doncs del sistema que manté l'Església oficial. Hi ha hagut un debat públic. El ministre de l'Interior hi ha intervingut dient que «les lleis de la República estan per sobre del secret de confessió», la qual cosa es pot interpretar com si una persona (consagrada o no) que es confessa de practicar la pedofília ha de ser denunciada. Un debat ben servit i un gran tema que es troba sobre la taula, en la qual s'hi pot posar qualsevulla cosa, fins i tot els records i les paraules d'un excapellà.

Pensar en el «secret de la confessió», doncs, a través dels meus records, de la meva experiència de capellà i escriure'n amablement quelcom no és un tema passat de moda. És ben normal, per altra banda, que en els darrers moments de la meva espera, al punt final de tot plegat, silenciosament, em preguntí com ha sigut possible que una persona tan descreguda com soc jo ara, en un altre

⁵⁴ NE: Aquest fragment forma part del manuscrit *Memòries pels íntims*.

temps hagi cregut tant i en aquests moments pensi i escrigui sobre aquests temes encara que sigui d'una forma plaent. Potser perquè tot plegat m'ha marcat profundament i, fins i tot durant els anys que no hi pensava gens, ho feia per allunyar-ho tot com si fos un mal pensament.

* * *

Dèiem abans quan parlàvem d'una cosa greu que ens podia arribar «que Déu ens agafi confessats». Potser aquest proverbi és més d'una època en què la «confessió dels pecats» feta a cau d'orella d'un capellà tenia més sentit i quasi la practicava tothom, almenys «una vegada a l'any, per Pasqua», com deia el reglament. L'havíem fet de petits, nens i nenes, als set anys, en preparar-nos per fer la primera comunió, que també feia quasi tothom, vestits de mariners, amb una túnica ben blanca o amb un vestit de carrer, però nou, i amb l'esperança de portar un bon rellotge si ens el regalava el padrí, si érem nens. Si érem nenes, vestides com una núvia o portant un vestit ben bonic que cridés l'atenció de tothom. En aquells temps es creia igualment que, en aquest precís moment de la vida, els infants perdien la santa innocència i ja eren capaços de distingir el bé del mal i que, per tant, a partir de llavors ja es podien confessar.

El problema que se'ls plantejava consistia a trobar alguns pecats per satisfer les orelles del capellà i ser perdonats. De mica en mica es crearen una mena de llistes de pecats per confessar: «He fet enfadar el pare i la mare, he dit mentides, m'he enfadat, he dit alguna paraula lletja...».

—«Quines?» —preguntava el capellà.

—«Figa i tonta» —contestava la nena.

—Ah! —exclamava ell.

En moments determinats, sobretot quan es feia cua per anar a confessar-se, solia haver-hi entre companys converses sobre aquest tema:

—Què penses dir?

Preguntes que molt sovint acabaven amb sants intercanvis de pecats.

—He pegat el meu germà petit —deia un nen al seu company.

—Aquest és un bon pecat. El guardaré per dir-lo la setmana vinent —li contestava.

—He insultat una nena —li deia encara.

—Aquest és encara millor! —I així s'anaven formant aquelles llistes de pecats.

Una persona va explicar-me que una vegada el capellà que l'escoltava li va dir:

—Nena, sempre em dius el mateix! I la nena —que era la meva germana— es va enfadar tant que mai més es confessà amb aquell capellà. Tanta feina que havia tingut per confeccionar la seva pròpia llista i tan orgullosa que n'estava!

El que passava era que aquella feina d'haver de confessar tots els nens o nenes d'una escola era molt avorrida, llevat del goig que sentia aquell bon capellà, que ho interpretava com una derivada d'aquella dita bíblica, «deixeu que els nens s'acostin a mi», o com una «creu» que el santificava.

Malgrat tot, els nens i nenes feiem el que podíem. Ens confessàvem cada setmana si anàvem a una escola de monges o capellans, seguíem uns llibres molt educatius que m'agradaria consultar ara per examinar-los amb més precisió. En recordo sobretot els dibuixos, que ens mostraven el nen ben educat deixant la cadira sense tocar la paret, mentre que al dibuix del costat es veia el nen mal educat que deixava la cadira de la casa on era convidat de qualsevol manera, i coses per l'estil. Eren llibres com *Valentín o el niño bien educado*, de l'Editorial Bruño. En un temps molt crític, jo volia fer-ne una paròdia en un llibre que es titularia *Cómo ser casto en quince días. Método práctico y no gotea*.

En aquells llibres que alimentaren part de la nostra infantesa no hi fal·len aquelles imatges del bon nen que es confessava sota les ales protectores d'un àngel, ni aquelles altres d'un nen que feia una mala confessió seguint la inspiració d'un dimoni dibuixat al seu darrere o d'un altre dibuix en què es veia com un nen s'empassava unes serps per ensenyar-nos gràficament que calia dir-ho tot. Unes imatges que m'han quedat ben gravades, ja que en aquests moments em venen al cap en recordar coses d'aquells temps, mentre que d'altres se m'han ben bé esborrat.

* * *

El problema era no tan sols trobar la manera de dir els pecats, sinó també, per part dels capellans, la manera d'interpretar allò que sentien i, fent o no fent algunes preguntes aclaridores, concedir el perdó dels pecats. Suposem que un penitent vol fer saber al confessor que ha fet «coses impures».

* * *

El primer lloc on vaig ser destinat per dir missa va ser un centre de malalts mentals. Deia la missa d'esquena al poble amb un ai al cor. Quan hi havia algú que es volia confessar, la monja sagristana m'ho feia saber. Anava al confessional: reixeta a la dreta, cortina al mig, reixeta a l'esquerra; tothom de genolls a terra, menys jo, que m'asseia sobre un coixí. De vegades venia un home de mitjana

edat. S'agenollava als meus peus i jo amb un gest li posava la cortina darrere. Era sordmut. Malgrat això, ens enteníem bé. Tancava la mà esquerra, menys el polze, que deixava dret i amunt. Entenia que volia enumerar els deu manaments, que estaven en el si de totes les confessions, i que en aquell moment es tractava del primer. Al mateix temps, feia anar el cap de dreta a esquerra per assenyalar-me que no havia transgredit aquell manament. Passava al segon aixecant l'altre dit, mentre el cap li anava d'un cantó a l'altre, altra vegada. I així tots els dits de la mà esquerra, els cinc primers manaments de la llei de Déu. Després, deixant aquesta mà ben oberta, es posava a actuar amb l'altra tot aixecant-ne ben dret el polze mentre el cap, que abans anava de dreta a esquerra, ara el feia moure amunt i avall, tot bellugant la mà en el mateix sentit però ràpidament per assenyalar que el sisè (5+1) manament, que deia *no cometerás acciones impuras*, l'havia comès moltes vegades.

Fos sordmut o no, aquesta expressió que deia el penitent de fer «actes impurs» podia ser interpretada pel capellà de moltes maneres. Al seminari havíem après que en aquests casos no «burxéssim» gaire per no ferir la sensibilitat dels nostres fidels. Potser era un bon consell, potser no, perquè darrere aquelles paraules dels penitents s'hi podien amagar coses tan diferents com adulteris, masturbacions, violacions de menors..., que el bon capellà absolia indiferentment.

Posem per cas el que em va succeir quan era petit i que sempre he anat recordant. Fins i tot ara m'ha vingut al cap, encara que la segona part sigui una pura suposició. En acabar la guerra civil, els pares em van inscriure al Col·legi dels Germans de la Salle de la Bonanova. Al col·legi de baix, car en efecte en aquella venerada institució dels Germans de la Salle, hi havia el col·legi de dalt i el col·legi de baix. La distinció no és meva. L'escola de dalt era pagant; la de baix, gratuïta. Els alumnes de l'escola de dalt entraven per la gran porta del passeig de la Bonanova; els alumnes de l'escola de baix entràvem discretament per un carrer lateral. De totes maneres, quan les instal·lacions dels Germans de dalt s'anaven posant al dia, els alumnes de baix teníem dret d'anar a veure les pel·lícules que es projectaven els diumenges a la tarda per distreure tots els alumnes, els de dalt i els de baix. Era d'agrair. De totes maneres, els de baix només teníem dret d'estar darrere de tot. De vegades, a les mitges parts, alguns alumnes de dalt venien per fer llur obra de caritat i donar-nos una mica del seu berenar. També era d'agrair si tenim en compte que en aquells temps els alumnes de baix anàvem una mica justos pel que feia a la nostra alimentació. El que no era d'agrair fou allò que em succeí un diumenge a la tarda. No recordo quina pel·lícula feien, però sí que un germà de la Salle es va seure al meu costat. Era un de dalt.

No el coneixia. Quan la sala va quedar a les fosques i tots els ulls quedaren ben fixos en el que es veia desfil·lar a la pantalla, els dits d'aquell germà començaren a desfil·lar entre els meus pantalons curts, acariciant els meus petits i tendres òrgans sexuals. Em devia causar una sensació molt estranya (devia ser innocent encara), tan estranya que en arribar a casa vaig desfogar-me —alliberar-me per la paraula?— dient als meus pares: «Ja està bé, durant la pel·lícula un germà s'ha posat al meu costat i m'ha tocat "la cuca"». Encara recordo la cara d'esglai de la meua mare, dreta, a la porta de la cuina:

—Vols dir, Lluís. N'estàs segur? —va dir-me, esgarriada, sabent perfectament que no podia inventar una història com aquella.

Tinc entès que el meu pare l'endemà va anar a queixar-se al director del Col·legi dels Germans de Sant Joan Bautista de la Salle, dels alumnes de baix, de la gratuïta. Després d'aquesta visita, els meus pares em digueren —segurament per tranquil·litzar-me— que el director de l'escola els havia dit que es tractava d'un germà que tenia aquell «costum». Encara que només fos violat una sola vegada, aquest fet l'he recordat sempre. La prova és que ara que ja m'acosto als 90, l'he tornat a escriure, afegint-hi les suposicions que em proposo fer.

Suposem que aquell germà violador, aquesta és la paraula exacta que se li escau més bé, anés a confessar-se i digués «he comès actes impurs» i rebés tot seguit l'absolució d'un bon capellà que no el volia «burxar». Potser també podríem suposar que el diumenge següent tornaria tranquil·lament al cine, mentre que durant la setmana feia el que podia. El penediment no havia funcionat; la reclamació del meu pare, tampoc. Tenia alguns companys que anaven als Germans de dalt. En coneixien el nom.

* * *

Tornem a la realitat. Preguntem-nos: com és que en aquest context la paraula «impur» està sempre associada a qüestions sexuals? M'he llegit de nou el tercer capítol del llibre *Pureza y peligro* (Douglas 1973) sobre les abominacions del *Levític*, en què les interdiccions assenyalades en aquest llibre bíblic van més enllà de les qüestions sexuals (animals purs i animals impurs; menjar pur i menjar impur...) i es poden reduir molt bé a l'oposició esmentada entre pur i impur, tot recordant que aquesta oposició és cultural, és a dir, que cada cultura la interpreta a la seva manera. Recordem les castes de l'Índia al llibre de Louis Dumont (1971). Potser també cal dir que no sempre aquest sisè manament de la Llei de Déu és enunciat amb les mateixes paraules. Si la seriosa *Bíblia* traduïda sota la direcció de l'Escola Bíblica de Jerusalem es limita a dir que el sisè manament consisteix a «no cometre adulteri» (Ex 20, 14), els catecismes de les esglésies lo-

cals espanyoles i d'Amèrica Llatina fan extensiu aquest passatge bíblic a totes les «accions impures». Al Camerun, en canvi, era diferent. Els missioners haurien ensenyat als cristians d'emprar la fórmula: «He fet el sisè», manera de dir que era un contrasentit, ja que fent-lo no es feia res de dolent, sinó que es complia —«no faré cap acció impura / o no cometré adulteri», segons les diferents traduccions o adaptacions.

De totes maneres, la fórmula que jo sentia als confessionaris era la que feia referència al nombre de l'ordre seguit en l'enumeració que en feia l'Església, encara que en una *Història Sagrada* escrita en ewondo i publicada el 1953 pels antics missioners, en el sisè manament s'emprava la fórmula que tradueixo literalment: «no - malmetre - el (meu) matrimoni». El verb «malmetre» (*ndaman*) el traduïen, en els diccionaris fets per capellans camerunesos, per «malmetre», «abismar» i «destruir», mentre que en els fets pels missioners a aquestes mateixes accepcions hi afegixen «violar». En el fons, què hi havia darrere aquella expressió «he fet el sisè», què entenia jo i perdonava si no tenia cap ganes de «burxar» la consciència dels meus penitents? Potser va ser per això que de vegades demanava als meus fidels que es penedissin dels pecats que havien fet, mentre jo donava una absolució col·lectiva. Com que això no estava permès, m'hauria hagut de confessar.

* * *

Una altra expressió que havia sentit a dir als confessionaris de casa nostra era «he fet l'acte matrimonial malament». Mai vaig voler saber què volia dir l'home o la dona que tenia als meus peus agenollat o en un dels meus costats. Es referia a un *coitus interruptus*? A la no observació del mètode Ogino, recomanat per l'Església als seus fidels? A una altra cosa qualsevol però agradable? No ho sé. Conec, en canvi, el cas d'un col·lega que em va explicar què li havia passat. Una dona es va confessar emprant aquella fórmula que certament tenia quelcom de convencional: «he fet l'acte matrimonial malament». El meu company, amb tota la seva bona voluntat i considerant que no en tenia prou amb aquella formulació, va intentar «burxar» una mica. La dona s'ho va prendre molt malament. Es va aixecar d'una revolada. Va fer córrer la cortina del confessionari i cara a cara li va dir al capellà: «Vostè és un porc!». I se'n va anar. Una cosa semblant, encara que sobre un altre tema, em va succeir a mi al Camerun. Era a Kribi, que era una petita ciutat al peu de l'Atlàntic, on molts blancs hi anaven a passar el cap de setmana. Devia ser doncs un diumenge. Confessava. Era una norma heretada dels antics missioners i ben practicada per l'església africana que calia demanar

als penitents el tiquet del *denier de culte*,⁵⁵ que era l'impost que tots els cristians havien de pagar cada any per rebre els sacraments. Si no m'ensenyava el tiquet no podia confessar el meu penitent. Era al confessorari. Va venir una blanca. No volia fer distincions entre blancs i negres. Vaig demanar-li el tiquet. Em va engegar a passeig. I se'n va anar. No em va dir «porc», però devia pensar que allò era un acte simoníac, li vingués o no aquesta paraula al pensament. Com fos, tenia tota la raó.

* * *

S'atribueixen als capellans poders excepcionals. Cada dia —solen ser de missa diària— poden fer un parell de miracles excepcionals convertint el pa d'àngel —que no s'assemblava al «pa nostre de cada dia»— en el cos de Crist i el vi —que en molts països només existia gràcies als negocis d'importació i exportació— en la seva sang. No és poca cosa, són jutges, que jutgen i perdonen els pecats, en el breu acte de la confessió, estan investits de poders per treure el dimoni dels cossos dels endimoniats, i moltes coses més.

Moltes vegades he vist a la televisió les piles d'expedients que esperen als jutjats per a un judici civil, moltes vegades també he sentit a dir que la justícia és excessivament lenta, que cal conèixer el context per jutjar un afer i que això demana temps i mitjans per portar-ho a cap. I vet aquí que en la justícia eclesial n'hi ha prou amb uns breus instants per jutjar un cas. I si el penediment és sincer, amb unes *Ave Maria* o uns rosaris com a penitència és ben bé suficient. En els bons (?) temps, i en altres latituds com al Camerun, com a penitència es feia fer quelcom més pesat, com era anar a treballar uns dies a la plantació de la Missió. És així com ens podem preguntar si hem perdonat moltes coses que no eren pecats i que, en canvi, hem perdonat massa de pressa altres afers que necessitaven més temps per ser-ho.

55 NE: El diner del culte. «Passar el plateret» a casa nostra.

La Sagrada Família

Setembre de 2010

Diuen que vindrà el Sant Pare per consagrar la Sagrada Família.

Aquesta vegada no serà tan sols un despropòsit seu.

Serà de tots nosaltres.

Bé, de tots aquells que, per una raó o altra, pensen sumar-se a la festa.

L'Església oficial. Les autoritats. Molts fidels. Turistes. Els enamorats d'en Gaudí. Curiosos.

Jo no.

Em fa vergonya que la meua ciutat sigui la seu d'un despropòsit com aquest.

No és el moment. Potser no ho hauria hagut de ser mai.

En aquest moment de gran crisi econòmica (i religiosa, sobretot per a l'Església catòlica), mostrar al món tot el seu poder amb les puntes ben afinades d'un gran nou temple, em sembla un greu despropòsit, un despropòsit de tots plegats.

L'Església, després de tants escàndols als Estats Units, Irlanda, Alemanya... hauria de ser una mica més humil. És clar que, a Espanya, es veu que no ha passat res. O tothom calla.

Consagrem el Temple de la Sagrada Família.

La convertim en basílica.

Tots.

També els elegits pel poble.

Tornem al temps de les catedrals.

Es vol mostrar que l'Església és un Poder que deixa ben espantats tots els ciutadans del món, sobretot els pobres, els aturats, els immigrants, els nous arribats amb pasteres.

S'ha fet amb l'esforç, la voluntat i les almoines dels fidels.

Potser l'església hauria hagut d'orientar la generositat dels fidels vers altres fites més humils, més evangèliques.

El món quedarà meravellat en contemplar aquesta obra d'en Gaudí.

I a mi m'agraden, algunes obres d'en Gaudí, sobretot les civils.

Però aquells que no poden pagar el lloguer dels seus trenta metres d'un pis amb parets mal apuntalades, no en quedaran gens, de meravellats.

Però una església és un lloc de pregària.

El Temple de la Sagrada Família no respon a cap necessitat que tingui un mínim de caire evangèlic o pastoral. El nombre de fidels practicants en tenen prou i de sobra amb totes les esglésies parroquials i conventuals de la ciutat de Barcelona.

Potser podríem dir que l'estètica gaudiniana i l'estètica evangèlica no s'avenen del tot.

Tret que la Sagrada Família estigui pensada per als turistes, els seus vídeos i fotografies... I que per a la ciutat de Barcelona i les agències turístiques sigui un nou reclam.

Les grans catedrals i esglésies antigues ja hi són, mig buides, però hi són.

No en farem altra vegada fum, per això.

L'any 1990, el Papa Joan Pau II va consagrar la Basílica de Nostra Senyora de la Pau de Yamusukro, la més gran del món. L'arquitecte s'inspirà en Sant Pere de Roma. Va ser la gran obra del president de Costa d'Ivori, Houphouët-Boigny. Diuen que va fer-se amb els seus estalvis... El món cristià i no cristià occidental va posar el crit al cel. Es va escandalitzar. Costa d'Ivori era un país en vies de desenvolupament. El nostre, avui, viu una gran crisi econòmica i, si més no, en el món sempre hi ha hagut mil misèries.

Potser no ens n'hem d'escandalitzar.

Hem de ser políticament i religiosament correctes.

Anem tots a la festa.

Esperem el Papa i que ens digui quatre paraules en català.

I tots contents.

Mentrestant, callem.

A mi em costa fer-ho.

Devoció als sants.
Del llibre *La fàbrica del sants*
al taller dels sants d'Olot

Juliol de 2022

Em dic Lluís. Hi havia un temps en què *La Vanguardia* publicava en una rúbrica la vida del sant de cada dia. N'hi havia un altre en què TV3 començava les notícies del migdia narrant la vida i miracles del sant d'aquell dia. El presentador ho feia prou bé. El que no vaig trobar gens bé va ser allò que vaig llegir a *La Vanguardia* quan deia que Sant Lluís Gonzaga, que era el meu sant patró,

perquè n'hi havia un altre, Sant Lluís, rei de França, no gosava alçar els ulls per mirar la seva mare, que devia ser o molt sexy, penso jo ara, o el seu fill molt cast. Encara que el diari digués això darrer, fos el que fos, el cas és que he hagut d'arrossegar aquest nom tota la vida, oficialment, amicalment. I així ha estat per a milions i milions de persones, durant segles i segles. Els noms dels sants ho han envaït tot, no tan sols com a noms del cognom de la família en la qual hom naixia, sinó per designar ciutats, carrers, camins i muntanyes en tots els països de tradició cristiana, amb els seus santuaris i llocs de peregrinació. Una llarga topografia santoral. La majoria dels pobles, diguin com es diguin, tenen un sant patró, que, en general, és honorat el dia de la seva festa major, que, per laïques que s'hagin tornat, no deixen però d'assenyalar alguns actes religiosos en honor seu, amb processons i tot. I no diguem res del gran procés d'extensió del nom de Maria, amb el qual han estat batejades moltes nenes, volent així honorar la Mare de Déu, ja sigui amb el seu nom o amb un altre del lloc on és venerada (Montserrat, Lourdes...), fent referència a determinades «advocacions maria-nes», canòniques o no, i que han atorgat a la Mare de Déu el privilegi de portar una corona, ser anomenada «alcaldessa perpetua» o «patrona» d'un lloc, ser assumida al cel, portar una cinta a les mans i concebuda sense el pecat original com tots els altres mortals.

S'han escrit moltes coses sobre els sants: martirologis, santorals, calendaris. Moltes vides. Algunes realment històriques; edificants la majoria. Moltes llegendes. Fins i tot sobre aquells que mai han existit. *Fake news* o «falses notícies», com diríem ara, que esdevenen amb el pas del temps dignes de ser honorades en museus i en mostres del patrimoni cultural... gràcies al turisme. Romeries, setmanes santes, camins a Santiago, hostals, records, rutes comentades. Tot plegat em fa considerar ben encertat el títol del llibre escrit per un economista, *La fabrique des saints* (Mohrer 2021), que no he llegit encara però la lectura del qual tinc pendent i que m'ha fet pensar que a Olot hi ha (encara) un taller de sants del qual en un altre temps vivia molta gent: fent motllos de guix, preparant l'arpillera, pintant sanefes, inventant cares, vestimentes i devotes posicions per a tots els sants... Per esmentar només un cas, recordaré que el pare de la Neus, la meua muller, n'era el comptable i, a més a més, tenia representacions «d'accessoris» de sants, entre els quals hi havia ulls de vidre, més grans, més petits, amb ninetes blaves, marrons o quasi en blanc mirant cap al cel.

La Història ens recorda que per moltes raons es va produir la gran reforma protestant. Entre aquestes raons hi havia una excessiva i malsana devoció als sants. Malgrat això, l'Església romana va seguir fomentant aquesta devoció, que fins i tot exportà a altres continents.

Sequera

Març de 2023

A la meva edat tenim por de perdre la memòria. A penes et recordo. I no em passa a mi sol, sinó a molta gent. Encara sort! El que està succeint, però, és greu. Ja no recordo com era el teu xiuxiueig, ni la teva remor, ni quan queies del cel per fecundar la terra. Vine, si et plau. Et faré una rogativa si cal:

Vine!

En forma de pluja fina

Durant una llarga durada

I penetra la Terra

Que t'estima

I sigui per tu fecundada

Fins que germinin de nou

Les fruites

I les flors tan estimades.

Però no vinguis esvalotada

En forma de riu

De curta durada

Que s'ho emporta tot,

Inunda les planes

Sense penetrar la Terra

Que tant t'ha estimat.

Eutanàsia política

Octubre de 2017

L'eutanàsia vital es discuteix, legalment, filosòficament. Però poden haver-hi altres «eutanàsies». La política, per exemple. Consistiria a no autoritzar l'individu d'una edat avançada a contribuir més a l'ordenament de la ciutat, com per exemple prohibir-li d'anar a votar. Com tampoc pot votar un noi de tretze anys. Potser és que n'estic cansat, dels uns i dels altres. No els entenc. I això deu passar a molta gent gran. No entenc per exemple que, per una filigrana jurídica, avui siguem una cosa que et porti a ser membre d'un país i una altra demà que et porti a ser-ho d'un altre, o que es decideixin secretament coses importants. Soc una persona normal. I el camp de la meua normalitat no em deixa veure que es doni més valor a una filigrana que a una altra. No entenc tampoc que una minoria de vots imposi el seu criteri a una majoria, sobretot quan es tracta de quelcom molt important. Tinc 85 anys i com a ciutadà he anat seguint i prenent les decisions que calien en cada moment, però ara em costa seguir el discurs dels uns i dels altres. Ja soc massa gran. Amb un llenguatge senzill, desitjaria que sense gaires filigranes, tothom ens digués la veritat. Ah!, i els que avui pensen tenir-la, la veritat en tot, en la història, en l'economia, en el dia de demà, que creen nous paradisos i esdevenen els nous apòstols de velles sectes o religions (no anant de casa en casa però sí enviant whatsapps a tot drap), que empastifen les nostres ments..., tots ells, doncs, que ens deixin respirar tranquils, a nosaltres, els vells.

I, per favor! Com que aquesta llei sobre «l'eutanàsia política» no és per ser aprovada demà, que ningú em tregui de casa o de la residència i em digui per qui he de votar. Deixeu-me morir tranquil·lament en la política, en les coses de la ciutat... Em sap greu.

Coses petites

Desembre de 2019

Arriba un moment en què els projectes de les coses de la vida deixen de ser projectes per portar a terme dins d'un període llarg de temps. És aquell moment en què el realisme s'imposa i que, sense necessitat que les estadístiques ens ho diguin, prenem consciència que la fi de les nostres vides ja la tenim a la punta dels dits.

He superat l'esperança de vida normal, estadísticament parlant. Estic jubilat de fa dies.

Com que allò que en diem «jubilació» és un període de temps del qual la nostra societat ens ha dit quan comença i, si pogués, ens diria fins i tot quan s'hauria d'acabar, a mi personalment, que tampoc sé quan s'acabarà, se m'està fent més llarg del que jo esperava. No em molesta gens. Espero, «tot esperant Godot», com deia Beckett, sense esperar res que jo sàpiga realment. Sense mouré'm gens, com Vladimir i Estragó, en la darrera escena d'aquella obra de teatre. Mentrestant, doncs, he pogut portar a terme alguns projectes més o menys llargs: *abia*, *mvvet*, edició d'alguns llibres, alguns cursos a la UAB i al CSIC, un llibre en ewondo-francès, fins que vaig segar-me l'herba sota els peus, transformant totes les meves dades etnogràfiques i etnològiques, àudios i dades en arxius, és a dir, creient-me que podrien servir per a la posteritat si en feia donació a unes institucions ubicades a la *Université de Paris X* (àudio i dades digitalitzats, a demanda seva, un altre projecte llarg), Yaoundé (CIPCA, còpia), La Palma de Gran Canaria (Casa África) i Sant Cugat (Arxiu Nacional de Catalunya; elements materials: àudio i dades); creient-me sobretot que valia la pena que fossin conservades unes veus africanes (arxius d'àudio) parlant de

moltes coses diferents i que foren gravades quaranta, cinquanta... anys enrere entre els evuzok del Camerun.

Quan vaig decidir desprendre'm de tots els meus arxius, em vaig quedar nu, com orfe d'una part important que va nodrir la meua vida d'antropòleg. La conservo d'una manera digital en un llapis de memòria, és cert, però no és la mateixa cosa que escoltar una cinta, obrir un arxivador, tocar, veure, cercar, rebobinar, anar d'una pista o d'una plana a l'altra, sentir l'olor de paper vell, fer un esforç per escoltar de nou aquella paraula mal entesa, rebobinant, o desxifrar aquella nota escrita amb llapis i que el pas del temps ha anat esborrant.

I encara que passés un dia o dos sense escoltar res ni obrir cap d'aquelles llibretes, arxivadors, si més no em feien companyia amb la seva paraula apagada o amb la seva forma, el seu color, i el lloc que els arxivadors, CD, DVD i llibretes ocupaven en l'estanteria.

Ara, els projectes són breus. Ni tan sols són projectes, i, si ho són una mica, es queden a mig camí. Ja no em queden forces per anar més enllà. Cami no molt més poc a poc que abans i ho faig amb un bastó que m'ajuda a seguir, malgrat tot, endavant.

És el moment de les coses petites, del dia a dia, d'especular sobre el dret de no fer res, de «procrastinar», com em diu la Maria Rosa Obiols, de passar el temps d'una manera suau, de viure, encara que sigui a un ritme més lent... però molt intens, com per desitjar-te, desitjar-vos, per exemple, unes bones festes i un bon any nou... en nom propi i en nom de la Neus.

Viatge a través dels objectes. Darrer (?) acte d'etnografia

En aquella biblioteca de darrere el meu ordinador, hi ha els llibres i documents que ahir i avui encara tenia per llegir o consultar, i d'altres que no. Potser en diré quelcom després. Entre aquests llibres hi ha algunes figures sobre les quals em ve de gust parlar. Una figura humana prima i una mica ballarina, ja que té una cama mig alçada i doblegada. Una figura que evoca un cert exotisme, puix que aquell home porta un plomell al cap. Però el més important de la lectura que en faig és que en aquesta imatge que té el braç esquerre alçat i estirat, mirant fixament una bola de color d'or (que contrasta amb el color grisenc de tota la figura), hi veig algú que ha passat la seva vida professional examinant una noció com aquella d'*evu*, que precisament els *evuzok* representen com una bola o com quelcom completament indiferenciat (Mallart Guimerà 1981, 52-54; 2008, 106-108). Va ser l'Oriol Romaní, que va comprar aquesta imatge; va ser la URV, que me la va oferir. Però per a mi, a més a més, és un signe de pau interior amb la URV, sobretot amb aquells bons companys i amics, l'Oriol Romaní, en Josep M. Comelles i en Joan Prat.

IV. EL PAS DEL TEMPS

Fer-se vell

Setembre de 2016

Fa uns dies vaig trobar-me amb una parella coneguda. Ella devia tenir un principi d'Alzheimer o d'una cosa semblant. El seu marit l'acompanyava. Ens trobàrem davant del Mercat. Potser em va reconèixer, però segurament per a ella devia ser una simple imatge a la qual la paraula no arribava a posar cap nom. Cap d'aquelles que deia, en tot cas, era prou coherent quan intentava dir-nos quelcom. Havia sigut una gran dona, que havia treballat en afers importants, i ara la seva «humanitat» l'anava deixant.

Seguim doncs aquell camí. No hi ha cap altre remei. Seguim-lo pas a pas, caminant endavant, tot anant enrere, deixant pel nou camí que fas trossos de vida del que ha sigut tota la teva vida (cal llegir aquests darrers mots tot recalcant-los). En el millor dels casos, progressivament, lentament. Què hi ha en aquest altre present? Paraules que cerques i no trobes; forces que no tens; imatges borroses de coses i persones que voldries prop teu però que no hi són ni venen, ni veuràs més; sensacions estranyes, cap passió, alguns sentiments, pocs; ni alegries immenses, ni tristeses per un passat que en general ha sigut agradable però que veus que de mica en mica va quedant enrere, que s'esborra a poc a poc en el pensament. Vius ara i prou. Sense que demà puguis recordar el que has fet avui. Sense records, doncs, sobre el teu caminar d'ahir, sense horitzons tampoc en el teu caminar d'avui. I si n'hi ha cap, d'horitzó, contempla'l amb una mica d'il·lusió, posa't a cantar i a xiular com si fos la cançó d'una nova i desconeguda matinada. Però, ai las!, desafino i les meves dents, si és que són meves del tot, no em deixen xiular.

Sordesa

Gener de 2023

Soc una persona gran. Podria ser qualsevol. Tu o jo. Dona o home. A tots ens pot arribar. Les persones anomenades «grans» en som més propenses. Ens ve de mica en mica. Comencem per preguntar quan algú ens parla: «Què dius?». Ens ho fem repetir encara que aquesta vegada hàgim entès el que ens han dit. La nostra pregunta és com un tic. De fet, és una realitat: sordegem. Ens costa reconèixer-ho i encara més dir-ho. Tampoc ens agrada que ens diguin que som «durs d'orella», encara que sigui dit amb un somriure a la cara. De mica en mica se'ns va endurant l'oïda. Potser són els tons baixos, potser són els alts. No els sentim bé i entenem una cosa per l'altra i quan veiem que allò que ens diuen no té sentit fem aquella pregunta que ben bé en té un, de sentit: sordegem, no hi sentim prou bé.

És un procés llarg que et va allunyant del món, sobretot quan ja ets gran.

Molt sovint la sordesa es una cosa més que s'afegeix a d'altres que ens fa sentir sols.

D'aquesta sordesa vull parlar-vos-en, per sentir-me una mica acompanyat de tots vosaltres en el darrer tram del nostre caminar.

Els primers silencis

En el nostre caminar hi ha un silenci que es va fent. Contemplem silenciosament l'aigua del riu que saltironeja avall; veiem com les fulles es belluguen i com el vent fa moure els arbres d'un cantó a l'altre, sense sentir-ne a penes cap remor. El cant dels ocells sembla que vingui de lluny, quan de fet els ocells reflen quan

passem per sota els arbres on tenen el niu. Ja no sentim els porticons, que per descuit hem deixat sense tancar, quan bufa el vent. Els cotxes van amunt i avall, nosaltres no estem al cas. Ens costa molt identificar els sorolls, d'on venen, de què són. Ens falten les remors que acompanyen les coses: aquella fressa que, com les paraules, ens parla de les coses d'aquest món, ja que sembla que les coses tinguin les seves pròpies cordes vocals, que vibren al pas de l'aire i produeixen les seves veus, que ja no arriben fins a nosaltres o que sentim com si vinguessin de molt lluny.

De fet, és que encara no tenim prou consciència que són els primers silencis que es van fent. Ens costa pronunciar el nom de «sordesa». Fins i tot ens diem que aquell silenci és agradable i ens dona una certa serenor. Potser sí. Inconscientment fugim d'allò que en diuen «la contaminació acústica». No sabem res de la «presbiacúsia». Tampoc voldríem saber res de la «sordesa postlocutiva».

Entendre sense comprendre

El sentit d'algunes paraules se'ns escapa. Potser són aquelles els sons de les quals les nostres oïdes capten correctament, però el nostre enteniment no capta el que volen dir. Participem poc en les converses. Cada vegada menys. Tenim por de ficar els peus a la galleda, de no seguir-la bé, de dir una cosa quan s'està parlant d'una altra. És millor callar. El silenci esdevé a poc a poc una mena de refugi quan les paraules deixen de ser paraules per esdevenir simples sons que ni tan sols són onomatopeics, perquè aquests tenen sempre un sentit que s'inspira en el soroll natural de les coses. Entre les paraules enteses pel que realment signifiquen i les altres que han rebut un altre sentit hem anat construint els nostres propis relats i llavors comencem a dir-nos que potser sordegem.

Oh, paraules, on sou?

Oh, converses!

Silenci.

Sordegem.

Ja és molt que siguem aquí.

Canonades embussades

Potser és la cera. M'han tret els taps. Tenia les canonades auriculars embussades. A la meua edat, sobretot, la mecànica falla. Hi sentia malament. Durant

quatre dies m'hi han posat, matins i vespres, unes gotes per estovar els taps que s'hi havien format. Una mena de DesTop. I avui, gràcies a la molt amable infermera de sempre i a una xeringa grossa com aquelles dels còmics, he pogut retornar al món dels sons. M'han arreglat aquesta peça de la mecànica general. M'ho deia un taxista: «Nosaltres som pura mecànica!». Es referia sobretot a la seva eina de treball, al seu taxi, que *bricolava* de dalt a baix. Les portes s'obrien i es tancaven gràcies a uns baldons, un *pagne* tapava les molles dels seients, que es feien sensibles sota el cul; les finestres dels dos costats no tenien vidres. Feia calor. Era al Camerun, a la ciutat de Douala. No tots els taxis eren iguals, però aquell era «pura mecànica». Nosaltres també en som, en part, és clar! I, com aquell taxista-*bricoleur*, ens van apedaçant el cos, les canonades, les varius, els taps dels tubs auriculars, el líquid sanguini de les venes, massa espès, massa aigualit, ens diuen. Cal portar mitges de goma i prendre el Sintrom.

Els audiòfons

De mica en mica, deixem de ser uns éssers de carn i ossos. L'enginy humà ha posat a la nostra disposició pròtesis de totes menes: per caminar, per mastegar, per agafar les coses, per sentir-hi millor... Per suplir el que érem i ja no som. Ja feia temps que no hi sentia gaire bé. El meu entorn en deia el nom. Finalment, el vaig dir jo també, però amb un punt d'interrogant al costat. Vaig anar a visitar un especialista. I després de passar per una mena de confessionari, on, d'un en un, vaig anar confessant el grau de les meves infidelitats (incapacitats) auditives, l'especialista em va dir que ja era el moment, el moment assenyalat pels protocols segons els quals les meves orelles necessitaven l'ajut d'uns audiòfons. A aquests aparells els han donat un nom mig en llatí i mig en grec perquè tothom l'entengués bé. *Audio*, del llatí *audire*, sentir-hi; *fono*, del grec *phoné*, «so» o «veu». Als nostres lletrats no els va fer res barrejar dues llengües diferents, encara que fossin mortes, per evocar l'estat actual del nostre sistema auditiu.

Amb els aparells posats vaig retornar al món dels sons, de les paraules dites, sentides, enteses; de la remor de l'aigua del riu, del riu Fluvià, perquè els anys ja no em permeten anar més enllà; de l'aigua quan cau, amb el xiuxieig d'una pluja fina, i dels trons quan ressonen de lluny i dels quals a penes m'en recordava; i del cant dels ocells, i de la fressa de la nevera i del bombo de la màquina de rentar; i del cilindre de la moto, que em feia desitjar el món del silenci del qual venia. I en aquesta nova vida, quin esglai que vaig tenir quan vaig anar al bar i els audiòfons van amplificar la fressa de la màquina de moldre i fer cafè, que em causà la impressió que una pluja forta o una gran esquixada d'oli fregit

que venia de l'aire em queia a sobre. Al cap d'un temps he anat aprenent, però, que sort n'hi ha que les piles dels aparells es van gastant. Un consell: no tingueu cap pressa a canviar-les. Gaudiu altra vegada d'aquell silenci d'abans.

Han passat alguns anys. Potser ara ja no soc tan optimista com en aquells primers moments de retorn al món dels sons. La suor, l'artrosi dels dits, les piles, els filtres... He canviat d'aparells. Més *performants*, diuen. Segueixo doncs portant audiòfons. Un darrere cada orella, que em trec i em poso segons els moments. Em cansa portar aquests aparells.

El dia a dia

—Els portes? —ens diuen de vegades tot cridant quan algú de l'entorn et vol dir quelcom. Els portes o no els portes, és igual. Et fa el resum d'una nova o d'un whatsapp que ha rebut sense allargar-se gaire. Els portis o no, les converses solen ser curtes. Truquen a la porta. No hi vas per obrir-la. Sona l'interfon, tampoc: t'hauries de treure almenys un aparell i llavors no hi sentiries prou. Et recomanen de no anar allà on ressonen moltes veus, als restaurants per exemple. La televisió és un problema. A l'hora de les notícies, el presentador, que està en un estudi, ens mostra un vídeo amb la veu del presentador d'una de les seves seues que et presenta un altre vídeo amb un del seus periodistes en plena acció, ja sigui amb els peus a l'aigua o enmig d'un carrer, preguntant a la gent, allí on s'ha produït un accident, amb cotxes que van i venen, ambulàncies, veus diferents, altes i baixes... que els audiòfons no capten prou bé. Ens mirem les imatges, imaginem el que diuen. En els altres programes ens passen coses semblants: ara una veu, després una altra, també en els debats... I et vas quedant a mitges.

Ara recordo que quan era petit l'àvia sordejava. De vegades, quan érem a taula i volíem fer una broma, un dels germans s'hi adreçava obrint i tancant la boca sense dir res, i ella deia «què dius». Mentre que als petits allò ens feia riure, els pares ens renyaven perquè aquell mim buit de sons podia molestar l'àvia. Sort que els avis solen ser amables amb els nets i sempre estan a punt d'apuntar un somriure per un del seus acudits.

Potser no som uns melòmans, però ens agrada la música. Ara que estem jubilats i tenim més temps, n'escoltem més que mai, sobretot aquelles nits que ens costa dormir. Hi ha una simfonia de Beethoven que ens plau molt. L'escoltem una vegada i una altra. No tenim una memòria musical extraordinària, però la suficient per adonar-nos que la d'abans no és la mateixa que la d'ara. La nostra sordesa fa que el nostre enteniment no capti alguns sons, ni distingeixi

bé els diferents tons. Diuen que Beethoven era sord però sabia molta música, per al plaer de tots, encara que la nostra sigui una mica mutilada.

Ens cansa portar audiòfons tot el dia i anar amb els cascos posats per veure i escoltar quelcom a l'ordinador, veure una pel·lícula, escoltar una conferència, per exemple. No vaig més enllà de la meitat. Els audiòfons i els cascos em molesten. De vegades penso que aquests aparells ens tornen més sords, encara que potser deuen ser els anys.

Una nova vida

La nostra sordesa és el començament d'una nova vida que es fa de mica en mica. Ens allunyem del món o el món s'allunya de nosaltres, però existim i potser sense adonar-nos-en ens creem una nova existència. Portarem una doble vida. Mantindrem la de sempre tot el que podrem, però la recerca d'una altra vida serà la nostra nova companya. Parlarem amb ella, silenciosament. Tancarem els ulls. La trobarem a la nostra imaginació. Viurem de simples il·lusions fins que es desfacin completament. Però aquella nova vida serà lluminosa dins la negror que ens aclapara. Serà la Vida, simplement.

En la nostra imaginació no hi haurà sorolls de vidres, ni persones perseguides, ni cases destrossades; ni forts, ni febles... Serà un món impossible. Imaginari però que faig meu en aquests moments.

Ja ho fèiem abans. Ho farem ara més que mai: jugarem amb les paraules, llegirem, escriurem sense sentir-ne, ai las!, els sons quan algú ens parli. Preveient aquest moment en què progressivament desapareixeria del meu enteniment el sentit de les paraules, els vaig escriure aquest homenatge, ja que d'una manera o altra m'havien acompanyat durant tota la vida. Permeteu-me que, amb un clic, el faci venir aquí per acomiadar-me, una vegada més, de la paraula oïda.

Elogi a la paraula

M'han dit que vaig fer un crit molt fort. Com totes les criatures. Devia voler fer saber que havia vingut a aquest món. Volia fer saber sobretot, però sense saber-ho gens, que, un dia, sons com aquell es convertirien en paraules i que esdevindria un humà que parlaria com tots els meus semblants, perquè naixíem genèticament predisposats a fer de la parla un dels nostres signes d'identitat. I així, en ser molts, podríem intercanviar sons i paraules i ens seria possible conversar. Tot va començar doncs amb un crit que no sé ben bé si va ser dolo-

rós, com aquell que Munch va pintar, o anunciador d'una joia immensa per un do que tots els humans rebem i de mica en mica transformem en mil llengües diferents. Aquell crit va ser com un signe precursor de la vinguda d'altres sons que potser tots sols no dirien gran cosa però que a poc a poc m'anaven acostumant a forjar sons que eren com vocals i d'altres que eren com consonants, ben aïllats els uns dels altres o formant grups perquè aprenguessin d'alguna manera a expressar quelcom. Potser serien encara plors i gemecs, sentiments difusos de dolor o de joia, o potser, com diria ara, algunes onomatopeies que podien molt ben ser les primeres formes d'expressar quelcom: ganes de mamar, de ser bressolat o de jugar a la falda d'un ésser estimat.

Els primers mots

Van ser molt senzills. Eren síl·labes que repetia perquè les sentia moltes vegades: «pa-pa», «ma-ma»..., i les deia balbucejant. Aprenia primer la cantarella, repetia després el so. Eren sons semblants. Però canviant el moviment dels llavis aprenia també a distingir les coses, de manera que repetint «pa» era el pare que es posava content i repetint «ma» era la mare que s'hi posava. Però vaig aprendre a dir més de pressa «ma-ma», no perquè Èdip en aquells moments rondés per aquells indrets, sinó perquè la mare estava més a casa, en aquell temps. I quan més endavant vaig dir «pi-pi» o «ca-ca», tothom es va posar molt content i com a premi em van treure els bolquers que jo creia que portaria sempre. Va ser una gran desil·lusió: tan tou i calent com s'hi estava! Devia ser l'hivern i en aquell temps no hi havia calefacció a les cases. I de mica en mica vaig aprendre a enraonar. Oh!, res de l'altre món. Em feia entendre. Ja era molt. «Quina meravella!», pensava jo. D'uns simples sons en feia paraules i a més aprenia que cada cosa tenia el seu nom. Havia après no tan sols a agrupar sons, sinó a agrupar-los per designar les coses d'aquest món. I aquest va ser un aprenentatge que no s'acabaria mai, amb el qual gairebé podia tocar l'infinit. Començava doncs a caminar per un món sense fites on les combinacions d'aquells sons eren tan infinites com ho eren gairebé les coses d'aquest món i les mil llengües que podien enunciar-les, que si bé no coneixeria mai, ai las!, em causaria almenys una gran alegria saber que havien existit, existien i existirien, i que gràcies a elles els humans, en tots els llocs i a través de tots els temps, podien comunicar-se entre ells.

Jugar amb els sons

Vaig començar a fer gargots. Em van ensenyar que cada so podia ser dibuixat. Encara no podia saber què era un signe, però era exactament allò que aprenia a dibuixar. En deien «lletres», però a mi em semblava un joc, «aaaaaa», i dibuixava anant amunt i avall fent com una roda amb un ganxo al darrere i un altre al davant per enganxar-los després amb una altra roda, com si fos un tren amb tres o quatre vagonets que circulaven sobre la ratlla de la llibreta com els trens ho feien sobre una via de veritat. I va ser així com vaig aprendre a dibuixar, mentre que a casa em deien que aprenia a escriure. Una cosa no està renyida amb l'altra i menys amb la tercera, aquella que consistia a aprendre tot jugant. Vaig aprendre aquestes coses a l'escola Blanquerna, dirigida per Alexandre Galí.⁵⁶ I des de llavors m'ha quedat al cap que llegir i escriure eren un entreteniment, una manera ben agradable de viure el temps que ens tocava viure, sobretot el de la sordesa. Com si fóssim per sempre més uns joglars que fariem malabarismes amb les paraules que aniríem aprenent.

Apreníem

Aquests malabarismes els vàrem fer primer amb els germans i després potser amb els cosins o amb altres parents o veïns. Jugàvem, ens dèiem coses. A la «ning ning», a fet i amagar. Comptàvem fins a deu. Dèiem fred, fred..., calent, calent... Cantàvem sol solet... Inventàvem històries. Deixàvem anar paraules. No sempre eren encertades, però ens entreteníem. Apreníem coses. La bruixa es pentina... «Què és una bruixa? Existeixen? Saben pentinar?» Eren coses intrascendents, però apreníem a fer preguntes. Ens insultàvem: «Ets un *tonto*!». Apreníem també a posar adjectius a les coses. «Ets una bleda», responíem, sense posar-ne cap. I potser sense saber-ho ja començàvem a comparar, a aprendre el nom d'algunes plantes; a dir les coses pel seu nom i a dir-les tot dient-ne una altra, creant lligams, buscant semblances, establint dissemblances entre les coses d'aquest món.

A poc a poc vaig comprendre que aquell arbre que hi havia davant de casa no era com aquell altre que creixia una mica més enllà; l'un era un plataner, i l'al-

56 NE: Alexandre Galí (1886-1969) va ser un dels grans pedagogs que van liderar la introducció de la metodologia Montessori a l'escola catalana durant el període de la Mancomunitat de Catalunya. En començar la dictadura de Primo de Rivera, va fundar amb els mestres i alumnes de l'Escola Montessori la Mútua Escolar Blanquerna, a la qual va assistir Lluís Mallart abans de la guerra.

tre, una morera, però l'un i l'altre eren arbres que feien de bon contemplar perquè eren iguals i diferents a la vegada. I potser va ser així que vaig anar aprenent que hi havia unes paraules més abstractes que només estaven a la ment, mentre que n'hi havia unes altres que designaven aquelles coses que primerament podien tocar-se amb les mans. I a més a més d'aquestes coses tan meravelloses —que tampoc sabíem que ho eren—, aprenguérem també algunes paraules grolleres. «Això no es diu!», ens deien els pares. Varen ser les primeres paraules prohibides. Però nosaltres les sentíem al carrer i les repetíem, innocents, una mica d'amagat. Unes, ens feien riure: merda, cara de cul...; d'altres, no sabíem de què anaven...: collons, fill de puta... Fins i tot, de més grans, havíem de mirar el diccionari per saber de què anava la cosa. Però encara érem petits i quan feia bon temps anàvem a la platja amb la galleda i la pala. No sabíem què era el singular ni el plural, però ens agradava jugar amb els grans de sorra. N'hi havia molts. I fer algun castell ben alt. No n'havíem vist mai cap, però aquell era el nostre i per això era molt singular. El pare ens comprava una beguda gasosa i ensucrada. Una i prou. Singular. Un parell de glops per a cada un. Plural. Apreníem també a comptar. Eren els numerals. Però comptàvem diferent si pujàvem al primer pis o el segon, a on teníem uns amics. Eren els ordinals, com sabríem després. Oh!, la distinció entre el masculí i el femení la vaig aprendre ben aviat. Tot m'ho presentaven diferent, fins i tot la manera de parlar. Això per als nens, això per a les nenes. Hi havia joguines per als nois i joguines per a les noies. Nines i espases. Firetes i jocs de fer cases. Robes: faldilles i pantalons. Pentinats: tirabuixons o trenes, i clenxes ben partides al costat. Colors: blau i rosa per a quan érem nadons. I en parlar, la meva cosina acaparava totes les «a» al final; era maca i prima, mentre que jo era «macu» i prim. I sense adonar-me'n ja havia après a enraonar. Havia après a fer-ho en català i en castellà. A casa, al carrer, al pati de l'escola parlàvem català. Només a classe parlàvem castellà, perquè des de Madrid així estava manat. Però al Tècnic Eulàlia⁵⁷ es procurava esquivar aquesta llei sempre que es podia, ja que per alguna cosa teníem en Ramon Muntaner escrivint sobre un escriptori la seva *Crònica* de Jaume I pintat en un fresc a la sala d'estudis, vigilat per la Sra. Rosa Masó o el Sr. Vilaseca, i a finals de curs fèiem uns Jocs Florals amb l'englantina i una flor natural. No era cap curs de botànica, era un concurs literari en què el meu amic Josep Montserrat⁵⁸ sempre guanyava alguna flor. I ben aviat vaig adonar-me que aquell do que havíem rebut de fer sons que podien fer néixer paraules de llengües diferents, n'amanyagava uns

57 NE: L'Institut Tècnic Eulàlia és va fundar el 1925 a Sarrià i es va instal·lar al passeig d'Elisenda de Montcada el 1931. El franquisme li va revocar la llicència per impartir la secundària.

58 NE: Josep Montserrat Torrens (1932), professor de Filosofia a la UAB, un dels seus amics.

més que d'altres, i que eren precisament aquells, que em permetien dir aquelles paraules que deïem a casa, al pati i al carrer i que més tard sabia que formaven part d'aquella llengua que en deien *la llengua materna*, encara que també fos del pare, els germans, els cosins i els veïns. Potser per això en parlar altres llengües he guardat un deix d'aquella que parlàvem a casa, al pati o al carrer i que feia conèixer el país d'on procedia.

Després vingueren aquells temps en què foren tantes les paraules dites, escrites, llegides i escoltades que vaig fer-ne quelcom de consubstancial, tota una vida: vivien en mi, les escoltava, les guardava, si convenia, ben amagades en algun racó de la meva memòria, les forjava amb les cordes vocals i alguna cosa més, les portava a flor de llavis, les deïa, les musicava, els donava un to, les abaixava o les alçava segons convenia. Les lligava. Era una frase. La deïa. Eren paraules normals i corrents, que tothom podia entendre. Quantes paraules dites! Oh, paraules! Que belles que sou! Si pogués guardar-les totes... Però les paraules tenen això: que en ser dites, els seus sons es fonen per sempre més o s'escampen, silenciosos, per l'aire, tret que un receptor els pugui captar i transformar-los de nou en sons que poden escoltar-se com de bell començament. Però malgrat aquests invents recents, quantes paraules perdudes en la immensitat de l'espai i del temps!

Paraules perdudes

I vosaltres, paraules perdudes, on sou? Sembla que aquest fet excepcional de la parla va començar en algun lloc ignot que els blancs han anomenat *Àfrica oriental*, el bressol de la humanitat. La paraula dita, la paraula nua, la forma oral de transmissió d'un pensament quan només eren sons humans que s'articulaven per atorgar significat a les coses d'aquest món, constituïren un do pur, gratuït, dels quals l'oïda i l'enteniment de l'altre podien fruir per un instant al mateix temps que el vent se'ls enduia per sempre més, tot deixant que ressonessin uns instants més en la memòria dels oients. I amb el pas d'un mil·lenni rere l'altre, insensiblement, l'ésser humà, d'aquella parla primigènia va fer-ne diferents maneres de parlar i amb elles van néixer relats, curts i llargs, poemes, aplecs de paraules, dites o cantades, que els homes també oïen, que el vent també s'emportava i que només la memòria d'alguns homes clarividents guardaven un temps en un racó de la seva memòria per fer que després en fruïssin altres, repetint-les, fent-ne cada vegada una nova creació. La paraula esdevenia així un do encara més pur, més gratuït. Potser podríem dir que aquells aplecs de paraules eren

oferts graciosament als homes per un temps i al vent que se'ls emportava per sempre més.

I fou així com les paraules durant milers i milers d'anys foren dites i convertides en ones dins l'espai, sense que res pogués captar-les mai. Paraules per subsistir. Potser. Paraules per pensar el món. Segurament. Els primers sons, les primeres paraules. Els primers gestos, convertits més tard en paraules i més tard encara en grups de paraules que s'enllaçaven les unes amb les altres. Quant temps ha hagut de passar doncs perquè els sons es convertissin en paraules i pas a pas, un segle rere l'altre, s'anessin forjant lèxics i normes inconscientment ben estructurades que esdevinguessin allò que nosaltres, ara, en diem llengües i que plegades constitueixen el gran invent de la humanitat. I quantes sou, aquestes llengües ja formades que després pas a pas també vau anar desapareixent, de manera que els homes deixaren perdre una gran part del seu gran invent! Algunes catàstrofes naturals? Terratrèmols o volcans en erupció? Poblacions desaparegudes? Possiblement. Emigracions fallides? Aïllaments potser en terres escarpades o en planes desèrtiques, sense tenir a penes cap altre per comunicar-s'hi? Segurament. Però, sobretot, el més fort que domina l'altre i el sotmet a parlar com ell. Etnocidis molt més que genocidis; molts logocidis —diria jo. Identitats perdudes amb el pas del temps. Maneres diverses de pensar i dir el món ofegades a benefici d'una sola manera de dir les coses. Llengües mortes —diríem per consolar-nos tots. Transformacions d'una llengua en una altra, substitucions —ho explicariem així sense explicar-nos però gaire l'etnocidi que hi havia al darrere de tot. Ni tampoc que l'estructura d'aquelles transformacions, ni la composició actual de moltes paraules haurien de considerar-se com el darrer refugi que tenen les llengües i els seus mots perquè una certa identitat sigui almenys recordada com ho fa avui l'estudi de la lingüística, la filologia i l'etimologia de les paraules, sobretot.

Llegir, llegir, doncs. Escriure. Fer que algunes paraules estiguin amb nosaltres, ens facin companyia en aquesta altra forma de vida, ara que la nostra sordesa no ens permet captar gaire bé el so de les paraules dites.

Natures mortes

Pintarem. No ho hem fet gaire, potser no n'hem sabut mai, veritablement. Les nostres natures mortes seran vives, donarem colors als sorolls de les coses, als sons de les paraules. Inventarem una sonoritat que no serà possible sentir, sinó només veure i contemplar, com si fos una obra d'art. Barrejarem les pintures, rebran mil tonalitats diferents, com si fossin paraules que el teu enteniment pot

interpretar. El xiular del vent rebrà un color, més clar o més fosc segons com sigui de forta la remor. El llenguatge dels colors que els teus ulls contemplaran acompanyaran el llenguatge dels signes de la mà i potser aquell de l'art australià fet a base de punts de molts colors en què els aborígens plasmen d'una manera visual mites, somnis, forces i energies que la seva terra els va donant. La dels aborígens australians Alwyn i Irène, que amb la seva filla de dotze anys Twyala vingueren a casa i els quals, quan al cap d'uns anys Twyala decidí anar-se'n d'aquest món, retornaren a la Garrotxa per retrobar l'energia de les coses que els ulls de Twyala havien contemplat. En aquell temps, jo ja feia punts de colors disposats sobre papers, teles, caps i altres objectes, potser per donar significat amb aquelles composicions als sons de les paraules no sentides però que d'algun manera amagaria darrere les formes que prenien aquells punts de color, imitant l'art aborigen australià.

Silencis

Però aquesta nova vida estarà feta també de molts silencis. Imaginaré les paraules perdudes, silenciosament, amb els ulls ben tancats. Els donaré forma i color. Contemplaré com travessen els espais siderals entremig d'estels i galàxies perdudes igualment. Amb el ulls tancats, amb la meua imaginació i les paraules que en aquell altre món no sentia, transformades en colors, crearé un nou món, sense necessitat de les moltes associacions formades per ajudar-nos a viure o adaptar-nos al món dels sons; aquestes associacions, en tot cas, ens haurien d'ajudar a crear el nostre, de món, igual, semblant o diferent, és igual!, però completament nostre i prou.

Visita inesperada

Maig de 2020

L'obra d'en Marc

Soc un coronavirus. No ho digueu a ningú. També em diuen Covid-19. De fet, en som molts i a tots ens anomenen amb el mateix nom. La gent no ens pot veure amb els ulls, encara que portin ulleres. Som doncs invisibles, no ens heu vist mai. Per veure'ns una mica es necessiten uns aparells molt complexos i encara ens veuen malament i no saben ben bé qui som.

Tots nosaltres estàvem una mica enfadats perquè a la terra on vivíem plegats, vosaltres, els que us anomeneu «homes» perquè a còpia de molts anys heu arribat a ser molt intel·ligents, estàveu fent malbé la Terra. Fèieu molt fum, fins el punt que esdevenia difícil respirar i algunes persones ja s'havien de posar màscares; fèieu malbé les entranyes de la Terra buscant gas, or o petroli; destrossàveu les selves, tallant els arbres que són com el pulmó de la Terra i ens fan respirar a tots.

En tot cas, jo soc un coronavirus. Us parlaré de mi una mica i us diré també per què us en parlo. Avui he pujat per l'escala de casa vostra. No he entrat al vostre pis ni al del costat. En el replà he vist que hi havia un personatge estrany, amb unes cames que li sortien del coll, que ensenyava les ungles del peu; de cara rodona com una síndria i uns ulls ben oberts per mirar qui pujava al replà per l'escala o per l'ascensor. I com que soc invisible, no m'ha vist.

Després, en un pany de paret, he descobert que hi havia ben clavat un dibuix molt ben fet d'un nen que mirava a tothom. He quedat meravellat. Que bonics, aquells ulls! I els seus cabells! I el color de la cara, tan difícil de pintar! I després de mirar-lo una vegada i una altra, me n'he anat pel forat d'una finestra

que estava mig oberta, tot pensant que allí hi vivien uns artistes. I tot marxant he vist encara una rosa, un robot, unes pintures i uns aparells de televisió... «Això no és un replà, és una galeria d'art», he pensat.

Jo soc un d'aquells coronavirus que us ha fet confinar a casa, perquè estiguéssiu més amb els vostres pares, perquè de la casa en féssiu una escola, sense classes, amb molt esbarjo però amb alguns deures per fer, perquè pintéssiu i féssiu moltes instal·lacions... I al mateix temps, a fora, els ocells poguessin tornar a cantar i l'espai estigués més net, amb menys avions que volin tot deixant rere seu un estel de gasos que, si fan bonic de veure, embruten l'espai.

Jo soc doncs un d'aquells que voldria conviure amb vosaltres sense fer-vos cap mal, com ho volen alguns altres que també es diuen coronavirus.

És per això, que he vingut; per anunciar-vos que, a poc a poc, arribarà el desconfinament, que vol dir que podreu tornar a Sant Feliu, anar altra vegada a l'escola, a veure amics, amigues i cosines... Però, com us deia, «a poc a poc» i tenint en compte que algunes coses no les podreu fer com abans, per tal d'aprendre a viure plegats.

Lluís del replà

Coronavirus: impressions d'una persona de risc

Maig de 2020

Soc una persona de risc, estadísticament parlant, fa poc que ho escrivia mig rient.

Soc una persona de risc, ara m'ho diuen seriosament.

Soc una persona de risc, m'ho repeteixen contínuament, per si no m'havia donat per entès, estadísticament parlant, és clar.

Soc una persona de risc, no cal que m'ho diguin les estadístiques, prou que m'ho diuen els meus ossos una mica encarcerats.

Soc una persona de risc, estossego, no us espanteu, només tinc la gola irritada, no és el coronavirus, encara no.

Soc una persona de risc i sé molt bé que el coronavirus ens ronda.

Soc una persona de risc i m'han dit que l'esternut d'aquell amic pot ser mortal.

I qui ho havia de dir! Pot ser que em mori d'una capellanada! Com a excapellà podria pensar que es tractaria d'una mala jugada?

Soc una persona de risc.

* * *

Quan érem petits, ens van ensenyar a esternudar bé: a no fer gaire soroll, a mantenir la boca tancada, a no fer-ho a la cara d'un altre, engegant-li un grapat d'esquitxos de saliva, una capellanada, com en dèiem en aquell temps sense saber ben bé per què, i sobretot a dir Jesús! quan sentíem esternudar, sense saber tampoc d'on venia aquest costum! Potser d'una altra epidèmia en què s'invocava

Jesús sense dir el que realment els nostres avantpassats pensaven quan sentien que algú esternudava: «Que Déu hi faci més que nosaltres».

Ara ens recomanen o ens obliguen, segons qui parli, a portar mascaretes per controlar els nostres esternuts. N'hi ha de totes classes, de primera, de segona i de tercera, o casolanes per al comú dels mortals; de moltes formes, planes, amb el musell allargat, amb un estri a la punta; de molts dissenys i colors diferents, ja que la coqueteria o el darrer crit obliga... sense oblidar però la marca de la casa que les ha fabricat.

Ves per on aquestes mascaretes són tan preuades que han esdevingut «material de guerra», per la qual cosa s'obliga certes empreses a fabricar-ne milions, mentre als aeroports d'alguns països poden fins i tot confiscar-les quan van dirigides a un altre que les ha encarregat. Així, d'aquesta manera, tots els seus membres podran esternudar com cal.

Material de guerra necessari per a tothom mentre els polítics en fan la seva guerra particular: «que són necessàries», «que no ho són», «aquelles sí, aquestes no»... El nombre de mascaretes que ens envien recorda no sé què, les tornem doncs, que en tot cas en treguin algunes i així la nostra sensibilitat no se sentirà ofesa. I mentre van discutint o fent la seva campanya electoral, la gent esternuda i el coronavirus es va escampant.

* * *

I el coronavirus que no sap res de fronteres, que va i ve com li sembla, circula per tot arreu, mentre alguns s'entesten a aixecar murs i tancar fronteres per fer de «nosaltres» uns éssers «purs», «nets» i «no contaminats pels altres», la qual cosa uns quants sempre han desitjat o ho han dit amb mitges paraules i altres fets.

* * *

Escric tancat a casa. A nosaltres la vida material no ens ha canviat gaire, fora d'aquella llibertat que teníem d'anar a fer la nostra passejada matinal al Corb, de seguir poc a poc la riba ombrejada del Fluvià o d'anar a la cooperativa de la Vall d'en Bas per comprar els queviures de la setmana, i respirar una mica aquells aires de llibertat que ens donaven els espais magníficament oberts de la vall.

Llevat doncs d'aquestes coses ben petites que havíem convertit en habituals, la nostra vida de cada dia com a vells jubilats no ha canviat gaire. Sabem estar a casa. Llegim, escrivim, pintem, escoltem música... Per les finestres veiem florir els arbres, a la primavera, o com perden les fulles, a la tardor; contemplem algunes muntanyes, altes al darrere del pis, més baixes o suaus al davant,

aquelles de Batet. I com que vivim a dalt de tot veiem, com si fóssim aquelles orenetes que fan el niu en un racó de les finestres i surten per fer el seu ball tot planejant, veiem doncs el carrer de casa, mitja plaça Amèrica, els cims dels arbratges, les xemeneies fumejant, les teulades amb les antenes de TV, per on sabem, ara, que el coronavirus està entre nosaltres.

Però el nostre confinament ens ha obligat a tancar les portes i si les obrim perquè ens porten el menjar a casa o gosem sortir per quelcom d'essencial, com anar a llançar les escombraries o anar a la farmàcia, sabem guardar un metre de distància amb tothom, amb qualsevol passant. Ens ho diuen, ens ho recomanen, ens hi obliguen. I tenim la vaga impressió que els uns fugim dels altres.

Però el nostre confinament ens ha obligat a no veure els nens del replà, els veïns del costat, potser els fills, els nets, els amics..., llevat dels companys de treball, si és que encara treballen. Nosaltres en tot cas estem jubilats, estem a casa, ara, confinats, sense obrir la porta, llevat dels veïns que volen saber com estem i si necessitem alguna cosa.

* * *

I avui, quan he dit —tot guardant el metre de distanciament— “bon dia!, com anem?” als veïns del replà, he copsat tot el sentit que tenien aquestes breus paraules que fins ara ens dèiem d’una manera ben convencional.

* * *

Les parets, doncs, encara no ens cauen a sobre. Havíem après a estar a casa, a jubilar-nos progressivament de moltes coses, de no anar als restaurants, de sortir menys amb els amics, d’anar menys a Barcelona, de conviure amb el bastó, de caminar vigilant de no caure. El que passa ara és que de cop i volta sabem que tothom, joves, menys joves i nens, fan com nosaltres, el virus els ha jubilat de la vida i es troben confinats entre les quatre parets de casa.

* * *

La televisió ens diu, i nosaltres ho imaginem, que els pares estan junts amb els fills, petits o més grans, i potser algun avi, aplegats en un pis que la majoria de vegades ha sigut pensat pels arquitectes i els especuladors per a penes viure-hi tota la família, perquè en temps normals romanguin gairebé buits tot el dia, amb els pares a treballar, els fills a l’escola i durant tot l’estiu al poble, o anant a una altra casa, més gran o més petita, és igual, al costat del mar per passar tot el dia a la platja o a les muntanyes del voltant, això sí, si pot ser, amb una gran pis-

cina per tal de no estar plegats a dins i puguem prendre el sol. I quan som tots a casa: cambres petites, lliteres, armaris sota el llit, llits niu i compactes, i un saló relativament gran per veure plegats la televisió, la qual cosa ja no es necessita, ja que tots preferim la tauleta o tenir el mòbil a les mans. A quant doncs el metre quadrat, aquell que ara hauríem de tenir i una mica més per tal de viure plegats o tenir un espai raonable? Potser ara tindrem l'experiència que aquells pisos, sobretot de les grans ciutats, són massa petits per estar-hi tots plegats. I si no és així, és que som uns privilegiats.

* * *

Però penso també en totes aquelles persones grans, molt grans, que viuen soles, el pis de les quals, gran o petit, està, ara, més buit que mai, ja que abans, de tant en tant, rebien la visita d'algú per vestir-les, fer-los el dinar o simplement per parlar-hi un estona. Però ara també són els joves, que comparteixen amb les parets la seva solitud. Llavors s'enyora molt la vida de cada dia. Tothom està confinat i a més a més tenim por els uns dels altres. No podem rebre ningú.

* * *

Ara els correus electrònics i els whatsapps tenen i seguiran tenint altres temes, altres sentits: ens parlen i ens parlaran de la mort de parents i amics, a causa del coronavirus o d'altres malalties, sense que els puguem acompanyar, ni els uns ni els altres, en els seus darrers moments. Aprendre a fer el dol d'una altra manera: mirant fotografies, enviant whatsapps, escoltant un tros de música que sabem que a la persona que ens ha deixat li agradava, potser la *Missa de Rèquiem* de Verdi, no tant per la nostra fe, sinó per la seva, si es que en tenia. Manifestarem així la nostra tristesa. I és així com farem el dol.

* * *

Hem sabut per un whatsapp que s'ha mort una amiga nostra pel coronavirus, la Conxita Blanc, malalta a casa seva, sola, a l'hospital el darrer moment. No en sabem els detalls, sabem que ja no està entre nosaltres i que va morir sola. Ella, que sempre estava a punt d'acompanyar allà on fos la gent.

Al vespre, vaig treure del meu ordinador aquest poema i vaig afegir-hi algunes paraules, un poema que tinc el costum de llegir i retocar cada vegada que un ésser estimat se'n va. És aquest:

Pensant en la Conxita Blanc

Escoltem, en silenci, les coses⁵⁹
Més que no pas el silenci dels déus.
Ja que els déus, per excelsos que siguin,
Sempre callen,
I les coses, en canvi, sempre ens parlen,
Dels déus,
Fins i tot d'aquell
En el qual tu, Conxita, creies.

Escoltem doncs la veu del foc que guspireja,
Escoltem la remor de l'aigua,
Escoltem en el vent
Els darrers sanglots que s'apaguen:
És l'alè dels que ja no estan amb nosaltres.
Aquells que són morts no ens han deixat
Per sempre.

Són a l'ombra que s'aclareix
I a l'ombra que s'espesseix.
Són a l'albada del dia
I en la nit que s'allarga
I ennegreix.

Els morts no són sota terra:
Són en l'arbre que tremola,
I en els tions que gemeguen
I en l'aigua que s'escola
I en l'espessa boira que dorm.
Són dintre de casa i a fora: amb la gent.
Amb tothom.

Els morts no són morts.

Després he tret de nou aquesta carpeta. He llegit altra vegada aquest poema, l'he retocat, he escrit altres noms. Com el de l'amic Francesc Guitart, fill d'Es-

59 NA: Inspirat en una poesia del poeta senegalès Birago Diop (1906-1989).

parraguera. I avui he sabut que en Josep Borràs,⁶⁰ que va fer la música de la Passió d'aquella ciutat, també ens ha deixat, no sé si ha causa del coronavirus, però sí que sé que molts parents i amics que viuen fora d'Esparraguera no han pogut fer-li el darrer comiat.

* * *

Amb el nostre confinament, joves i vells, potser aprenem noves formes de viure o que en tot cas res serà com abans. Sabrem però viure-les o conformar-nos-hi tot lluitant per inventar-ne de noves?

* * *

Avui he rebut un correu electrònic d'un amic i col·lega. Em parlava del confinament, dels seus fills. Em deia:

Però el Gabriel, que en té 11, es sent molt sol, troba a faltar els seus iguals, si un dia fa una videotrucada amb un seu amic, al cap de 5 minuts ja no saben què dir-se i se sent molt enyorat i fins i tot angoixat. Ahir ho explicava molt bé: ens deia que sentia com un dolor al pit i moltes ganes de plorar, però que no li sortien les llàgrimes.

Aquesta tarda, els veïns del replà han telefonat a la policia per demanar-los permís per anar una mica amb els nens a estirar les cames a una mena d'espai en forma de triangle que hi ha darrere de casa i en el qual mai hi va ningú (literalment). La policia els l'ha donat. Resulta que un veí els ha vist i els ha denunciat a la policia, que, evidentment, els ha dit que estaven autoritzats. Així es feien les denúncies durant la guerra a França quan un veí (o els porters) sospitaven que alguns veïns eren jueus o resistents. Així es feien també a casa nostra. Faig un parell de clics i copio aquest episodi d'una mena de memòries que tinc guardades en una carpeta del meu ordinador:

Al cap d'unes setmanes després d'acabar-se la Guerra Civil,⁶¹ un automòbil de color negre es parà davant del n.º 54 del carrer Dalmases. El meu pare era detingut. Se l'emportaren a la comissaria central. Recordo molt bé aquell moment en què tots ens quedàrem glaçats i moltes vegades, ja de gran, m'he imaginat l'escena següent i d'altres de pitjors:

60 NE: Josep Borràs (1929-2020) fou un músic d'Esparraguera, el poble on Lluís Mallart fou coadjutor de la parròquia. Veg. Redacción (1958, 23 d'agost). «Vida de Barcelona: una encuesta aleccionadora». *La Vanguardia Española*, 10.

61 Fragment de les *Memòries dels íntims*.

Nombre y apellidos: Eusebio Mallart Comaposada.

¿Estado? Casado.

¿Hijos? Cinco.

¿Varones o hembras? Todos varones.

¿Oficio? Joyero.

¿Dónde trabajaba? En casa.

¿Y durante la guerra también hacía joyas? No.

¿Qué hacía pues? Trabajaba en una fábrica.

¿Qué fabricaban? Material diverso.

¿Dónde se encontraba la fábrica? En el Prat.

¿Material diverso y en el Prat? —repetí amb un deix d'ironia el senyor que li feia aquelles preguntes, que afegí: Bueno. Ingresará en el calabozo de la plaza Adriano. Se lo comunicarán a su familia.

L'ofici del meu pare no era el més apropiat en aquells anys de guerra per alimentar una família. Va trobar una feina en una fàbrica republicana de material de guerra al Prat. En acabar la guerra civil algú devia denunciar-lo. Era corrent en aquells temps, com succeïa després de totes les guerres. Sort d'aquell cosí de la mare que va estar amagat a casa i que era tingut per un intel·lectual, de dretes i molt catòlic, que explorava els camps una mica marginals de la teosofia, i del capellà, amic seu, que venia a casa i celebrava missa. Gràcies a ells, el meu pare fou alliberat. No per la teosofia del cosí de la mare, sinó gràcies a l'aval que varen signar.

* * *

Fa una estona, la Neus i jo ens dèiem: «És molt greu el que està succeint». Procurem estar al corrent dels esdeveniments. Llegim els diferents diaris digitals. Escoltem la TV francesa. Seguim alguns debats. No tots. Es van repetint. Ja no saben què dir. Procurem fer la tria entre les veritables i falses notícies que s'escampen. Mirem de mantenir-nos tranquils, però tot dient-nos «és molt greu el que està succeint». Vàrem començar la nostra vida amb una guerra; estem a punt d'acabar-la amb una altra, molt diferent. Quan érem petits, però, la patíem, aquella guerra, no sabíem de què anava: la d'ara, essent ja molt grans, més o menys sabem de què va el que estem patint, que un virus invisible pot fer que deixem de respirar.

La gran consolació

Març de 2021

Estic vacunat!

Tot va començar ahir a la tarda-vespre. Bé, ja fa molt temps que la cosa dura. La Neus i jo érem a la taula del menjador. Una amiga havia telefonat. Hi havia dos telèfons a la taula. Mentre la Neus parlava amb un, va sonar l'altre. Com que jo sordejo, ella el va agafar i em donà aquell amb què parlava amb l'amiga perquè fes el que pogués i continués la conversa. En aquell altre, demanaven precisament per mi; la Neus va estar a punt d'engegar a rodar la persona que telefonava, ja que gairebé cada dia, a la mateixa hora, alguna veu femenina acostuma a telefonar per fer-me l'oferta de quelcom: un nou contracte, una caixa de vins, una nova assegurança... Sort que no va fer-ho, allò d'engegar-la a passeig, ja que aquella veu femenina era per comunicar-me el lloc i l'hora per ser vacunat: l'endemà, a les onze menys deu minuts, al Casal Marià. Whatsapp a parents i amics per comunicar-los aquesta bona nova, a mitges, ja que a la Neus la consideraven encara molt joveneta i sense cap risc malgrat els seus 82 anys vs. 83.

Aquella nit devia somiar molt o almenys moltes imatges d'aquells somnis m'han quedat conscientment i m'han vingut al cap en desvetllar-me. Imatges d'un món en què tots estaven vacunats; imatges d'un món en què una pila de gent es trobava sense mascareta i distanciament; imatges d'un món —devia ser el d'ara— en què el lèxic de la parla de la gent era molt restringit: només es parlava de salut, de vacunacions...

Aquell matí vaig despertar-me content. Vaig dutxar-me, vaig canviar-me tota la roba, interior i exterior. Calia fer olor de net. Els sanitaris deuen ser sensibles a les olors, encara que ara amb tanta covid-19 a prop d'ells, en deuen

ser menys. És igual. Hi anirem nets. Intentaré representar una mica el paper de persona normal. En tot cas hi aniré sense bastó. Però quin xoc que vaig tenir quan, en acostar-me al Casal Marià i girar el carrer per on hi anava, a la dreta, vaig veure aquella munió d'homes i dones de la meva generació, la majoria amb bastó, a poc a poc, en tot cas, o amb cadires de rodes, caminadors; una dona amb les cames embenades que li cobrien les llagues de les varius —pensava jo—; quasi tothom acompanyat de parents o cuidadors ben disposats a fer la cua necessària per rebre la vacuna que hom podria considerar com a «salvadora». En ser-hi jo, en aquella cua, em va passar pel cap aquella escena evangèlica imaginada per la Passió d'Esparreguera que representava una massa de malalts i desvalguts, coixos, paralítics, leprosos, que als peus d'algú vestit amb una túnica de color blanc els deia: «Jo soc la Vida». Però de la mateixa manera que aquella imatge havia vingut, s'esfumà; el meu torn havia arribat i de cop i volta em vaig trobar davant d'uns sanitaris vestits també de blanc que m'administraven la vacuna diguem-ne «salvadora», capaç de vacunar també la nostra ment per convèncer-nos, si tot anava bé i tinguéssim prou segones dosis, que d'allò no ens moriríem.

Les pastilles

Març de 2015

Jo que presumia de prendre'n només dues mitges al matí i un quart al vespre!, a la meua edat. Ara per una nova prescripció facultativa en prenc dues mitges i tres de senceres al matí i un quart i tres de senceres, altra vegada, al vespre, a l'hora de sopar, més una altra de més petita si no puc dormir. Res a veure amb les dotze que s'ha de prendre un amic meu durant tot el dia. I si ara començo a prendre'n més és simplement per una qüestió benigna. El que passa és que quan hom té 83 anys allò que avui és benigne és normal que un dia esdevingui complicat i hagi de prendre encara més pastilles.

Oh, pastilles benaurades, que em sou un complement de vida mentre res es compliqui i que quan es compliqui encara ho sereu una mica més!

Quin plaer em doneu al matí, a l'hora d'esmorzar, quan obro aquella capseta vermella amb una colla de departaments, aixeco la tapa corresponent, agafo la pastilla que toca i la barrejo dins d'una cullerada de natilla —de la natilla que sempre prenc per esmorzar—, me l'empasso i després prenc un glop de Nescau —el Nescau que sempre prenc per esmorzar— per ajudar a tirar-ho tot avall. I tot seguit obro la tapa d'un altre departament i faig el mateix fins que acabo d'esmorzar.

Quin plaer, amics meus, esmorzar i sopar amb pastilles!

Però nosaltres, els catalans, que hem inventat tantes coses, el pa amb tomàquet, per exemple, com és que encara no hem inventat el pa amb pastilles?

Olot, dia en què el Barça s'ha posat altra vegada primer a la Lliga.

Viure. Més enllà de l'esperança de vida normal, estadísticament parlant

Juny de 2019

Entre la realitat i la ficció hi ha espurnes de veritat.

Escriuré amb lletres ben grans perquè tots els qui tinguin la vista cansada per haver viscut l'etapa anterior em puguin llegir, si volen.

1

M'ho deixen mig entendre les estadístiques: soc una persona «anormal». Per un caprici de la natura, em trobo en l'etapa d'una nova vida. He travessat els límits de la «normalitat», fixats a 83 anys. He arribat ja a un «més enllà» del qual només sabia que també s'acabarà, sense saber ben bé ni quan ni com serà el final.

Llàstima que arribi una mica tarat de la meva llarga vida. De totes maneres, no penso parlar dels meus mals. Els porto a sobre. Ja n'hi ha prou. Algú de nosaltres diria: «Llàstima, doncs, tant que ens agrada que encetin la conversa per parlar-ne i parlar-ne una vegada i una altra». És cert!, té molta raó. És el que més ens ocupa: anem al CAP i a la farmàcia, a veure l'especialista, a fer-nos arreglar els peus, a l'oculista, a l'hospital... I cada dia hi ha quelcom de nou per dir: més pastilles per prendre, menys sal, menys sucre, més caminar... Parlem amb qui sigui dels nostres mals. Amb els veïns, casualment. Amb els parents, per telèfon o de viva veu, és normal. Amb els amics si encara ens en queda cap. Quan els trobem pel carrer o a l'entrada de casa, és el primer que fem. Els més joves pregunten per la nostra salut gentilment. I és llavors quan ens hi esplaïem,

donem tota mena de detalls, fins i tot el nombre de pastilles que prenem. Amb tota la bona intenció, de vegades, els nostres veïns o amics s'atreveixen a preguntar-nos els anys que tenim, la qual cosa no feien abans. A mi m'agrada contestar i, segons el cas, n'amago algun o n'afegeixo algun altre, per fer-me l'interessant. Volen consolar-nos una mica i donar-nos ànims: sempre coneixen algú més gran que nosaltres, de 90 o 102 anys, que encara fa una pila de coses, com, per exemple, anar a nadar.

Soc doncs una persona «anormal». I es d'aquesta «anormalitat» que voldria parlar, com la visc, com en soc, d'«anormal», com la veu i pensa la societat que m'envolta, que és considerada «normal». Com voldria que fos el meu entorn, la societat, feta dels uns i dels altres, en la qual he de viure amb la meva «anormalitat».

Tingueu paciència. Ho diré com pugui. Tot barrejat. No és cap assaig. Tampoc un escrit il·lustrat. Ja no soc capaç de fer aquestes coses, d'escriure quelcom amb unes quantes notes a peu de plana, ni de seguir un pla, ni de guardar un cert ordre en les coses que dic, ni de mesurar-les o contrarestar-les com caldria. Millor! Així les podreu criticar. Escric una cosa i me'n vaig a l'altra i aquella de la qual parlo em fuig del cap. Pel que fa la vida de cada dia, m'ho diuen molt sovint. Soc un desordenat. En la fase en què estic ja no trobo res del que vull guardar ben guardat, ni tan sols els paperets on escric el lloc on ho guardo. Ves a saber si encara hi són, que no sigui que algú altre ja els hagi estripat.

2

És una manera de dir, que s'ha forjat amb el temps. Abans s'adreçaven a nosaltres dient-nos «avis» o «àvies», encara que no en fóssim realment. Després ens van dir que érem de la «tercera edat», però aquest nombre, ordinal o cardinal —no ho sé, no ho recordo bé—, no ens devia agradar gaire per allò de ser tractats com un simple número, i llavors, en veure que teníem arrugues a la cara, ens digueren que érem simplement «persones grans», fins que, finalment, en veure que alguns no fèiem com tothom i anàvem superant totes les edats, insinuaven que érem persones «anormals», estadísticament parlant.

Tinc 87 anys. Fa doncs força dies que en soc. De totes maneres, no sempre interpreto negativament les coses com semblaria correspondre a la nostra edat. Per a mi, «anormal» té sobretot una dimensió positiva. Som, en efecte, uns éssers excepcionals; uns fora de sèrie. Hem sortit de la norma, estadísticament parlant, és clar! Homes i dones. És igual. Encara que més elles que ells. Ja era hora!

3

He arribat doncs a aquesta nova vida que, ben mirat, és una etapa més. En travessar el llinard que em porta a aquest més enllà, em diuen que si la biologia no fa nous miracles —que prou n'ha fet—, aquesta etapa serà més curta que les precedents, amb tendència però a anar-se allargant, entre altres coses, perquè ens cuidaran d'allò més bé. Aquesta serà precisament una de les seves característiques: viurem més o menys seguint sempre la cura que la gent tindrà de nosaltres. Serem doncs uns assistits.

4

Uns assistits, en tot o quasi tot. A la residència o a casa. Ens ajudaran a vestir-nos, a posar-nos les mitges, a afaitar-nos el bigoti, amb el somriure d'uns cuidadors de bata blanca. De tant en tant, els cridarem, no perquè res ens faci mal, sinó per veure altra vegada aquell bell somriure que ix d'uns llavis que al mateix temps murmuren: «Hola, rei; hola, reina. Què vols?». D'unes paraules com aquestes en teníem necessitat, no perquè fóssim monàrquics! Ens fan més bé que qualsevol medicament. Després ens donaran un vas d'aigua (fa molta calor) i ens ajudaran a menjar (ens costa fer-ho, no tenim gana).

Som a la residència, de dia i de nit o de dia només. Ens ajuden a caminar i a seure a la cadira de rodes. Portem una vida nova. Som uns assistits. Esperem. No fem res més. De totes maneres, aquella hora que no solem anomenar gaire per no dir gens vindrà sola i quan menys ens ho esperem. No hi ha cap altre remei. Ah, sí! Ser a casa i que siguin els meus qui tinguin cura de mi perquè a la residència no hi vull anar, sigui el que sigui, pagant o sense pagar.

5

És un prejudici que tenim, sobretot nosaltres els més vells; diguem doncs «els anormals», carai!, sense prejudicis tampoc en les paraules que emprem. Preferim passar el darrer temps a casa, per fer la vida impossible als éssers estimats, que tots ells vetllin per nosaltres i estiguin al cas de com se'ns ha de cuidar. Deu ser una manera de fer saber als parents que encara existim. Potser la veritat és que no ens agrada posar-nos a les mans de persones desconegudes, sovint estrangeres, que parlen una llengua diferent per més professionals que siguin. A més, ens agrada veure les nostres parets, les nostres cortines, la nostra taula, els nostres veïns i, sobretot, els nostres parents, encara que siguin pocs els que encara viuen o ens puguin venir a veure. A la residència en seríem més, és cert! Cares desconegudes, al principi. De mica en mica, però, aprendríem a relacio-

nar-nos, a posar-nos en rotllana per fer una mica de gimnàstica, a passar-nos una pilota l'un a l'altre, a mirar plegats algun programa de la televisió i a fer algun comentari o deixar anar alguna riulla.

De fet, ni a casa ni a la residència no parlem gaire. En aquesta fase de la nostra vida ens costa una mica. Cal dir-ho sense cap mena de vergonya: ens trontolla l'aparell de les dents, sordegem una mica, ens fem repetir el que ens diuen, ens costa mantenir una conversa, ens cansem. Preferim callar i quedar-nos amb els nostres pensaments. Això ens isola. Ens deu fer una mica estranys. Em sento sol, encara que estigui ben acompanyat. La veritat, però, és que és el món, el que se'ns en va. No l'entenem. Les noves tecnologies, per exemple. Quan penso que a penes puc bellugar els dits plens d'artrosi, quedo meravellat quan veig els dits, fins i tot els dels més petits, anant amunt i avall, a dreta i esquerra, amb els palpissos dels quals toquen aquell aparell que serveix també de «mòbil».

Parlant de mòbils: l'altre dia me'n van regalar un que tenia els números molt grans perquè en cas d'una urgència pogués telefonar a algunes persones. Llàstima que el prospecte en què se n'explicava el funcionament estigués escrit amb una lletra tan petita que vaig haver de cercar una lupa per llegir les instruccions. Encara que ho intentin, aquest món de les noves tecnologies no està fet per a nosaltres.

Un altre exemple. Aquest va de metges. L'altre dia vàrem anar al CAP, la meva muller i jo. Ens havien canviat el metge, a tots dos. Teníem algun mal però sobretot teníem ganes de conèixer la nova doctora que ens havien assignat, que potser serà l'encarregada de curar els nostres darrers mals. Quan va ser el meu torn, primer va llegir el meu historial mèdic en el seu ordinador. Molt amablement i mirant-me la cara, em va preguntar què tenia. Li vaig contestar que de vegades el dit gros del peu dret em feia mal. Se'l va mirar. Em va fer algunes preguntes. Em va recomanar que un especialista em mirés les varius de les cames. Ella mateixa va fer la sol·licitud. I sense haver d'esperar gaire, al cap d'uns dies rebia de l'hospital la convocatòria oportuna. Vaig anar-hi el dia assenyalat, amb la meva muller, que m'acompanyava. Sense a penes mirar-nos la cara, ja que devia acabar de llegir el meu historial a l'ordinador, el metge especialista em va preguntar:

—Què li fa mal?

Per contestar-li vaig començar dient:

—La doctora del CAP...

Em va interrompre tot seguit, una mica bruscament, i em va dir:

—No li pregunto què li va dir la metgessa del CAP; li pregunto què li fa mal.

Li vaig contestar lacònicament:

—Res.

Com que no volia crear cap conflicte vaig afegir:

—Res en aquest moment, però de vegades les cames em salten una mica. A internet hi ha un web que sembla que descriu la sensació que tinc quan em «ballen» les cames, intitulat poèticament amb el nom de *piernas inquietas*.

No vaig gosar parlar-li de les moltes inquietuds que podien tenir les cames d'un vell jubilat. I mentre li parlava amb aquella altra metàfora dels «salts» i «balls», em va interrompre altra vegada per dir-me:

—Vejam, posi's dret!

Llavors la secretaria-infermera es va plantar davant meu i amb una gran autoritat professional em digué:

—Tregui's els pantalons.

Vaig quedar glaçat, que és el contrari de la sensació que podia tenir en un altre temps. I sense anar més enllà afegí:

—Pugi allí dalt —assenyalant una mena de plataforma elevada amb una barana que l'envoltava i que fàcilment m'evocà una trona. Vaig pujar els dos o tres esglaons que tenia. I per un instant aquell decorat sacroeròtic d'una activitat mèdica em va traslladar a un altre temps en què amb sotana i roquet predicava des d'una trona a la gent. Ara però estava en calçotets i amb el metge a la planta del meu peu rodejat d'una sèrie d'aparells electrònics mentre la infermera em passava una mena de gel per les cames i el metge escanejava amb un ratolí a la mà les meves venes. Un cop acabada aquella sessió, em convidà a tornar-me a posar els pantalons. El metge, després de mirar-se de nou una estona l'ordinador i d'introduir-hi algunes dades, passà directament al pla del tractament sense informar-me sobre com estaven les meves varius. Es dirigí a la meva muller, que és més jove que jo —l'ordinador devia dir-li que jo tenia 87 anys—, li ensenyà un prospecte, com un venedor, amb tres models de mitges de goma i li digué que anés a la farmàcia per comprar aquella que assenyalava.

Vaig quedar una mica fumut. Vaig viure la sensació que aquell metge em tractava com un «anormal», negativament parlant. No per haver-se oblidat de dir-me com estaven les meves cames, sinó perquè passés olímpicament de mi. Són coses que ens deuen passar a nosaltres, els «anormals».

6

Els més joves em miren. Em veuen cansat i vell, malgrat que alguna vegada em vegin fer alguna cosa, llegir, escriure, escoltar música, pintar o caminar amb

l'ajut d'un bastó o sense. « Déu n'hi do! », dirien alguns. La solitud no es mesura per allò que es veu, ja que roman a dintre i envaeix tot el meu ésser. Puc estar ben rodejat de grans i petits en una festa familiar, o a la residència fent rotllana. De vegades, però, em surt des del fons de l'ànima un sentiment que em fa sentir molt sol i sense cap futur que il·lumini el meu camí.

7

En els nostres temps de joventut escoltàvem... Ai!, com es deien? Ah, sí, ara em ve al cap: Els Setze Jutges. Raimon emprava la metàfora de la llum. « Som una llum que s'enfuig », cantava; « som una llum que s'apaga », insistia. Però encara que fóssim una « llum que no és llum » o el « gran fum de la terra », ens recordava sobretot que « érem ». I per recordar-ho deixava la metàfora i tornava a la realitat, cantant amb un crit que es fonia suaument: « Soooooom... ». És en aquest moment, en aquesta etapa del nostre caminar, quan podríem preguntar-nos: « Què som? ». En cercar una resposta és quan comencen les metàfores. Diguem, doncs, « que som com el llum », que s'encén, probablement, i que s'apaga, irremediablement. I és així com per entendre'ns una mica juguem amb les paraules. I podríem seguir com en la cançó de l'enfadós — com dèiem abans — i passar el temps tot esperant, que és precisament el que dona forma a la nostra manera d'ésser actual.

8

Malgrat que les meves orelles no ho captin tot, m'ha semblat entendre que per la televisió parlaven de l'eutanàsia. Pel que fa nosaltres, deu ser l'hora de pensar-hi seriosament. En tot cas, és un tema que em ve al cap, durant els meus moments de solitud. L'eutanàsia vital es discuteix, legalment, religiosament, filosòficament, penso jo. Però poden haver-hi altres eutanàsies, maneres diferents de posar punt final a les coses. L'eutanàsia professional ens ve imposada per llei i molt sovint abans d'hora, per qüestions conjunturals, amb la qual cosa esdevé una mena d'eutanàsia laboral. L'eutanàsia familiar, que comença quan veiem desfilar primer els fills, després els nets... i ens diem és clar!, és la vida!, però anem veient que a la taula del diumenge i a mesura que va passant el temps cada vegada som menys per compartir l'àpat, amb aquell pastís i vi dolç que no ens hem vist amb cor d'acabar, de tan sols com estàvem. L'eutanàsia social: quan al vespre, en tirar avall les persianes, mirem la lluna, els núvols o les estrelles al cel sense haver parlat encara amb ningú.

Però podríem parlar també de l'eutanàsia política, aquella que consistiria a tenir la clarividència de saber posar punt final a qualsevol activitat d'aquest ordre o de no autoritzar l'individu d'una edat avançada a contribuir més a l'ordenament de la ciutat, com per exemple alliberant-lo del deure ciutadà d'anar a votar. Com un infant de deu anys que no pot fer-ho perquè es diu que no té prou enteniment. Hem de reconèixer que en ells —els infants— l'enteniment es va fent i en nosaltres —els vells— es va desfent.

Ho escric avui que precisament he anat a votar a les europees i les municipals i m'han hagut d'ajudar una mica perquè no m'hi aclaria del tot. I si algú digués que aquesta eutanàsia és poc democràtica es podria afegir un annex en el «testament vital» que digués per qui volem votar fins al darrer moment per tal d'anar guardant els nostres valors mentre visquem. En tot cas, a mi que ara soc a la residència perquè segons diuen les idees em venen i se'n van, que ningú, ni els fills, ni els nets, em doni un sobre ja preparat i em digui per qui haig de votar, que molt probablement serà el que ells volen.

9

Ja fa dies que em ve al cap: i si tingués un començament d'Alzheimer? I qui no ho pensa —siguis a casa o a la residència—, quan hom té una certa edat i pren consciència que perd la memòria i que les paraules li fugen del cap o no li venen amb la fluïdesa que caldria en una conversa o en un escrit normal?

—Això ens passa a tots —et diuen els més joves.

—A mi també i soc molt més jove que tu —afegeixen.

Paraules de consol que no et convencen del tot. Les paraules que s'obliden no són les mateixes; la freqüència, tampoc. No és el mateix que no em vingui al cap el nom del meu fill o filla o que no recordis com es deia la veïna del replà del pis on vivies quan eres infant i que abans recordaves. Tampoc és el mateix que aquestes coses et passin sovint o molt de tant en tant. El que passa sempre és que ningú vol que aquelles sospites siguin en efecte els primers signes d'allò que ens fa molta por designar pel seu nom.

Alzheimer. Un nom una mica estrany. Ens sona com un nom estranger, alemany; un nom de persona, potser, d'un metge especialista, certament. Un nom que, en tot cas, per si mateix no ens diu res o púdicament amaga el que realment vol dir. Però quan hom el pronuncia, ens esgarrija a tots perquè de mica en mica hem anat aprenent algunes coses de les que els experts posen darrere seu: a través d'algunes lectures, converses, pel·lícules o novel·les, anades a les residències a veure-hi parents o amics.

Ja fa uns anys que van ingressar un amic meu en una residència. L'anava a veure un cop per setmana. Hi havia dies de tot. Dies que em coneixia, dies que no. Sabia que estava malalt d'Alzheimer. De vegades no em coneixia. «Pèrdua de memòria», em deia jo.

Un dia em preguntà on era. Vaig quedar astorat. No pel que em preguntava, sinó perquè una vegada a mi també em va passar: no sabia on era, em sentia desorientat. En tot cas, quan el meu amic em va fer aquesta pregunta, em va costar molt reaccionar i dir-li que vivia en una residència.

Ja fa temps que de vegades em succeeixen coses semblants: decideixo, per exemple, d'anar a cercar quelcom a l'armari de la meva cambra i em trobo a la cuina amb la porta oberta de la nevera, buscant unes sabates. Durant una estona estic com desorientat. Però sembla que això no és suficient per anar a una residència. És clar! Són coses que et passen i no s'expliquen gaire i quan les expliques és per fer riure. I poc a poc esdevé un tòpic del qual ningú en fa cas.

Es deia Kurt, un altre amic meu. De nacionalitat austríaca. Era economista. Havíem tingut moltes converses. Recordo que una vegada a Viena en una conversa que teníem mentre dinàvem, de vegades es feia traduir a l'alemany per la seva muller, que es deia Roser i era de parla catalana. Sempre havíem parlat en francès, entre nosaltres, sense cap dificultat. No cal dir que en Kurt coneixia bé l'alemany, el francès i altres llengües, fins i tot el català. Aquelles sovintejades demandes a la seva muller varen estranyar a tots els convidats que érem al voltant de la taula. No recordo de què parlàvem, però sí que recordo que era sobre un tema normal i corrent el veritable sentit del qual, almenys en aquell moment, no li era possible captar bé, no l'acabava d'entendre. Era el signe d'un començament? No ho sé. Al cap d'un cert temps, però, li diagnosticaren que tenia Alzheimer.

Parlar del seu començament potser és una manera suau de referir-se a coses greus, tant si són a l'inici com si són a mig camí o estan a punt per posar precisament el punt final. Sigui el que sigui, pensant en uns i altres, en començaments i finals, a mesura que ens anem envellint hi ha pors que de mica en mica, amb més força o menys, conviuen amb nosaltres, els vells, i més encara amb els més vells o «anormals», estadísticament parlant.

10

En aquesta fase, més que mai, tenim por, doncs, de tenir Alzheimer o altres coses semblants. Pors de totes menes, pors que venen i se'n van; unes es queden i esdevenen obsessions, altres s'allunyen com si fossin mals pensaments. Por de no recordar-te més, estimada meva; por d'oblidar per sempre més aquells mo-

ments exultants i aquells altres fets de les mil coses de cada dia que ben mirat feien que aquells altres moments fossin exultants. Records que es desfan, que es van fonent com la neu es fon en un bell paisatge. Fets i paraules que s'envolen com les fulles que s'emporta el vent.

Por de no recordar ni tan sols el nom dels éssers més estimats.

Por de no recordar moltes coses que definitivament s'han escapat del nostre pensament.

Por que alguns dels nostres comportaments no siguin els que espera la gent.

I de totes aquestes pors i de moltes més encara n'hi una que ens aclapara: saber que l'Alzheimer no té cap remei i que, per ser més exactes, és un trastorn que s'agreuja amb el pas del temps. Com tothom sabia algunes coses d'aquelles que s'amaguen darrere aquest nom i com tothom també em feia por pronunciar-lo, tot dient-me, silenciosament, que totes aquestes coses que em passen potser són els signes d'un començament.

11

El temps va passant. Ja no compto per anys, ho faig per dies, abans que ho faci per moments bons o dolents. Encara soc a casa. De mica en mica he anat posant punt final a moltes coses. Familiarment en dic «anar fent eutanàsies». Ho he escrit abans. Em repeteixo. Coses de l'edat i encara més de l'edat avançada. Eutanàsies, doncs, de moltes menes. Voldria precisar. Són maneres de lluitar contra l'Alzheimer, de portar la iniciativa, de posar el punt final jo abans que l'hi posi ell, definitivament. Cada nova eutanàsia, doncs, em crea una nova esperança. Perquè el que realment vull és que totes aquestes «eutanàsies» només ho siguin en la seva dimensió social; el tema que l'acompanya, el silenci, més que mai. Ja no tinc edat per manifestar res.

12

Fa un parell de dies vaig quedar astorat. Vaig posar-me a revisar el que havia gravat en una colla de DVD que tenia guardats en unes capsos rodones etiquetades amb el terme de «buidatges», que, en un altre temps, copiava per alleugerir la memòria del meu ordinador. Vaig trobar-me amb una carpeta groga que tenia el títol de Memòries. Vaig obrir-la per llegir trossos del que havia escrit feia uns anys. I mentre llegia em deia: «Quanta memòria oblidada!» Un bon remei per recuperar-la. Podria dir que aquesta recuperació esdevindria un bon remei per als malalts d'Alzheimer. Llàstima que per a aquests malalts unes memòries com aquelles —les seves— no serien mai considerades com les seves, realment.

Amb tot, moltes coses que havia escrit llavors fiant-me dels meus records seria incapaç d'escriure-les ara, no m'en recordaria.

Aquell conjunt de memòries interpel·lava la memòria del meu cervell. Era com si determinades ratlles escrites feia temps em diguessin: «T'én recordes, ara, d'aquest fet?» I, en contestar que «no», un buit molt profund es fes dintre meu i em fes comprendre que un tros de vida més o menys important s'havia esfumat del meu present. I quan hom té més de 87 anys no és gens estrany que llavors li vingui un mal pensament: «I si això fos la prova d'un "començament"?», per pensar-ho i dir-ho amb mitges paraules i evitar de pronunciar-ne el nom.

L'Alzheimer es va fent amb el temps, encara que la pèrdua de memòria o coses semblants no rebin sempre aquest nom.

13

Hi ha la societat que ens envolta. Aquella altra que oficialment ens diu que vetlla per nosaltres. Aquesta segurament no ens escolta gaire directament, personalment. Potser només en la vetlla d'alguna elecció i amb la televisió al darrere, si estem en alguna residència. Però visitant-nos només una vegada ja en tenen prou per difondre després la imatge per tot arreu.

És així com avui m'he vist a la televisió a l'hora de les notícies. Tots els que la miraven ho han celebrat picant de mans. Me n'he anat a la meva cambra. Era l'hora de la migdiada. M'he assegut a la meva butaca. He tancat els ulls. Semblava que dormia. De fet, rumiava. Seria una mica pretensions dir que meditava. Fos el que fos, em deia a mi mateix que estaria bé que aquells homes polítics ens consideressin una mica més i que la societat que ens envolta ens mirés amb més bons ulls, com es fa en altres societats i cultures. Fins i tot pensava que a nosaltres, que hem passat tota la vida treballant i que, sense presumir de res, hem fet quelcom per la nostra societat, encara que fossin coses molt senzilles, la societat d'ara ens podria honorar més —sense donar-nos cap medalla— quan ja hem travessat el llindar de la mitjana d'aquella esperança de vida normal, estadísticament parlant, és clar! Meditava doncs o somniava potser que podrien, per exemple, alliberar-nos de fer cua a l'hospital, de posar-nos primers a les llistes d'espera, de no pagar impostos, d'augmentar-nos les pensions..., i que grans i petits aprenguessin, sobretot, a tractar-nos amablement, com ja ho fan alguns que ens deixen el seu seient a l'autobús. Ah!, i que les caixeres dels supermercats amb qui no hem jugat al pati de la mateixa escola ens tractessin de vostè. He llegit en algun diccionari que tractar de vostè a alguna persona és fer-la vella. A mi no em fa res, que em tractin de vell. Reivindico aquesta condició.

14

Nosaltres, els «anormals», voldríem que el lloc on vivim fos més o menys tranquil, sense que haguéssim d'anar sempre amb un ai al cor. Voldríem unes voreres sense desnivells per on poguéssim caminar sense ensopegar. Ens agrada tornar a veure patinets, és clar! Ens recorden la nostra infantesa. En voldríem veure, però de tal manera que no haguéssim de patir per si en ve algun per darrere, per la dreta o per l'esquerra, elèctrics o impulsats amb el peu. Voldríem que algú inventés un aparell per a nosaltres, els vells, que fos com una mena de retrovisor i ens deixés passejar tranquil·lament, tant si anàvem amb bastó com empenyent el nostre caminador. Desitjaríem a més que aquest aparell fos portàtil, fàcil de posar, fàcil de treure i, si fos possible, encara ens agradaria igualment que fos bonic i que no s'assemblés a un casc com aquell que portaven els vikings. Trobar una persona imaginativa que inventi aquest aparell sempre serà més fàcil que no pas que l'alcalde faci fer que els carrers tinguin un passadís per a nosaltres. És clar que, ben mirat, aquesta seria la bona solució.

15

Ens diuen que aviat tindrem robots que ens cuidaran. Ens trauran del llit, ens vestiran, ens donaran un vas d'aigua, ens faran menjar... En Charles Chaplin ja ho va imaginar en una de les seves pel·lícules —ara el nom no em ve al cap—, però aquest robot tindrà la forma d'un ninot gran que estarà programat fins i tot per parlar una mica i fer algun somriure. Serà molt intel·ligent —Ah, sí, la pel·lícula es deia *Temps moderns*! Recordo molt bé que em va fer riure molt i mira que això de recordar em costa molt més—. Però allò del robot no és una cosa per recordar, ans més aviat per imaginar com serà el futur de les noves generacions. Perquè resulta que alguns savis d'aquest món estan cercant un medicament per fer viure els éssers humans eternament, sense procurar que d'altres arreglin les voreres perquè gent com nosaltres no ensopegi fàcilment.

16

Tinc temps per fer moltes coses. Llàstima que de vegades no sé què fer. Ja no em queda força per anar a jugar a la petanca amb alguns veïns. Ni d'anar al casal o a la llar del veïnat. Tampoc per «anar matant el temps». Aquesta força no l'he tinguda mai. Malgrat que ja hagi travessat aquell llindar de la gent normal, considero que el temps és el bé més preciós que tenim. Llàstima que de vegades acompanyi coses desagradables. De totes maneres, no cal matar-lo. Ja se'n cuidarà ell.

17

Ens costa parlar de temes transcendents, de la mort i del seu més enllà, que estan tan a la vora.

Sobre aquest darrer punt seguim el que ens diuen, perquè així no hi hem de pensar, o preferim seguir el que cadascú ha anat construint a partir del que ha anat sentint, sense definir-ne massa el contingut.

En termes generals declarem que som «creients» (en què?) o «agnòstics» (per si les mosques?) o «ateus» (gràcies a la ciència, només?), o simplement no declarem res.

Els nostres avantpassats ens van transmetre un proverbi que deia: «Tants caps, tants barrets», que ja es deia en llatí: *Quot homines, tot sententiae*. Em sembla que es podria aplicar a aquest tema transcendent del «més enllà» que, més o menys, cadascú s'ha muntat a la seva manera.

Penso, per altra banda, que nosaltres els vells en parlem poc, d'aquests temes, per no dir gens, malgrat que tots plegats estiguem tocant aquest moment amb la punta dels dits. Per què? Potser perquè no tenim gaire coses per dir.

18

I de la mort? Tant a nosaltres com al nostre entorn ens costa molt parlar-ne. «Que n'ets, de pesat!», ens dirà algú si ens atrevim a parlar-ne. Per això nosaltres no gosem fer-ho gaire.

Pel que fa a l'entorn, semblaria que vol protegir-nos sabent com sap que la tenim davant nostre, estadísticament parlant, és clar! I aquesta vegada saben perfectament que les estadístiques no fallen.

Semblaria també com si la paraula «mort» anés acompanyada encara d'un antic tabú lexical. A tots plegats ens causa una certa por pronunciar-la, com si ens hagués de portar malastrugança.

No crec que sigui capaç de parlar-ne en termes religiosos. Que cadascú doncs en parli amb si mateix, amb les seves conviccions, amb les seves esperances, creences o il·lusions.

Quan alguna vegada hi penso, em ve al cap un record de joventut que, si bé avui em pot fer riure, em fa pensar igualment en com de malament la creença cristiana ens parlava de la mort.

A la gent de la meva generació, els «anormals» d'ara, ens va tocar viure en un ambient molt contaminat religiosament. Aquest va ser el meu cas, que vaig néixer i viure la meva joventut en un barri del nord de Barcelona. No és estrany doncs que volgués ser capellà. Com que era major d'edat i no havia fet

estudis de batxillerat sinó de comerç, vaig anar al Seminari Menor de Tiana per formar-me en Humanitats, llatí i grec sobretot. En aquest centre, que depenia del Bisbat de Barcelona, se'ns havia de preparar no tan sols per portar una vida exemplar, sinó també per preparar-nos per tenir una mort santa. De tant en tant, reunits tots a la capella, grans i petits, fèiem un exercici de pietat que es deia la *Preparación* (o *aceptación*) a (o de) la buena muerte, en castellà i tot. No recordo les paraules exactes. Més o menys, el lector des de la trona anava dient:

Lector: Cuando tus ojos se cierran para siempre a la luz de este mundo...

Tots: ¡Señor, tened piedad de nosotros!

Lector: Cuando unos largos escalofríos anuncien tu próximo desenlace...

Tots: ¡Señor, tened piedad de nosotros!

Lector: Cuando un sudor frío invada tu cuerpo...

Tots: ¡Señor, tened piedad de nosotros!

Lector: Cuando los gusanos estén prestos para devorar tu cuerpo...

Tots: ¡Señor, tened piedad de nosotros!

Era com anar a veure una pel·lícula de por. El silenci era mortal. Ningú gosava respirar. Paraules sinistres. Ulls tancats. Dits entrecreuats. És un exemple d'una mena d'espiritualitat de la por que s'intentava inculcar a unes simples criatures, i a nosaltres, que ja no n'èrem tant, les vocacions tardanes.

El pecat, la mort, l'infern, el càstig etern... Han desaparegut, certament, aquelles pràctiques piadoses, han quedat però moltes d'aquelles pors.

Nosaltres, els «anormals», que sabem perfectament que tenim la mort al davant, és normal que de tant en tant hi pensem, religiosament si volem, però sense pors, sense angoixes i amb molta serenor. M'atreviria a dir que hi pensem, però, d'una manera molt humana, és a dir, com el terme d'un privilegi que hem tingut i que ha consistit a viure la nostra vida.

Deixeu-me per acabar que us parli d'una vivència molt personal, aquella que acabem de tenir la Neus i jo amb els veïns del replà. És la primera vegada que els seus fills, en Marc i l'Enric, que tenen 8 i 6 anys, s'enfronten a l'experiència de la mort d'un parent estimat de la família. I cada un d'ells a la seva manera, amb silencis o preguntes, rebent les respostes que es creuen més encertades i l'afecte necessari d'uns pares amatents, tots dos infants van aprenent a fer l'experiència dolorosa de la mort... dels altres. «Mare —preguntava el més gran dels germans—, no podria remuntar el temps i així ajudar l'oncle Miquel a no caure i a no posar-se malalt?» Aquesta idea de «remuntar el temps» m'ha com-mogut per la gran sensibilitat que expressa i m'ha fet pensar en aquella manera

una mica afeblida que tenim, nosaltres els vells, de «remuntar-lo» gràcies als nostres records.

Tanquem els ulls. Podem fer-ho tots, grans i petits. Recordem. En certa manera, podríem dir que remuntem el temps. Vivim de nou el passat, però no el podem canviar gens, ai las!

Un camí lent. L'Alzheimer o coses semblants

Setembre de 2013

Aclariment

La veu que parla potser ho fa de vegades durant alguna d'aquelles esclatxes de llum que els malalts d'Alzheimer o de coses semblants poden tenir, encara que també hi ha altres veus que en aquest escrit prenen la paraula.⁶² Potser totes són un «doble» d'aquell que així parlaria si pogués parlar. De totes maneres l'autor vol dir que aquesta veu és imaginària i que el text és pura ficció.

1. El pa i el diari

Sortiré una mica. Aniré a comprar el pa i el diari. Agafo el bastó, el meu company fidel. Sortim. El seu soroll, breu i compassat, em fa companyia. M'acompanya en aquell camí que li vaig mostrant amb pausa i precaució. El seu so metàl·lic és com una veu amable que mai es queixa després d'haver-me repenjat en el puny, un instant, per fer un pas endavant. Aquell so és com una veu, la veu d'un amic fidel que em va dient, pas a pas, aquest camí, ara, és el teu.

Passo de llarg la fleca i la llibreria. El bastó no em diu res. Em deixa fer. Mai porta la iniciativa. Estic a la plaça de l'Illa de Pasqua, que és més una cruïlla que una plaça. Travesso el carrer, mirant bé les bandes blanques del pas de

62 NA: Agraïeix a totes les persones que han volgut llegir aquest text i m'han ajudat amb els seus consells. M'ha sigut molt profitosa la lectura de la tesi doctoral de Montserrat Vall Mayans, *L'educació sanitària de les cuidadores de gent gran. El cas d'Osona* (UAB, 2011).

vianants. El bastó segueix el meu ritme. Segueixo cap avall la vorera del riu: una barana de pedra, un mur de contenció amb una mica d'heura ben arrapada al capdamunt.

M'agraden les ciutats que tenen un riu. Però aquest no és res de l'altre món. De totes maneres, cada dia em va agradant més. Les seves ribes no són frondoses, però prou embardissades per donar un aire fosc a les aigües que baixen una mica esvalotades quan ha plogut a muntanya o suaument en el seu curs normal. I fa gràcia contemplar aquells estols d'ànecs que llisquen sobre aquelles aigües i s'hi remullen el cul. Llàstima que de tant en tant hom hi pugui veure un tros de plàstic agafat entre les branques espinoses d'algun arbust massa inclinat sobre les aigües d'aquella riba, la riba del cantó dret del riu Fluvià.

A pocs metres hi ha un banc de fusta, de barres horitzontals i de forma corba, encarat a la riba, sota l'ombra d'alguns plataners, que hi aporten una mica d'humitat. M'hi assec. El genoll em fa mal. El bastó entre les dues cames, les mans en el puny, una sobre l'altra, la barbeta sobre les mans i unes idees que venen i se'n van sense que s'hi creï cap lligam. Passa el temps. M'aixeco. El bastó segueix el meu caminar. Arribo al pont que uneix les dues ribes per als vianants. Un pont gris, de ferro vell i ciment, estret, que no honra gens el nom que li han posat ni dignifica gens allò que volia significar: la unió entre pobles de continents diferents que algun indià es va inventar. Oficialment en diuen «el pont d'en Cristòfol Colom», però la gent jove li dona un caire nou. Hi van parelles enamorades a jurar-se amor etern i signen el seu pacte tancant un cademat entre la ferralla de la barana d'aquell pont i llençant-ne la clau riu avall.

Mentre contemplo aquells cademats, veig un nen que al costat de la seva àvia llença algunes engrunes de pa als ànecs, que ara naveguen formant un estol més compacte sota del pont. Penso en el pa i en el diari, en la fleca i en la llibreria! Giro cua. Dono una gran embranzida al bastó. «A poc a poc», sembla que em digui, però soc jo, que ja no puc anar gaire de pressa. Refaig tot el camí. El banc de fusta està buit. Travesso el pas de vianants. Compró el diari. Compró el pa.

Torno a casa. No dic res.

Al cap d'uns dies, vaig a comprar el pa i el diari. Faig el mateix recorregut. Des que estic jubilat és una sortida gairebé ritual.

Torno a casa.

Algú em pregunta:

—I el diari?

Aquesta vegada, sobre el pont dels enamorats, no hi havia cap infant llençant engrunes de pa.

2. La manca d'ordre

Faig mil coses desencertades, sense tenir en compte el petit ordre casolà. El meu ordre, ara, és diferent. Potser no consisteix a posar ordre a les coses, sinó a posar-les simplement. És potser llavors que les coses esdevenen el que són, per si mateixes, sense estar relacionades amb res, amb ningú. Les contemplo. Les admiro en tota la seva singularitat. D'això la gent no en sap res. De totes maneres, he fet un pas enrere. No sé qui ho deia, ara no em ve al cap... en... és igual, ja em vindrà... Ah, sí, en Lévi-Strauss, que deia que «qualsevol forma d'ordre, per elemental que sia, és millor que el caos». El caos de l'enteniment —volia dir ell, hi afegiria ara jo. No hi soc encara, em queden les coses que he de reconèixer i anomenar més o menys bé. Les reconec, però soltes. Sense ordenar-les, sense classificar-les, d'acord amb aquell petit ordre casolà.

Però aquell caos de l'enteniment potser ja s'acosta. Però no com un començament —com ens diu el *Gènesi*—, sinó com un acabament que es fa poc a poc... amb més de set dies si pot ser. Si la *Bíblia* explica la creació com l'acte que permet passar del caos a la distinció i classificació entre els diferents éssers de la natura, el Sol i la Lluna, el dia i la nit, les aigües superiors i les aigües inferiors..., la pèrdua d'aquesta capacitat classificadora m'anuncia inversament que aquell caos és un acabament i que està molt, molt a la vora meu. Continuo posant doncs les coses en un lloc, no en el seu lloc.

3. Sense records

M'agradava recordar les coses del meu passat. Mirar fotografies en blanc i negre que m'oferien mil records. Eren imatges de coses llunyanes, d'éssers estimats. De cases i paisatges que el temps de tots ja s'ha emportat. M'agradava mirar aquelles fotografies d'uns avis ben empolainats. Distingia d'un en un tots els parents llunyans. Algú m'escoltava i així es teixia la memòria familiar. L'una darrere l'altra. «Aquesta l'hauríem d'emmarcar.» Seria un bon record per a tots plegats. Els records de la memòria són fràgils quan no es fan ajudar.

Al cap d'un temps, tomo a mirar aquella capsa de fotografies velles, els noms dels uns i dels altres ja no em venen al cap. Malgrat tot, les miro. El seu silenci s'unirà al meu no parlar. Ja no hi ha records per recordar.

4. Amb un tancar i obrir d'ulls

Cada dia surto a caminar una estona; al matí, acompanyat, a la tarda, tot sol. Avui anava a la Moixina i a la Deu, fent la ruta que jo anomeno *del colesterol*. Potser ara la faig per prescripció facultativa, però sense deixar de contemplar-ne, com feia abans, els aiguamolls. Mentre caminava vaig veure un infant que em va convidar a seguir-lo i que, amb la seva màgia, em volia ensenyar un món en què, amb un simple tancar i obrir d'ulls, tot podia ser diferent. Vaig seguir-lo. Vaig caminar molt. L'infant anava al davant i, de tant en tant, es girava i em feia el signe de continuar caminant. El genoll no em feia mal. Això em donava coratge per travessar marges i seguir camins mig embardissats. De cop i volta vaig perdre de vista aquell infant que es feia passar per un mag. Era de nit. Vaig sentir-me molt cansat. Sense aquell nano que em feia de guia, no sabia per on anar. Vaig asseure'm en una pedra per descansar. Mentre m'eixugava la suor del front vaig tancar els ulls i, quan vaig obrir-los, era de dia i davant meu no hi havia cap aiguamoll. En tancar-los i obrir-los de nou, vaig veure un cel ben estelat amb una Ossa Major tan clara i a la vora que semblava que podia agafar-la amb les mans. Bufava i s'encenia, tornava a bufar i s'apagava... en un tancar i obrir d'ulls.

En no arribar a casa, els meus es van espantar. Van telefonar als Mossos i amb un grup de veïns es posaren a buscar-me. L'endemà em trobaren a la vora del Corb. Em cobriren amb una manta daurada i em portaren a casa. No vaig saber explicar res d'allò que m'havia passat. No ho recordava. Em trobava bé, però tenia els ulls cansats de tant parpellejar.

5. Idees que venen i se'n van

Són idees que venen. Soltes. Que no s'emparellen, ni l'una dona llum a cap altra. Son idees que venen i se'n van. No penso en res. Són imatges que es desfan... del present i del passat. Tot va quedant en blanc. No sé què dir. Ho intento. Potser no eren idees, ni imatges, ni pensaments, sinó simples paraules. Venien solitàries, es quedaven un instant. Eren belles, les paraules, sobretot quan anaven acompanyades dels seus sons i ben acordades les unes amb les altres!

En dic una, dues, tres... I en dir-les, ara, em causen una gran esgarripança en sentir que el seu so no correspon a la música que abans eixia d'aquella imatge que potser encara no era paraula sinó tan sols l'embrió.

Aquelles paraules mal acordades esdevenen en mi, ara, com un malson. Ningú les entén. Llur música no crea cap harmonia. Són paraules buides sense

cap sentit. No fan ni una frase. Em deixen silencios. No dic res més. Tothom em mira, amb l'esperança d'una mica d'acord i d'harmonia. Callo. Parlar per no dir res.

Silenci. És millor. Les paraules ja no venen. Les imatges ja han marxat.

Del so a la paraula; de la paraula a la imatge, la imatge d'una cosa ben concreta: d'un arbre, d'una persona, d'una plaça, d'un gos, d'un ésser estimat... Una imatge que s'esfuma i de mica en mica es fon. Em queden només aquelles idees per donar forma i nom a tots els arbres, a totes les persones, a totes les places, a tots els animals, a tots els éssers estimats. Són aquells idees més abstractes que també em van deixant, que també s'esfumen i es confonen. L'una després de l'altra. L'una en lloc de l'altra. Una nebulosa que progressa i un cel abans ben estelat que esdevé negra nit. Visc gairebé en silenci, em costa enraonar.

6. Mirar

Fins quan, persones meves benivolgudes, us miraré sense saber si realment sou els meus éssers estimats? Us miraré de fit a fit, amb els ulls perduts fins a l'infinit, sense cansar-me, sense dir, però, els vostres noms. Algun rastre que no és de l'ordre del pensament bé deu quedar en aquella memòria perduda per sempre més. Potser és l'emoció que sentia en estimar-vos i que potser en cap teixit neuronal s'esborra o, almenys —així ho voldria—, no s'esborra completament. I aquella emoció perdura avui en mirar-vos de fit a fit a través d'una mirada que, si sembla perduda, és perquè cerca el vostre nom follament.

Vosaltres que veniu a veure'm, no us penseu que no n'estigui content. Les vostres paraules són amables. No les entenc, però en capto el to, la musicalitat i moltes coses més que no sabia com expressar. Quan hom intenta dir quelcom, en efecte, són moltes les coses que es posen en moviment: mirades, emocions, gestos, silencis, pauses, canvis de to..., i totes es conjuguen en formar un nom. La meua esperança secreta és trobar-vos com abans, en un instant o, almenys, trobar alguna d'aquestes coses. Jo les cerco en el fons del meu fons més pregon, però la vostra mirada ja és una altra; el vostre to, també. No hi dono l'abast. No sé qui sou.

7. El llarg camí de la nebulosa

El camí és llarg. Els estels es fonen d'un en un, a poc a poc. Durant dies i anys. És la tardor. Una tardor que dura tot l'any. Sempre sembla que es fa de nit, fins i

tot a plena claror de dia. Parlo, és clar, de la foscor del pensament, del silenci de les paraules, de la nuesa de les imatges, de la seva invisibilitat. I d'aquell núvol fosc que esdevé com una nebulosa que ho entela tot.

Allí, lluny, molt lluny, a dintre meu, hi veig unes imatges, intento transformar-les en unes paraules, però no puc, la seva musicalitat s'esfuma a mig camí. Ho intento de nou. Aquesta vegada sembla que les cordes vocals responen al meu enteniment. Falsa il·lusió. El so d'aquella síl·laba que voldria no correspon a aquella altra que ix, per a la incomprensió de tots els presents. Simples remors de síl·labes ajuntades, buides de sentit per a qualsevol llengua parlada. És negra nit.

8. El temps

No tot consisteix a dir i no parlar, mirar i no veure, sentir i no entendre, cercar i no trobar, sinó que és també confondre aquí i allà, ahir i avui, avui i demà... Res serà ja com la sal que es fon en un vas d'aigua en la durada d'un instant; el seu ritme és lent, irreversible el pas.... Dies de la setmana, dies de l'any. Agendes, calendaris. Tot sembla igual. El temps ja no és la mesura del moviment, com ens deia Sant Agustí. Tot és present. El passat ja no existeix. Ni tan sols sé si les seves diferents formes d'expressar-lo sé dir-les bé. Veig el que passa —el meu present—, però sense saber d'on ve i, menys encara, on va. Quanta vida negada! Quanta vida oblidada! És com una espessa boira que em cega l'enteniment.

9. El meu cos

És l'ànima, que parla. Sempre hem viscut plegats. Hem tingut cura l'un de l'altra. Ens hem ajudat. M'has causat malestar i dolor quan alguna cosa no t'anova bé, t'he fet perdre energies quan estava trist o desconsolat. Ens hem enviat mútuament molts signes des del néixer, en créixer i fer-nos grans. Ara potser més que mai, que ens apropem plegats als nostres límits respectius, deixa'm que et parli, oh, cos meu!, tot parlant-me a mi mateix. Avui, mentre em dutejava, et mirava de reüll sense entusiasmar-me. No és que m'entusiasmessis gaire en les diferents etapes en què hem viscut plegats. Ens hem acceptat tal com érem i hem sabut donar gràcies als capricis de la natura. Però avui, quan t'he mirat de reüll, quanta penjarolla que he vist! Els anys no han passat en va. Ho puc dir francament perquè parlar de tu és parlar de mi, encara que sigui a un altre nivell. Ja fa uns anys, en fer-nos vells, la meva muller i jo vàrem decidir suprimir

la banyera i fer posar un plat de dutxa, arran de terra, i uns agafadors a la paret per evitar caure i tenir més seguretat. Tot ha començat doncs, avui, quan m'ensabonava els peus. Em costava ajupir-me i més encara quedar-me dret amb una sola cama mentre doblegava l'altra fins al genoll per ensabonar-me la planta del peu. En perdre una mica l'equilibri he vist una vegada més que no era el d'abans. Aquelles venes de les cames transformades en varius, els manyocs de greix una mica per tot arreu; aquella piga ara grossa com una mora, formes adiposes als pits que hi donen un aire femení que no és el meu, el ventre cada vegada més arrodonit i prominent; el sexe ben encongit tant de dia com de nit. Després, mentre m'afaitava, m'he fixat bé a través del mirall en totes les meves arrugues, en els dos canals que darrerament s'han format a les extremitats de la boca, per on em llisca la bava a destemps i em fa sentir més d'una vegada que els meus em diuen: «Eixuga't la boca», paraules amatents però que em ressonen com en aquell temps en què era un infant. La navalla va amunt i avall amb molta cura, ja que prenc el Sintrom i qualsevol tall me'n faria canviar el protocol. I mentre feia aquesta operació que ha esdevingut delicada, m'ha vingut el cap aquell aforisme, «els ulls són el mirall de l'ànima», i he pensat, sort que és una manera de dir perquè si no «pobre ànima meva, quanta dissort». M'han operat de cataractes dues vegades, la sordesa va fent la seva i de dent meva no me'n queda cap. Però de fet no m'agrada gaire que es parli de tot plegat com d'una «decadència física o corporal» quan, de fet, caminant, hem arribat a un moment de la nostra existència en què hom es troba en una llarga sala d'espera per atènyer una era en què el nostre cos, bo o despenjat, es transformarà en pols d'estrella per al nostre firmament. ¿Què més vols?

10. Els meus

És dura, la vida dels familiars dels malalts d'Alzheimer o de coses semblants. Tot canvia. La vida de cada dia. Les relacions amb els amics i altres familiars. Les sortides. Ell és el centre de tot. D'ell depenen tots els projectes familiars. No podem deixar-lo sol. Ens necessita a tots. I sembla que ni dona les gràcies de tot el que se li fa. Potser té un altra manera d'expressar-se, però als seus se'ls fa difícil de copsar-ne el sentit.

Netejar-lo de dalt a baix. Vestir-lo. Donar-li el menjar. Curar-lo. Mirar que no es llagui. Ajudar-lo a caminar. Allitar-lo. Esperar d'ell un somriure i trobar uns ulls perduts que miren sempre l'infinit. I és potser en aquell infinit al qual nosaltres no arribem que ell hi troba unes altres formes per agrair als seus tot allò que fan per ell. Però mai ho sabrem.

A mitja tarda vindrà una noia per portar-lo a passejar amb la cadira de rodes fins al parc. El seu cos pesa com una mala cosa: «No puc més amb ell» —s'exclama la seva dona en fer-lo seure bé o en ajudar-lo a baixar les escales. Avui vindran els fills a donar-li un cop de mà. És dura, la vida dels familiars dels malalts d'Alzheimer o de coses semblants.

11. Un escrit d'estiu

El mes d'agost de l'any 2010 escrivia:

Fer-se grans.

Ho puc dir sense cap eufemisme: fer-nos vells.

L'un i l'altre.

Veient com les forces ens van deixant. Sentint com les energies ja no són les mateixes.

En som conscients. En parlem. Sense por. Ens diem que arribarà el moment en què ja no podrem compartir les coses perquè l'un deixarà l'altra.

Sabem que serà el moment d'una extrema solitud.

Vellesa. Solitud. Dues paraules que quan van juntes esgarrifen i esgarri-fen encara més quan s'hi ajunta aquella de decrepitut.

I llavors no voldríem ser una càrrega.

Mantenir la clarividència per no ser-ho.

És la imatge de la residència, que mirem de fer nostra, sense esveraments, sense esperit de classe, com el comú dels mortals, quan ja estiguem sols o les forces ens estiguin deixant, pensant que, malgrat tot, serem uns privilegiats. A l'Àfrica que hem conegut, aquests privilegis no existeixen. L'Àfrica no ens deixa.

És una imatge que l'hem d'anar interioritzant, ara que encara tenim el cap una mica clar per pensar en aquestes coses.

Assumir la nostra condició de persones velles.

L'un i l'altra.

Viure tendrament. Amb més tendresa que mai.

La tendresa no es pot perdre gens. La podem manifestar sempre. De moltes maneres.

Sentir-nos estimats, tendrament.

Ajudar-nos a portar els cistells, a estar al costat de l'escala quan un vol regar les flors de sobre un moble, tendrament.

Ajudar-nos a trobar la paraula que volem dir quan se'ns escapa de la memòria, dissimuladament.

Dormir cadascú a la seva cambra però amb la porta oberta i una campana sobre la tauleta de nit per avisar-nos si convé i ajudar l'altre, immediatament.

Explicar-nos el que llegim, el que anem fent, amistosament.

Comentar els esdeveniments, tot sabent que poc podem fer per ser-ne actors. O potser res, serenament.

I viure plenament tots aquells altres moments en què els gestos de tendresa esdevenen el llenguatge d'un amor pregon, silenciosament.

12. La residència

Avui m'hi han portat. Segurament, la família m'ho ha volgut ben explicar tot. No entenia bé de què es tractava. De totes maneres, ho havíem pactat. Només visc el present. En la meua vida no hi ha ni aquí ni allà, ni ahir ni demà. Des d'ara la residència serà la meua sala d'estar, de viure i esperar, encara que de fet no soc capaç d'esperar res, ni tan sols un més enllà, car la mort vindrà sola com un present que no s'eternitzarà.

Una mica desorientat sí que n'estic. Aquell nou present no és el de sempre encara, que se'm fa molt difícil comparar i encara més recordar. Res com abans, diria en temps normals. Aquelles parets, que tantes coses em deien perquè eren meves, han esdevingut unes altres, blanques, que hauré d'aprendre a fer meves en els altres presents que vindran.

La sala és gran. Algunes persones amb bata blanca m'acompanyen. És el primer dia. M'ensenyen la casa; el meu lloc: una cadira buida a la sala d'estar. I per donar-me la benvinguda amb un to amable pronuncien un nom. La seva sonoritat més encara coneguda. Potser és aquella que em feia reaccionar. Ara, em sap greu!, ni em deixa escapar un petit somriure per agrair l'amabilitat de les persones que m'acompanyen. Era la música del meu nom.

13. El nou present

Aquest nou present està fet de moltes persones assegudes en cadires de rodes i d'altres, dretes, que venen i se'n van. Miro, em miren, moltes d'altres ni això fan. Romanen enfonsades a les seves cadires cercant una paraula, una imatge, un infinit que potser no trobaran. Aquestes persones no tenen ni tan sols un present per anar mirant. Davant meu, una dona molt ben vestida que bressola entre els braços una nina de draps. Potser cerca la seva filla, qui sap on! La veig cada dia, forma part del meu present. Té uns ulls molt blaus. I més enllà aquell home

que parla i parla, sense que sembli que digui res. Potser amb les seves paraules buides d'avui, ahir volia parlar i ningú l'escoltava, ni tan sols els seus. D'altres, mig lligats, gemeguen, ploren, murmuren, semblen molt més inquiets. Estan al meu costat. Aquí, els d'un pis i d'un altre, els més autònoms i els menys, per no dir gens, passem el dia plegats.

Tots tenim una cosa o altra. L'Alzheimer o coses semblants. El cap se'n va. És el més corrent. Som vells. Vells de totes les edats. Oh, ànima meva!, on ets? Oh, forces de l'esperit!, on sou?, clamariem tots si poguéssim ser coherents. Però les ànimes no responen. Callen. Les forces de l'esperit es queden indiferents.

En un altre cantó d'aquella estança, uns altres fan manualitats sota la vigilància d'una cuidadora amb bata blanca. Dibuixen ninots, retallen diaris, enganxen papers de colors. Si tingués memòria recordaria antigues maneres de fer de la meva infància. Però llavors aprenia; aquí ajuden a no oblidar.

Una dona de bata blanca ha vingut, m'ha agafat la mà i amb un somriure amable m'ha fet seguir un bocí de camí per un passadís llarg i ample. Al fons hi havia la sala de bany. A dins, he vist un home a qui estaven afaitant. La meva acompanyant m'ha dit que em despullés. No he entès què volia. He restat immòbil, mig encarcerat. Llavors, aquella dona ha començat a despollar-me, delicadament. Tot allò em resultava nou; en tot cas, era diferent, aquell escenari. Ah sí, la meva muller em feia una cosa semblant, em rentava de dalt a baix, però malgrat l'estat en què em trobava sentia com la seva ànima es dolia de la tristesa que allò li causava. Aquí, tot era molt professional. En eixugar-me em posà uns bolquers nets. Si la meva memòria pogués recordar, ara diria que ja feia molt temps que en portava, però hi ha coses que, encara que hom pugui, la memòria no fa res per recordar. Aquesta vegada, però, era la primera que una persona desconeguda em feia obrir l'entreuix per fixar-me bé aquells bolquers. I en aquell moment tota la meva persona es trasbalsà: es va omplir d'aquella emoció que vaig sentir la primera vegada, quan ja era gran, que vaig veure el meu cos revestit amb un complement esponjós com aquest. Era un altre present, que ara començava.

14. Un buit

Malgrat tot, sembla que hagi deixat un gran buit a casa. Tothom vivia per a mi, estava pendent de la meva persona. Sobretot en aquests darrers temps. Sé'm vestia per estar a casa i per sortir a veure el metge o per estirar les cames com m'ho aconsellava ell. A mi tot m'era igual, anar amb sabatilles pel carrer o amb

corbata per casa. M'ajudaven a menjar, a beure i a descansar. I a netejar-me quan calia, de dalt a baix.

Però malgrat tot es veu que era una presència, com una imatge encara viva que es troba a faltar.

I allí, a la residència, el buit es feia més gran perquè aquell present de sempre es feia més petit, sense cap ombra d'ahir ni cap llum per a demà.

15. Sentir

Tot es va fent fosc. Els llums s'apaguen. Cap finestra queda oberta. S'han tancat els finestrans. És quelcom més que un simple capvespre, és la nit del pensament. Però sento el que em ve de fora i el que em surt de dintre meu.

Ja no hi ha rialles, ni plors: tot són remors sense sentiments. Les paraules, tan belles que eren!, esdevenen ara simples sorolls. La bella música d'abans em molesta i l'allunyo de mi com un mal pensament. Les olors de mil coses diferents que em delien i em recordaven el seu nom pel perfum que exhalaven ara s'impregnen d'aquell tuf que els nostres bolquers desprenen fins que arribi l'hora de canviar-los i posar-nos-en de nets. I aquell goig que em causava acaronar una persona, ara es transforma en una mena de tocament aspre i absent que no em desvetlla cap emoció. Si tan sols fos aquella que dona el pensament! Però el pensament ja no hi és i la que ens donen els sentits, mor en néixer sense ell.

I de dins només en surt un sofriment que no em deixa i m'acompanya sense saber dir per què cada dia s'em fa més dur de suportar. I el malestar que em causa és tan quotidià que em sembla que ell tot sol forma el meu present.

16. Escapada

La porta havia quedat mig oberta potser un instant. Passava per allà caminant, ja que sovint ens diuen que cal estirar les cames. Era la porta del carrer. I he seguit el reflex de sortir i de tancar-la suaument sense voler fer cap escapada. En aquell mateix instant un món s'obria davant meu, mentre uns mecanismes encara vius es posaven en marxa automàticament. He vist molta gent com aquella del meu present de cada dia però dreta, anant amunt i avall. Cotxes que corrien molt i es paraven davant d'un llum de color vermell. Gent que es posava en moviment davant d'un llum verd. Jo seguia la gent però no en podia seguir el pas, tots ells anaven més de presa que jo i a mi em feia mal el genoll. Les cases em semblaven altes, amb les seves portes i finestres obertes. Als balcons s'hi veien

moltes estelades. Devia haver passat alguna cosa. Jo ja no era d'aquell món. Tot em semblava nou. Semblava que el nom d'aquelles coses em venia al cap. Fins i tot vaig atrevir-me a parar un vianant i li vaig preguntar quelcom. No em va entendre. Devia pensar que els meus mots no eren prou coherents. Tot hauria de ser com abans. Hi estava avesat. Aquells sons a mi també em resultaven estranys i em convidaven al silenci. No vaig insistir. Desencisat, vaig continuar caminant sense saber on era i encara menys on anava. Per un carrer estret, sense gaire gent, vaig anar a parar a un jardí que omplia una raconada. Hi havia un banc sota uns arbres que feien ombra en aquell lloc. M'hi vaig asseure, el genoll em feia mal. Dos infants africans jugaven a pilota. Feia temps que no veia un espectacle com aquell. No sé si això és possible, però en aquell moment vaig tenir com una breu sensació de felicitat que tot just quan eixia va quedar estroncada en sentir els sons de la sirena d'una ambulància que em cercava i que va parar just al carrer de davant meu, mentre un braç vestit amb una bata blanca em senyalava amb el dit.

Em tornaren a la residència i em lligaren a la meva cadira de rodes perquè mai més fugís. No vaig fer-ho, però mai més tampoc vaig tenir un moment de felicitat com aquell... si això és possible.

17. Déu meu, déu meu!

Amb tot el respecte que em mereixen els que creuen en tu, permet-me que et pregunti, oh, Déu!, què esperes de tots nosaltres que hem perdut d'alguna manera el cap i no sabem el que ens fem? Potser som nosaltres els culpables de la mort del teu fill, que des de la creu deia «Perdona'ls, pare, perquè no saben el que fan»? I ara que no sabem el que ens fem, què vols de nosaltres? Que t'estimem, si ja no sabem com es fa. Que t'invoquem, si ja no podem dir paraules que concordin les unes amb les altres. Que t'oferim la nostra vida en sacrifici, si la nostra vida ja no és una vida que es pugui oferir a ningú. Oh, Déu!, què podem fer per tu quan la raó ens manca i hem perdut l'enteniment?

Silenci, els déus no parlen; només els folls parlen de Déu.

18. Somnis

Ho he dit. Tots nosaltres, que tenim l'Alzheimer o coses semblants, vivim sense un ahir, sense un demà. Vivim com en un somni; els somnis ignoren el temps i són allò que no ens dona el pensament. Per això ens enfonsem en les nostres

cadires de rodes i dormim tot el que podem fins que el cos ens digui prou o que una campana de la casa trenqui el nostre son i ens desvetlli i ens digui que cal anar a sopar. Sort que després anirem a dormir i agafarem el son altra vegada per seguir somniant. Els somnis són ara la nostra realitat, una realitat tan nova que sovint ens inquieta i per això tenim malsons i d'altres ens menen tan lluny que ens oblidem que tenim un cos i ens ho fem tot al llit.

El que costa en la nostra situació actual és desvetllar-nos i deixar de somniar i trobar-nos de nou en aquell present que no és vida sinó una mort revestida d'humanitat. Potser és perquè somiem, que la societat té cura de nosaltres, ja que una cosa va amb l'altra, el somni i la realitat.

19. Les dones de bata blanca

I algun home, també. Van i venen sense parar. Sempre sembla que tinguin pressa, ja que cal que facin les mil tasques que el protocol mana sense fallar en cap. Ens desperten a l'hora assenyalada; ens renten amb l'esponja sabonosa, encara que ningú no es deixi; ens vesteixen i ens arreglen una mica dintre del que es pot; ens acompanyen al menjador i vetllen perquè mengem, ja que, en general, no tenim gaire gana ni ganes de fer res; ens administren els remeis, cal pautar primer la medicació. No paren d'anar amunt i avall amb els carros, acompanyen a l'hospital aquell resident que necessita una cura especial. Entre nosaltres hi ha molta incontinença. Cal canviar els bolquers, posar calces i calçotets. Les dones de bata blanca han de sentir els nostres crits i gemecs i moltes vegades els nostres impropis, perquè voldríem que encara fessin més. És cert, no tinc el cap gaire clar, però prou encara per pensar que aquestes dones de bata blanca estan mal pagades a finals de mes.

20. Nadal

Em permetreu que, com si fos un miracle, faci un pas enrere i torni a aquell temps en què encara no era a la residència.

Un dia, quan ja començava a fer-me vell, una entitat bancària em va convidar a l'acte d'inauguració d'un centre que, entre altres coses, seria una llar de jubilats. Reuniren a tots el convidats en una sala d'actes. Un parell de pallassos sortiren a l'escenari i fent quatre pallassades, com exigia la seva professió, ens explicaren en què consistiria aquell centre per a la gent gran. En passo per sobre els detalls. En acabar l'acte, ens van obsequiar amb una bossa de paper amb el

logo de l'entitat bancària, a dins de la qual hi havia dos globus per inflar, un grapat de caramels i una capsa de llapis de color per pintar. Vaig tomar a casa pensant que ens havien tractat com a nens.

Tornem a la residència. Estic perdut. No sé què passa. Les parets estan adornades. Em diuen que és Nadal. Els residents més autònoms porten unes ales de cartolina que ells mateixos han retallat. Fan un pessebre vivent amb un jesuset de guix que les monges del barri els han deixat. Ells fan d'àngel. I tots cantem el «fum, fum, fum» com al parvulari quan érem infants. I per fer-ho ben bonic, en lloc de confeti alguns residents llencen a l'aire estrelles de paper de plata ben brillant. Tornem a ser-hi.

Llavors toco el timbre personal i ve una d'aquells dones vestides de blanc. Em demana què vull. Li dic que vull sortir a fora i veure una estrella de veritat.

—Fa fred, és de dia i no hi ha cap estrella per mirar —em diu molt amablement. I afegeix:

—Tranquil... Ara gaudeix del dia de Nadal!

Per mi aquell dia era de nit, com cada dia, però aquella dona tenia raó, al cel no hi havia cap estrella per mirar.

21. Una visita

Avui he rebut una visita. No sé qui era. La veu m'era coneguda. El nom no em venia al cap. Em deia moltes coses. Parlava molt de pressa. No l'entenia gens. L'escoltava. De tant en tant li deia alguna cosa, alguna cosa del meu present. Semblava que tampoc m'entenia gaire. Entre nosaltres hi havia molts silencis, que jo agraïa, ja que em donava temps per anar buscant dintre meu la música del nom que l'identifiqués i a ell per trobar la paraula exacta que causés per a l'un i per a l'altre un moment de sintonia. I com que aquells silencis es feien cada vegada més llargs, s'acomiadà de mi amb una abraçada molt forta. En agafar-me les mans per fer més sentit el seu comiat, vaig veure que tenia els ulls plorosos. No vaig entendre per què plorava. No devia haver de tornar mai més. De fet, ja no ve ningú a veure'm, llevat de la família. Cal que digui, però, que vaig passar el dia cercant el seu nom sense trobar-lo i que va ser llavors que vaig comprendre que els éssers vius morien dintre meu i que jo de mica en mica em convertia en una mena de fossar de records i d'éssers vivents, de molts amics meus.

22. La bellesa

A penes em queden paraules que expressin les diverses tonalitats de bellesa que poden tenir les coses que m'envolten. Aquelles paraules de bell, bonic, maco, agradable o bo ja no viuen en mi. I quan les coses deixen de percebre's com a belles, què en queda, què són? Potser pures formes, tons i sons que no creen cap emoció. I quan res ja no ens porta a meravellar-nos de les coses d'aquest món, el sentiment d'absència o de buidor és molt gran. Estic en aquest moment. Veig les coses, les més senzilles, no sé contemplar-les, no soc capaç d'admirar-les, són buides, no sé donar-los ni tan sols un nom.

Les dones de bata blanca em porten una mica al jardí. Les flors ja poden tenir mil formes i olors diferents, que a mi em són indiferents; les plantes ornamentals, per més harmonioses que siguin, ja no em meravellen gens; ni la remor de l'aigua del sortidor, ni el cant dels ocells, ni les papallones que volen pel voltant. Tot més indiferent.

23. Un malentès

Vivim un malentès. La meua nova vida no és res més que això. Viure sense pensar, sense sentir, sense un ahir, ni un demà. Viure silenciosament o formant sons que podrien ser paraules però que no ho son. Viure totes aquestes coses i moltes altres més que no són d'aquest món. Tot jo soc un altre. He deixat de ser un humà. Respiro o, per ser més clar, em fan respirar. Visc. Però em fan viure sense poder fer res per ser més humà; que per ser-ne no n'hi ha prou amb respirar.

Ah, sí! Avui la medicina i la cura atenta em poden allargar molt l'estada en aquesta sala d'espera, on no faig res més que romandre i esperar. Val la pena? Fins quan? —ens podríem preguntar.

El malentès és aquest, creure que encara soc un humà.

24. Escletxes de claror

No sempre tot és fosc. En el nostre món hi ha escletxes per on ens arriba la claror. Són moments estranys. Hom es desvetlla com si sortís d'una nit molt llarga i arribés a veure el nostre món ben normalment. Avui em plau que aquelles dones de bata blanca m'ajudin a posar-me dret i a caminar. Els voldria fins i tot donar les gràcies. Sento una mica el so d'aquesta paraula, quina emoció! Em sento lleuger. Quan em condueixen a la sala de bany i quan em lliguen a la grua per posar-me a la tassa del vàter tinc la sensació de trobar-me en aquell

gronxador que hi havia en el jardí de casa quan era infant. De totes maneres, tot és ben estrany. Certament tot és lluminós, però fins i tot la llum té uns reflexos especials. I quan aquella dona de bata blanca em renta els genitals, sento unes ganes molt grans d'anar a esmorzar per veure aquella senyora ben vestida que sempre va amb una nina de draps a les mans. M'agrada mirar-la, té els ulls molt blaus i sempre m'han agradat els ulls blaus. No sé per què però avui em desvetllo sentint per ella un afecte especial. M'agradaria dir-l'hi durant l'esmorzar o després, quan siguem a la sala d'estar. Però què em dirà? Ella, que sembla estar enfonsada en el seu somni cercant un món en què la seva nina de draps es converteixi en una nena de veritat. I què diran els meus si saben que, mentre estigui oberta aquesta escletxa, estic enamorat d'ella?

Però aquelles estones que sembla que tenen una claror especial duren poc i en arribar a la sala d'estar ja tot sembla fosc altra vegada. No són estones, són escletxes molt estretes per on passa un raig de llum que ens fa de nou viure en aquest món, encara que sembli sobretot per als altres un món una mica estrany.

Espano que els meus entenguin que aquella mica d'afecte que sento per una persona desconeguda en una situació ben estranya és com una manera d'expressar tot l'amor que sento per ells. El que compta de veritat és que encara que sigui per uns breus instants s'hagi desvetllat en mi el sentiment d'amor i l'emo-ció per la bellesa d'uns ulls blaus.

25. Els colors

Potser, de tot plegat, només em queden els colors de les coses, de les coses que per a mi ja no tenen cap nom. El món em sembla una gran paleta amb tota mena de colors que parpellegen sense parar, sense que puguin rebre de part meua un nom: groc, verd, taronja, vermell... Potser l'antiga textura de les coses diferencia l'una de l'altra, sense que aquella gran varietat de colors ni de tons que romanen vulgui significar res. Tot em sembla una nova creació, com aquella d'aquells pintors que volien fer una obra d'art sense copiar res de la realitat que els envoltava, ja que copiar-la hauria estat profanar-la. Potser el meu present és com una nova creació que només captem nosaltres i ningú més.

26. El dia del meu sant

Una gent ha vingut a felicitar-me. Em diuen que són els meus. Em diuen també que és el meu sant. Una noia m'ha regalat una corbata, que m'ha posat allí ma-

teix. M'han portat unes l·laminadures, que hem menjat plegats. N'he donat un grapat a la veïna, aquella dels ulls blaus. M'explicaven coses mentre algú d'ells m'agafava la mà. Me l'amanyagava, no entenia per què. No sabia ben bé qui eren, però devien ser bona gent. Em regalaven una corbata, m'acaronaven la mà i, a més, m'havien dut l·laminadures per a mi i per a la dona dels ulls blaus, que seguia cercant la seva nena amb la nina de draps a les mans. Jo seguia buscant la música del nom d'aquelles persones que em feien companyia aquella estona, però no em venia al cap. Per què el nom de les persones estimades, exclamat tantes vegades, desapareix i el nostre enteniment queda en blanc? Per què les seves cares, amb les seves arrugues i somriures, contemplades tantes vegades, em són ara tan desconegudes fins a veure-hi unes persones estranyes que seuen al meu costat?

Quin patiment que tinc, de tant buscar. Ningú ho sap. La meua cara sembla, al contrari, ben tranquil·la; ni ric ni ploro, encara que molts altres comencen a somicar.

Ah, sí, ara em ve al cap. Ja sé qui són, són aquells amics que viuen a l'Eixample... La Rosa i els seus dos fills, en Max i la Lúdia. Però, per què han vingut de tan lluny a portar-me l·laminadures, si la família a penes es fa amb ells?

27. Pas a pas

Sembla que els anys van passant. Aquí, però, els anys no compten. Només compten als registres oficials. A la residència, la mesura del que som és l'esma que ens queda per fer les coses més elementals. A mi ja no em deu quedar gaire. M'han canviat de lloc.

Pocs eren els que venien a veure'm, encara que fos per quedar-se en silenci al meu costat. Era dur no parlar, no veure eixir cap paraula adreçada a persones estimades quan les paraules són tan belles, tant dir-les com escoltar-les. Quin dolor més pregon que he sentit tot aquest temps, quan per la mirada dels altres veia que la paraula que eixia de mi no tenia cap sentit. Era només un crit, un lament o una rialla a destemps.

Potser per això m'han portat a un altre pis. Serà el del meu nou present. És el pis on viuen els no autònoms. Aquí, les habitacions són més grans. Hi ha més tubs i aparells estranys. El passadís és més ample i més espaiosa la sala de bany. Hi ha més dones vestides de blanc i ens acompanyen en gairebé tot el que fem. En aquest mateix pis hi ha el servei de psicogeriatria. Potser per despistar una mica hi han afegit «geriatria». No em queda doncs gaire lluny. Potser serà l'etapa propera. Caldrà encara fer un pas més. Esperem. Ja arribarà.

28. Silencis

Aquí, entre nosaltres, n'hi ha que no parlen gens. El seu silenci és quasi sepulcral. Jo soc un d'ells. És cert que de vegades intento parlar amb el veí. Em contesta, però no ens diem res. Cadascú parla segons el seu propi somni i cada somni és diferent. Millor, doncs, quedar-nos en silenci i dir-nos només, de tant en tant, un mot, llençar a l'aire un xiscl o fer sortir de dintre nostre un onomatopèic sanglot, que no és cap paraula però ves a saber si expressa quelcom. Ens quedem doncs callats, enfonsats en nosaltres mateixos, cercant aquells somnis que ens fan oblidar completament el present, tot procurant viure plenament allò que en aquell altre món anem trobant, el nostre altre present: altres imatges, altres tons, altres músiques, altres sons que no sabrem com expressar d'una manera entenedora per a la gent d'aquest món. Són doncs somnis inexplicables que de vegades ni tan sols tindrem. De què voleu doncs que us parli, si en el meu món d'ara potser no hi ha ni paraules per enraonar? Els nostres somnis són per a nosaltres mateixos i no tenim necessitat d'explicar-los a ningú.

Entre nosaltres, però, n'hi ha també que parlen molt sense que ningú els entengui, ja que no diuen res. Potser intenten explicar els seus somnis amb sons i paraules soltes d'aquell món al qual ja no pertanyen i no aconsegueixen que una vagi ben enllaçada amb l'altra, perquè ja no en recorden ni els sons, ni els acords que han de tenir les paraules perquè puguin dir quelcom.

Potser és per això que la gent diu de tots nosaltres que som uns «alienats», la qual cosa no vol dir res més sinó que pertanyem precisament a un món aliè, a un altre món.

29. Enyorança

Malgrat aquests somnis que em porten a un altre món, em queda una gran enyorança del món on vaig viure i que em tractava com un ésser normal. M'enyoro, sobretot, d'aquelles paraules que podia dir i d'aquelles altres que podia escoltar. Cal que ho digui clarament: el que més em costa de suportar és que les paraules m'hagin deixat. Eren amoroses, les paraules; les havia estimat. Paraules dites, paraules escrites, paraules de poemes i cançons, paraules d'amor senzilles i tendres, com cantava en Serrat, i que també es poden dir de més gran, paraules de benvinguda, paraules de comiat a uns amics que no voldries que marxessin mai, paraules de condol, paraules tristes, paraules de consol que no voldries dir ni sentir en cap moment, paraules plenes de poesia, ben dites o ben escrites, que t'omplen d'emoció; paraules de l'amic, paraules dels companys, paraules d'una

conversa que t'agradaria que no s'acabés mai, paraules que són pregàries, paraules que alliberen l'altre i que valen per a l'eternitat, paraula dels déus, paraula dels homes de bona voluntat, paraules que et fan riure i que et fan fer un somriure en els moments que potser en tens més necessitat, paraules d'ahir, paraules dels clàssics, paraules que et porten vers un demà, paraules d'altres llengües que t'obren a altres maneres de dir i pensar les coses d'aquest món.

Totes aquestes paraules i d'altres encara m'han anat deixant a poc a poc, i ara em fan sentir completament sol.

30. L'altre pis: un pas més

És potser per això que ara m'han portat a un altre pis. Tot és nou, altra vegada. Estic perdut. El cap potser no em roda, però em roda la ment. Estic en tot cas ben desorientat. Sento moltes veus i una més forta que em diu: «Tranquil, tranquil». La reconec molt bé, aquesta veu: és la meua. Em faig un embolic. I aquesta veu continua dient: «Soc jo mateix qui et parla i et segueix pas a pas, molt més ara que dius que et roda la ment. Potser és una manera de dir, ja que la gent de bata blanca ens diu que l'hem perduda quasi completament». L'embolic és encara més gran.

De totes maneres, l'espectacle que tenim al nostre voltant és angoixós. Els uns callen, els altres no paren de parlar i diuen coses incoherents, els uns somiquen sense parar, els altres de tant en tant deixen escapar una rialla que no et fa riure sinó més aviat esgarriar... A tots ens falta mobilitat, a penes tenim esma per fer les coses més elementals. I ara se m'acut preguntar: Com podem ser els uns per als altres exemple d'alguna cosa que, almenys, ens sigui possible imitar? Potser ja hem perdut la capacitat de fer-ho i per això ens deixen l'un davant de l'altre, formant un món de gent tan estranya que la societat ha reunit en un sol lloc, en aquest altre pis, per ser més exacte. I això simplement perquè el nostre món, el món dels nostres somnis o dels nostres silencis, és diferent.

31. Hospital

Ja deu fer temps que soc aquí. No ho sé ben bé. Avui m'he desvetllat i em feia mal tot. He passat la nit molt malament. Em costa respirar. Les dones de bata blanca han vingut molt sovint a la meua cambra i miraven aquells tubs tan estranys. Aquest matí en despertar-me m'han vestit amb molta cura i m'han conduït amb una ambulància a l'hospital. Allí els tubs i altres estris eren encara més estranys i molt més nombrosos.

De cop he vist algú al meu costat. Les seves mans agafaven la meva. Ja res em feia mal. M'he ensopit. I en una mena de somni estrany he vist de nou aquell infant que em deia d'obrir i tancar els ulls. Però aquesta vegada quan intentava obrir-los tot era negra nit i els ulls se'm cansaren de tant obrir-los i tancar-los sense veure mai cap Ossa Major al firmament.

V. EPÍLEG

La irresistible propensió a la sacralització d'alguns lletraferits. El cas de la Carme Junyent

Setembre de 2023

És una cosa que fem els jubilats per anar preparant la nostra mort. A la biblioteca del meu estudi hi ha un grapat de llibres escrits en llengües africanes que porten en les solapes una nota amb el nom de Junyent, per indicar el nom de la persona a qui calia donar-los. Encara hi són. La seva mort ha arribat abans que la meva. I la seva ha sigut molt sorollosa: els independentistes se l'han apropiat, molts d'ells sense haver llegit mai un mot de les coses que havia escrit.

Em fa por que la vulguin fer quasi una santa immortal quan va ser tan mortal (potser abans d'hora) com el comú de la gent.

Em fa por que es digui d'ella que és «la nostra lingüista» perquè defensa la «nostra llengua», quan de fet ha sigut una lingüista de tots i ha defensat sobretot les llengües en vies d'extinció.

Em fa por que es digui al peu d'algun escrit d'elogi a la seva persona que va estudiar i publicar algun llibre sobre l'Àfrica (Junyent 1996) i que potser avui s'haurien d'editar de nou, quan de fet va fer la seva tesi doctoral sobre l'expansió bantú i va organitzar l'exposició «Escriptors africans»,⁶³ poc abans que ens deixés.

Perquè portava el món africà dintre seu, va col·laborar amb gran entusiasme en la creació del primer postgrau d'Estudis Africans a la Universitat Rovira i Virgili i en el pròleg del llibre de Lluís Mallart *El sistema mèdic d'un poble africà* (Mallart Guimerà 2008) es preguntava, sense pèls a la llengua, per

63 NE: «Escriptors africans», exposició a la Universitat de Barcelona, del 13 d'octubre al 20 de novembre de 2022.

què persones i institucions polítiques i acadèmiques que, potser avui, honoren Maria del Carme Junyent, no van voler mantenir aquell postgrau. Em fa por que avui en lamentin la desaparició aquells que van fer que el rector de la Universitat de Girona digués no a la seva proposta de crear un postgrau d'Estudis Africans, un cop es va suprimir el de la Rovira i Virgili.⁶⁴

Em fa por que quan deia «morir en català» s'entengui que aquells que no ho són i que potser en aquell moment t'han de cuidar, han de deixar la seva llengua, la seva identitat, i que el únics que tenim dret a no fer-ho som nosaltres, els catalans.

Em fa por que quan deia «que la supervivència del català era a les nostres mans» s'entengui que això només és vàlid per a nosaltres els catalans i no per als locutors d'altres llengües en vies d'extinció.

Em fa por que alguns no s'en recordin, que era prou independent per cridar ben alt i fort contra els mateixos que l'havien honorat. «Som dones, som lingüistes, son moltes i diem prou», perquè si volem canviar una llengua —s'afegia a la portada— hem de canviar primer el món. Prou doncs als textos confusos i incoherents, afegia.

És ben cert, hem perdut una *Grande Dame*, una gran humanista que com a lingüista apreciava i respectava totes *Las lenguas del mundo* (Junyent 1993) —un llibre escrit precisament en castellà—, que han sigut la gran creació de la humanitat, com deia el seu mestre, Jesús Tusón.

ESCOLTEM, en silenci, les coses⁶⁵
Més que no pas el silenci dels déus.
Ja que els déus, per excelsos que siguin,
sempre callen,
i les coses, en canvi, sempre ens parlen,
fins i tot ens parlen dels déus.

Escoltem doncs la veu del foc que guspireja,
Escoltem la remor de l'aigua,
Escoltem en el vent

64 NA: Oriol Romaní, en la presentació del seu llibre *Las drogas. Sueños y razones* i referint-se a qui això escriu i a les seves activitats, entre les quals el màster esmentat ocupava un lloc central, ens diu que, d'aquelles activitats, els en van privar abans d'hora «las mezquindades de algunas de nuestras instituciones científico-universitarias y de individuos que en ellas medran» (Romaní 1999, 17).

65 Poema del poeta senegalès Birago Diop. Traduït sobre el terreny a Nsola, Camerun, fet i refet moltes vegades, adaptat..., llegit en silenci en record de l'amic que ha marxat.

Els darrers sanglots que s'apaguen:
És l'alè dels que ja no són amb nosaltres.

Aquells que són morts no ens han deixat per sempre.

Són a l'ombra que s'aclareix
I a l'ombra que s'espesseix.
Són a l'albada del dia
I en la nit que s'allarga
I ennegreix.

Els morts no són sota terra:
Són en l'arbre que tremola
I en els tions que gemeguen
I en l'aigua que s'escola
I en l'espessa boira que dorm.
Són dintre casa i a fora: amb la gent,
Amb tothom.

Els morts no són morts.

Escoltem, en silenci, les coses
Més que no pas el silenci dels déus:
Escoltem la veu del foc que guspireja,
Escoltem la veu de l'aigua,
Escoltem en el vent
Els darrers sanglots que s'apaguen:
És l'alè dels que ja no són amb nosaltres,
Que no ens han deixat,
Que no són sota terra,
Que no són morts.
Aquells que són morts no ens han deixat per sempre:
Són en els pits de la dona
I en l'infant que plora
I en els ventres arrodonits de persones estimades
I en les gorges seques dels parents
I en els cors encongits dels amics.

Josep Canals, *in memoriam*⁶⁶

Els morts no són sota terra,
Són en el foc que s'apaga
I en les herbes que llagrimegen
I en la balma que s'esquerda.
Són en el bosc, són en els astres
I en les estrelles del firmament.
Els morts no són morts.
Els morts són en nosaltres:
Són en el nostre record.
I és en ell que tu romandràs,
Josep,
Estimat amic nostre.
I t'hi faràs present cada vegada que el xiscle del vent ens recordi
Que si va ser amb un plor que vingueres a la vida
Ha sigut amb una callada malaltia
que t'has trobat amb el silenci de la mort.
I entre aquell plor
I aquest silenci,
Hi ha hagut una vida,
la teva,
esculpida,
cada dia,
al costat dels teus,
al costat dels altres,

⁶⁶ Josep Canals Sala (1943-2019), antropòleg català, professor de l'Escola de Treball Social de la Universitat de Barcelona.

d'aquí,

d'allà

i de molt més enllà.

I que des d'ara, nosaltres, només podrem recordar
silenciosament.

Ja que els morts, com deia el poeta senegalès, no són morts.

Els morts viuen en nosaltres.

En el nostre record.

En el nostre pensament.

Bibliografia

- Actas del I Congreso Español de Antropología*, 2 vols. (1980). Universitat de Barcelona.
- BOURDIEU, Pierre. 1986. «L'illusion biographique». *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 62-63: 69-72.
- BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE. 1874. *Notes and Queries on Anthropology, for the Use of Travellers and Residents in Uncivilised Lands*. London.
- DE HEUSCH, Luc. 2006. *La transe et ses entours: la sorcellerie, l'amour fou, Saint Jean de la Croix, etc.* Editions Complexe.
- DELACROIX, M. S., & FRANÇOIS-PRIMO, J. (1957). *Histoire Universelle des Missions Catholiques*, 2. *Les missions modernes*. Librairie Grund.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1962. *La pensée sauvage*. Paris: Plon.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1969. *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
- LISÓN TOLOSANA, Carmelo. 1971. «Pequeña historia del nacimiento de una disciplina», p. 1-96. A LISÓN TOLOSANA, Carmelo, editat per C. Lisón Tolosana. Madrid: Siglo XXI de España Editores.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 1980. «El sistema simbólico de los Evuzok». A *Actas I Congreso Español de Antropología*, vol. 2, p. 209-24. Barcelona: Departamento de Antropología Cultural. Universidad de Barcelona.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 1981. *Ni dos ni ventre. Religion, magie et sorcellerie Evuzok*. Paris: Société d'Ethnographie.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 1984. «Bruixeria, medicina i estructura social: el cas dels Evuzok del Camerun». *Antropologia i Salut*, p. 33-54, editat per J. M. COMELLES. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 1993. *Soc fill dels evuzok. La vida d'un antropòleg al Camerun*. Barcelona: La Campana.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 1996. *Soy hijo de los evuzok*. Barcelona: Ariel.

- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 2001. *Okupes a l'Àfrica*. Barcelona: La Campana.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 2003. *La forêt de nos ancêtres. Le système médical des evuzok du Cameroun*, 2 vols. Tervuren: Musée Royal de l'Afrique Centrale (Annales Sciences Humaines).
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 2008. *El sistema mèdic d'una societat africana: els evuzok del Camerun*, 2 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Càtedra Unesco de Llengües i Educació.
- MALLART GUIMERÀ, Lluís. 2010. *Cara o creu. Imatges i paraules d'un joc d'atzar africà*. Girona: ICRPC.
- MÁRMOL CARVAJAL, Luis del. 1573. *Descripción general de África, con todos los successos de guerras que a auido entre los infieles, y el pueblo Christiano, y entre ellos mesmos desde que Mahoma inue[n]to su secta, hasta el año del Señor mil y quinientos y setenta y vno*, 3 vols. Granada: René Rabut.
- PRAT CARÓS, Joan. 1992. *Las ciencias sociales en España 2. Antropología y etnología*. Madrid: UCM-CAMP.
- RETEL-LAURENTIN, Anne. 1983. *Une Anthropologie médicale en France? Exposés et débats de la table ronde «Santé et sciences humaines»* C.N.R.S., 1980. Paris: CNRS.
- ROMA, Josefina. 2018. «Els meus records del mestre Claudi Esteva Fabregat». *Arxiu d'Etnografia de Catalunya* 19: 147-154.
- ROMANÍ, Oriol. 1999. *Las Drogas: sueños y razones*. Barcelona: Ariel.
- RUBIÉS, Joan-Pau. 1995. «Christianity and civilization in Sixteenth Century Ethnological Discourse». En H. BUGGE & J.-P. RUBIÉS (Ed.), *Shifting Cultures: Interaction and Discourse in the Expansion of Europe* (p. 35-60). Lit Verlag. Periplus Parerga, Band 4.
- RUBIÉS, Joan-Pau. 2003. *The Spanish contribution to the ethnology of Asia in the sixteenth and seventeenth centuries*. Vol. 17.
- RUBIÉS, Joan-Pau. 2012. «Real and imaginary dialogues in the jesuit mission of sixteenth-century Japan». *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 55(2-3): 447-94. doi: 10.1163/15685209-12341242.
- RUBIÉS, Joan-Pau. 2017. «Ethnography and Cultural Translation in the Early Modern Missions». *Studies in Church History* 53:272-310. doi: 10.1017/stc.2016.17.
- SEMPRÚN, Jorge. 1996. *L'écriture et la vie*. Paris: Gallimard.
- STOCKING, George W. 1987. *Victorian Anthropology*. New York: Free Press.

Els escrits que recollim en aquest volum combinen observacions etnogràfiques, reflexions sobre temes diversos, contes a la vora del foc amb un propòsit literari, sovint ple d'ironia. Són escrits privats, certament, ja que els rebíem alguns amics personals, dels quals hem pogut anar gaudint quan arribaven, però no són tan intrascendents com poden semblar a primera vista, en la mesura que hi ha un itinerari relacionat amb l'envelliment o, més ben dit, amb «fer-se gran».

Molts dels escrits que hem reunit estan relacionats també amb la religió i, sobretot, amb la seva Àfrica. No l'Àfrica en general, sinó una Àfrica personal, viscuda intensament, representada pel seu amor, en el sentit més noble, per una gent que estima profundament des de fa dècades i que, com a grandíssim antropòleg que és, vol comprendre, fins al punt que vol ser reconegut com un d'ells.